

TOPLUMSAL YAPI VE DEĞİŞME SOCIAL STRUCTURE AND CHANGE

Editörler

Ahmet ÖZKİRAZ

M. Nazan ARSLANEL

TOPLUMSAL YAPI VE DEĞİŞME

SOCIAL STRUCTURE AND CHANGE

Editörler

Ahmet ÖZKIRAZ

M. Nazan ARSLANEL

çizgi
KİTAP E Vİ

Çizgi Kitabevi Yayınları (e-kitap)

©Çizgi Kitabevi
Aralık 2025

ISBN: 978-625-396-735-2
Yayıncı Sertifika No: 52493

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
- Cataloging in Publication Data (CIP) -

Editörler:
Ahmet ÖZKİRAZ
M. Nazan ARSLANEL
TOPLUMSAL YAPI VE DEĞİŞME
SOCIAL STRUCTURE AND CHANGE

ÇİZGİ KİTABEVİ

Sahibiata Mah.
M. Muzaffer Cad. No:41/1
Meram/**Konya**
(0332) 353 62 65

Konevi Mh.
Larende Cad. No:20/A
Meram/**Konya**
(0332) 353 62 66

Siyavuşpaşa Mh.
Gül Sk. No: 15 B
Bahçelievler/**İstanbul**
(0212) 514 82 93

www.cizgikitabevi.com

   / cizgikitabevi

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	6
PREFACE	10
DEĞİŞİM, MODERNLEŞME VE KAPİTALİZM	
Ali ÇİFTÇİ.....	14
DİJİTAL ÇAĞDA ALGI YÖNETİMİ: SOSYAL MEDYA MANİPÜLASYON VE BİLGİ KİRLİLİĞİ	
Müşfika Nazan ARSLANEL - Kevser GÜNDÜZ	38
KADINLARIN OY VERME DAVRANIŞINI ETKİLEYEN SOSYO- KÜLTÜREL VE EKONOMİK FAKTÖRLER	
Müşfika Nazan ARSLANEL - Banu MAMMADOVA	60
SOSYAL MEDYANIN ALGI YÖNETİMİNE ETKİSİ	
Müşfika Nazan ARSLANEL - Emre GÜREL	74
2000 YILI SONRASI TÜRKİYE’NİN TOPLUMSAL YAPISINDAKİ DEĞİŞİM	
Ahmet ÖZKİRAZ - Rahmi ÖZER	90
MUHAFAZAKÂR TEORİDE TEMEL DEĞERLER VE MUHAFAZAKÂRLIKTÜRLERİ: KITA AVRUPASI ANGLO-AMERİKAN VE YENİ SAĞ YAKLAŞIMLAR	
Ahmet ÖZKİRAZ - Fatih DEMİR	118
ÖZGÜRLÜK ÜZERİNE STOA-FOUCAULT EKSENİNDE BİR OKUMA	
Taylan ŞENGÜL	139

ÖNSÖZ

Toplumsal yapı ve toplumsal değişme kavramları 19. yüzyıldan bu yana “toplumu” kavramak üzere sistematize edilen kavramlar bütünü olarak güncelliğini koruyor. 19. yüzyılın endüstriyelleşme atılımı ile 21. yüzyıl hiper-endüstriyel kapitalizmi arasında teknik-teknolojik olarak keskin ayrılıklar, sıçramalar, kopuşlar kadar insanın teknik ile kurduğu ilişki itibariyle bir o kadar sürekliliklerin de izini sürmek mümkün. Dolayısıyla “ilerleme” yahut “gelişme”ye yönelik kuşkucu veya olumlayıcı yaklaşımlar arasındaki çatışmanın, toplumsal değişme denen (ve bir bakıma “değişmeyen tek şey” olmaya devam eden) sürekliliği teşkil ettiğini söylemek de bir o kadar elverişli görünmekte.

Bu kitap derlemiş olduğu çalışmalar itibariyle toplumsal değişimin uğraklarını özellikle kapitalizm olgusu üzerinden okumaktadır. Bu doğrultuda öncelikle Türkiye’de toplumsal değişme ve kapitalizm ilişkisinin temellerini göstermesi sebebiyle “Değişim, Modernleşme ve Kapitalizm” başlıklı yazı, siyasal olanın ekonomik olandan ayrık olmadığını göstermektedir. Özellikle Osmanlı’dan Cumhuriyet’e modernleşme sürecinin temel dinamiğini devletlerarasındaki güç ilişkilerinden kaynaklı salt siyasal gelişmelerden öte dünyadaki kapitalistleşme ve kapitalizme eklemlenme süreci olarak okuması, bu yazının en temel vurgusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Türk modernleşmesini basitçe bir Batılılaşma pratiği olarak değerlendirmenin ötesinde kapitalist modernleşme süreci olarak değerlendirmek, Cumhuriyet’in inşasını bu zeminden hareketle okuyarak değişimin en az değişen aktörlerini görebilmek için de bir fırsat sunmaktadır.

Kitabın Türkiye’de toplumsal değişimi ele alan bir diğer yazısı olarak “2000 Yılı Sonrası Türkiye’nin Toplumsal Yapısındaki Değişim”, kapitalist modernleşmenin Türkiye süreci hakkında kapsamlı bir çerçeve çizmesi adına önemlidir. Özellikle 2000’ler itibariyle dünyada “yeni bir binyıl”a, *millennium*’a adım atıldığı ve küresel anlamda yeni bir düzen umudunun zirve yaptığı bir dönemde Türkiye’deki değişimin izleklerini görmek, Türkiye’de toplumsal değişimi takip etmek adına bir zorunluluktur. Bu kapsamda yazı, demografik yapının değişimi, kentleşme dinamikleri, eğitimde yaşanan reformlar, aile yapısındaki dönüşüm, sağlık ve sosyal politika alanlarındaki yenilikler, ekonomi-politik gelişmeler ve dijitalleşmenin toplumsal hayata etkileri

gibi geniş bir çerçeveden yaklaşırken nüfus yapısının modernleşmesi, kırsaldan kente hızlanan akış, eğitimde yaygınlaşma, çekirdek ailenin baskın hale gelmesi, sosyal devlet uygulamalarının yeniden tasarlanması ve dijital teknolojinin toplumsal yaşamın her alanına nüfuz etmesi gibi süreçlerin Türkiye’de yeni bir toplumsal düzen oluşturduğunu gösterirken yaşanan hızlı dönüşüm ile kamu politikaları arasındaki eşgüdüm meselesine işaret etmesi bakımından da dikkat çekicidir.

Kapitalist modernleşme sürecini makro veriler ve/veya devletlerarasındaki iktidar ilişkileri olarak değerlendirmenin ötesine geçildiğinde araştırma alanlarının ve süreçteki aktörlerin; araştırma nesnesi ve öznesinin çoğulluğuna şahitlik etmekteyiz. Zira son yüzyıllık süreç içerisinde bir yandan ideolojinin diğer yandan ise tarihin sonunun ilan edilmesine karşın henüz böyle bir son ile karşı karşıya olduğumuz iddiasını zayıflatacak çok sayıda gelişme yaşanmaktadır. Bunun en bariz örneği ise bir ihtimal dâhilinde olması bile endişe verici olan üçüncü bir büyük savaşın devlet başkanlarının söylemlerinde dahi yer bulmasıdır. Ancak teknolojinin sadece şiddet tekeli olarak devletlerin güdümünde geliştiğini ve bir gözetim mekanizması aracı haline geldiğini yanlışlayacak olgularla da karşılaşmaktayız. Zira kültür endüstrisi de-yip geçilemeyecek bir hâl alan çeşitli platformlar (ki sosyal medya, müzik, film-dizi endüstrisi bu platformların öne çıkanlarındandır), takipçilerinin gündelik yaşamlarına; söylemlerine, pratiklerine ve hatta kişisel performanslarına sızarak değişim olgusunu amorf bir “toplum” kategorisinde incelemeyi dahi güçleştirecek boyuta ulaşmasına yol açmıştır. Dolayısıyla toplumsal yapının değişme üzerindeki etkisini, yapının değişimi üzerinden değerlendirebilmek adına toplum nesnesinden ayrı olarak toplumun bu platformlar aracılığıyla hangi temsiller ile görüldüğü ve bu temsillerin değişime dair etkisi giderek önem kazanmaktadır. Bu kapsamda “Dijital Çağda Algı Yönetimi: Sosyal Medya, Manipülasyon ve Bilgi Kirliliği” başlıklı yazı, platformlar aracılığıyla sunulan gerçekliğin kendisini sorgulamakta; bu platformların iletişim işlevinden ziyade çeşitli tekniklerle ortaya çıkan bilgi kirliliğine karşı dijital platformlarda yer alan öznelere bilinçli olmasına dair uymaktadır.

Sosyal medyanın bilgi ve hakikat sunumuna yönelik sorgulayıcı bir diğer yazı olan “Sosyal Medyanın Algı Yönetimine Etkisi” de bireyin neyi nasıl algıladığı, neleri önemli gördüğü ve hangi duygularla tepki verdiği ile sosyal medya arasındaki ilişkiyi tartışmaktadır. Bu bağlamda gerçeğin nasıl algılandığının yönetilmesi aynı zamanda bir rıza üretim süreci olduğu için siyasal anlamda da kitlesel hareketlerin yönlendirilmesine ve dolayısıyla da siyasal

iktidar kaynağına dönüşmektedir. Dolayısıyla bu noktaya işaret eden yazı mesaj kaynağının önemine işaret etmesi sebebiyle ilgi çekicidir.

Modernleşme sürecinin dünyadaki gelişim sürecine bakıldığında siyasal zemindeki uğrak noktalarından birinin siyasal hakların kitleselleşme mücadelesine dayandığı görülmektedir. Bu bağlamda kadınların siyasal hak ve özgürlüklere sahip olma süreci, toplumsal değişimin de göstergelerinden biri haline gelmiştir. Kadınların siyasal katılımını ve oy verme davranışını etkileyen faktörler—eğitim, ekonomik bağımsızlık, toplumsal cinsiyet rolleri, kültürel normlar, medya ve dini etkiler—toplumsal yapının iç dinamiklerinin yanı sıra toplumsal cinsiyet rollerinin oluşumu ve bireylerin siyasal katılım biçimlerini dönüştüren yapısal kaynaklarla yakından ilişkilidir. Başka bir deyişle kadınların siyasal katılımı ve oy verme davranışları aynı zamanda kapitalist modernleşme sürecinde biçimlenmiştir. “Kadınların Oy Verme Davranışını Etkileyen Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Faktörler” başlıklı yazı da kapitalizm ve toplumsal cinsiyet rolleri arasındaki bağımlılığı ekonomik ve siyasal özgürleşme ilişkisi olarak; kentleşme, eğitim ve ücretli emeğin kadınları siyasal özneleşmeye dönüştürme süreci olarak; medya, tüketim kültürü ve modern ataerki ilişkileri olarak okuması sebebiyle önem arz etmektedir.

Genel olarak kitap toplumsal değişmeye dair süreçlerin özellikle gündelik yaşamdaki pratik karşılıklarını ele almaktadır. Öte yandan kitabın içerisinde yer alan iki yazı ise bu süreçlerin düşünsel arka planını tartışması bakımından diğerlerinden ayrıştırılabilir. Bu çerçevede “Muhafazakâr Teoride Temel Değerler ve Muhafazakârlık Türleri: Kıta Avrupası Anglo-Amerikan ve Yeni Sağ Yaklaşımlar” 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren küresel olarak yükselişe geçen ve bu süreçte de neo-liberal ekonomi politikalarıyla simbiyotik bir ilişki içerisinde ilerleyen (ve bu anlamda da küresel anlamda her bireyin yaşamına büyük veya küçük ölçüde etki etmeye başlayan) bir sürecin düşünsel temellerini ele almaktadır. Özellikle günümüz kapitalist ekonomilerinin temel dayanaklarının yaşadığı dönüşüm bu yazıda akıl, değişim-devrim, gelenek, birey-toplum, toplumsal kurumlar, din, aile, siyaset, ekonomi, devlet-otorite kavram setleri üzerinden ele alınmaktadır ve muhafazakâr düşünce ve siyasetin bu kavramların geçirdiği dönüşümler üzerinden nasıl farklılaştığı, süreklilikleri ve kopuşları doğrultusunda bir arada okunmaktadır.

Kitabın son yazısı ise yine kapitalist modernleşmenin kilit kavramlarından biri olan “özgürlük” meselesini yine bu kapitalizmin bu kavramın içeriğini soğurarak biçimlendirme ve ehlileştirme çabasına karşı ele almaktadır.

Bu doğrultuda özgürlüğü bir serbestiyet-tahakküm ilişkisinin ötesinde düşünmek adına önemli bir izlek sunması sebebiyle Foucault ve onun da jeneolojik bir yaklaşımla dönüş yaptığı Stoa felsefesi kaynaklarına kısaca değinen “Özgürlük Üzerine Stoa-Foucault Ekseninde Bir Okuma” başlıklı yazı, özgürlüğün iktidar ilişkilerinden bağımsız olmamakla beraber tam da iktidar ilişkileriyle şekillendiğini vurgulaması bakımından da bilgilendiricidir. Çalışmanın vücut bulmasında katkısı olan yazarlara ve Çizgi Kitabevine teşekkür ederim.

Kitabın okurlarına faydalı olması dileğiyle...

Ahmet ÖZKİRAZ/ TOKAT

2025

PREFACE

The concepts of social structure and social change have remained relevant since the 19th century as a systematized set of concepts used to understand "society". Between the industrialization boom of the 19th century and the hyper-industrial capitalism of the 21st century, it is possible to trace not only sharp technical and technological differences, leaps, and ruptures, but also continuities in the relationship between humanity and technology. Therefore, it seems equally convenient to argue that the conflict between skeptical and affirmative approaches to "progress" or "development" constitutes the continuity of what is called social change (which, in a sense, remains the only constant).

This book, through the studies it compiles, examines the stages of social change, particularly through the lens of capitalism. In this regard, the essay titled "Change, Modernization, and Capitalism," primarily demonstrates the foundations of the relationship between social change and capitalism in Türkiye, showing that the political is not separate from the economic. Its most fundamental emphasis is on reading the fundamental dynamic of the modernization process from the Ottoman Empire to the Republic not merely as political developments stemming from power relations between states, but as a process of capitalist development and integration into capitalism worldwide. Viewing Turkish modernization not simply as a practice of Westernization, but as a process of capitalist modernization, offers an opportunity to understand the least-changing actors in the process of change by examining the construction of the Republic from this perspective.

Another essay in the book dealing with social change in Türkiye, "Changes in Turkey's Social Structure After 2000," is important for providing a comprehensive framework for understanding the process of capitalist modernization in Türkiye. Especially considering that the world entered a "new millennium" from the 2000s onwards, and the hope for a new global order reached its peak, tracing the patterns of change in Türkiye is essential for understanding social change in the country. In this context, the text approaches the subject from a broad perspective, encompassing demographic changes, urbanization dynamics, educational reforms, and transformations in family

structure, innovations in health and social policy, economic and political developments, and the impact of digitalization on social life. It demonstrates that processes such as the modernization of the population structure, the accelerated migration from rural to urban areas, the expansion of education, the dominance of the nuclear family, the redesign of welfare state practices, and the penetration of digital technology into every aspect of social life are creating a new social order in Türkiye. It is also noteworthy for highlighting the issue of coordination between this rapid transformation and public policies.

Beyond simply evaluating the capitalist modernization process in terms of macroeconomic data and/or power relations between states, we witness a multiplicity of research areas and actors, as well as a multiplicity of research objects and subjects. Indeed, despite the proclamations of the end of ideology and the end of history over the last century, numerous developments have weakened the claim that we are yet to face such an end. The most obvious example of this is the fact that the possibility of a third major war, even if only a possibility, is alarming, and is even mentioned in the rhetoric of heads of state. However, we also encounter facts that refute the idea that technology has developed solely under the control of states as a monopoly of violence and a tool of surveillance. For various platforms (social media, music, and the film and television industry being among the most prominent) that have become a veritable culture industry have infiltrated the daily lives, discourses, practices, and even personal performances of their followers, making it difficult to examine the phenomenon of change within an amorphous "society" category. Therefore, in order to assess the impact of social structure on change through the lens of structural change itself, it is becoming increasingly important to consider how society is perceived through these platforms, separate from the social object itself, and the impact of these representations on change. In this context, the article titled "Perception Management in the Digital Age: Social Media, Manipulation, and Information Pollution" questions the reality presented through these platforms; rather than focusing solely on their communication function, it warns about the need for digital platforms to be aware of the information pollution that arises through various techniques.

Another essay that critically examines how social media presents information and truth, "The Impact of Social Media on Perception Management," discusses the relationship between how an individual perceives things, what they consider important, and the emotions with which they react, and social

media. In this context, managing how reality is perceived is also a process of consent production, and therefore, in a political sense, it transforms into the direction of mass movements and thus a source of political power. Therefore, the essay, which points to this issue, is interesting because it highlights the importance of the message source.

When examining the development of the modernization process worldwide, one of the key milestones in the political arena is the struggle for the mass mobilization of political rights. In this context, the process of women gaining political rights and freedoms has become one of the indicators of social change. Factors influencing women's political participation and voting behavior—education, economic independence, gender roles, cultural norms, media, and religious influences—are closely related to the internal dynamics of the social structure, as well as the formation of gender roles and the structural resources that transform individuals' forms of political participation. In other words, women's political participation and voting behavior have also been shaped by the capitalist modernization process. The article titled "Socio-Cultural and Economic Factors Influencing Women's Voting Behavior" is significant because it interprets the interdependence between capitalism and gender roles as a relationship between economic and political liberation; urbanization, education, and paid labor as a process of transforming women into political subjects; and media, consumer culture, and modern patriarchy as interconnected relationships.

The present book deals particularly with the practical manifestations of social change processes in daily life. However, two essays within the book stand out for their discussion of the intellectual background of these processes. In this context, "Fundamental Values and Types of Conservatism in Conservative Theory: Continental European, Anglo-American, and New Right Approaches" examines the intellectual foundations of a process that has been on the rise globally since the last quarter of the 20th century, progressing in a symbiotic relationship with neoliberal economic policies (and thus beginning to affect the lives of every individual globally, to a greater or lesser extent). In particular, the transformation of the fundamental pillars of today's capitalist economies is examined in this essay through the concepts of reason, change-revolution, tradition, individual-society, social institutions, religion, family, politics, economics, and state-authority. The book explores how conservative thought and politics have diverged, maintained their continuities, and experienced ruptures in the context of these transformations.

The book's final essay addresses the issue of "freedom," another key concept of capitalist modernization, and examines how capitalism attempts to absorb, shape, and tame this concept. In this context, the essay, titled "A Reading on Freedom Through the Stoic-Foucault Axis," briefly touches upon Foucault and his genealogical approach to Stoic philosophy, offering an important perspective for considering freedom beyond a simple relationship of freedom and domination. It is also informative because it emphasizes that freedom is not independent of power relations, but rather shaped by them. I would like to thank the authors and Çizgi Kitabevi for their contributions to this work.

Hopefully, this book will be useful to its readers...

Ahmet ÖZKİRAZ/ TOKAT

2025

DEĞİŞİM, MODERNLEŞME VE KAPİTALİZM

Ali ÇİFTÇİ¹

GİRİŞ

Türkiye’de 18. Yüzyılın ortalarından itibaren devlet ve toplum hayatında kendi durumundan memnun olmayış, değişme, yenilenme, reform ve sonraki adlandırmayla bir modernleşme arayışı olduğu görülmektedir. Yüzyıllardır Avrupa devletlerine karşı her alanda üstünlüğünü koruyan Osmanlı Devleti, resmî adıyla Devlet-i Âliye, 1683’te 2. Viyana bozgunundan sonra cephelerde kötü sonuçlar almaya başladı. 18. Yüzyıla kadar Avrupa başkentlerinde temsilcilik açmaya bile gerek görmeyecek kadar güç üstünlüğüne sahip olan Osmanlı yöneticileri bir anlamda o ülkelerdeki sınai-teknolojik-iktisadi gelişmelerden de habersiz kaldılar. Art arda gelen savaş kayıplarından sonra devlet ileri gelenleri bunun sebepleri ve çareleri üzerinde düşünmeye başladılar. İlk akla gelen çözüm, devletin kendi geçmişindeki parlak zamanlara, Altın Çağa, Kanunî döneminin muhteşem günlerine dönülmesi oldu. Ancak belli bir süre devam eden bu arayışlardan beklenen çıkmayınca 18. Yüzyılda yüzler Batıya çevrildi. Nasıl olup da Avrupa ordularının Osmanlı ordularını yenmeye başladığı, nerede yanlış yapıldığı sorgulanmaya başlandı. Avrupalılar ne yaptılar da ilerleme ve başarılar sağlamaya başladılar? Bu arayışlar çerçevesinde Osmanlı Devleti’nde reform-değişim tartışmaları esasen askerî alandaki başarısızlıklar yüzünden başlamıştır. İşe yine askerî sistemin, ordunun ıslahı ve modernize edilmesi ile başlanmıştır. Ordunun ıslahı ile başlayan modernleşme arayışı zamanla hukuk, idare, maliye ve diğer alanlarda da Batıyı örnek almaya doğru evrilmiştir. Böylece Batı Avrupa’da ve Kuzey Amerika’da ortaya çıkan ve sanayileşme ve kentleşmenin başlangıç olarak kabul edildiği iktisadî, teknolojik, siyasal ve toplumsal değişime ulaşma, söz konusu coğrafyalardaki sistemle bütünleşme anlamındaki modernleşme sürecine Osmanlı Devleti ve toplumu da girmiş oldu.

Osmanlı Devleti’nin Avrupa devletleri karşısında geri kalmasına çare arayışları bağlamında gündeme gelen reform ve modernleşme çabalarının Avrupa’da Kapitalizmin gelişmesi ve yükselmesiyle aynı çağlara denk gel-

¹ Prof. Dr. Amasya Üniversitesi, Merzifon İktisadî ve İdarî Bilimler Fakültesi-SBKY, ali.ciftci@amasya.edu.tr, Orcid: 0000-0002-1273-4867

mesi modernleşme mi Kapitalistleşme mi sorusunu sormayı, konuyu bu açıdan kritik etmeyi anlamlı hale getirmektedir. Bu çalışmada bu kritik yapılmaya gayret edilecektir. Çalışma ikincil verilerden yararlanılarak literatür taraması şeklinde yapılmıştır.

18. Yüzyılda Hızlanan Reform Arayışları

3. Ahmet'in (1703-1730) saltanat dönemine denk gelen Lâle Devri'nde dikkatler Avrupa'ya çevrilmişti. Bu amaçla Lâle Devri'nin sadrazamı olan Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, Reşad Ekrem Koçu'nun ifadesiyle "...Müslüman Türkiye'den Hristiyan Avrupa'nın medeniyetini görmek için ilk pencereyi..." açtı ve "ümran ve maarifini dikkatle tetkik etmek" tenbihi ile Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'yi Fransa'ya elçi gönderdi. (Koçu, 1981: 290). Burada Avrupa medeniyetini izlemek ve uygulanması mümkün olanları belirlemek amacı güdüüyordu. Y. Ç. Mehmet, gözlemlerini bir rapor olarak *Sefaretname* adıyla yazdı. Türkiye'nin modernleşme serüveni de böylece Fransa modelini izleyerek başlamış oldu. 3. Ahmet'in bu çabalarının somut sonucu ülkeye matbaanın getirilmesi oldu (Karpata, 2017: 93). Matbaanın bu aralıkta gündem olmasından da anlaşılmaktadır ki yenileşme arayışları askerî alanla sınırlı da değildir.

Sultan 3. Mustafa da saltanatı döneminde (1757-1774) iktisadî, malî, askerî alanlarda reformlar yapmak istedi, ancak o başarılı olamadı.

Osmanlı Devleti'nde reform arayışlarının ete kemiğe büründüğü dönem, 3. Mustafa'nın oğlu olan ve 1789'da tahta geçen Sultan 3. Selim dönemi (1789-1807) olmuştur. Bu dönemde ehil kişilerden oluşan 10 kişilik bir komisyon oluşturuldu. Komisyonun çalışmaları sonunda *Nizam-ı Cedid* (Yeni Düzen) adı verilen ve 1793'te başlatılan bu yenileşme hareketleri (Mert, Âyan Maddesi, TDVİA) devlet ve toplum hayatının askerî boyutu başta olmak üzere çeşitli cephelerinde bir dizi reform adımlarının atılmasını öngörmekteydi. Nizam-ı Cedid Hareketi, askerî alan dışında sosyal, kültürel, idarî, ticarî, mimarî, ziraî, ilmi ve diplomatik alanlardaki yenileşmeleri de kapsıyordu. 3. Selim, bayındırlık faaliyetlerini, riyaî ilimleri desteklemiş, açtırdığı hendese-hane, Selimiye Kışlası örneğindeki gibi kışla, top dökümü, gemi yapımı, barut üretimi ile ilgilenmiş, yerli kumaş üretimi çabalarında bulunmuş, devlet matbaası kurulmasını sağlamıştır. 3. Selim zamanında dışa açılmanın yaşandığı alanlardan biri dış ticaret olmuştur. Devletin bilinen ilk resmî konsolosu (şehbender) İngiliz lâkaplı Mahmud Râif Efendi (Ortaylı, 2000: 126) bu dö-

nemde önemli rol oynamıştır. Raif Efendinin, birçok yerde açılmasını sağladığı konsolosluklar dış ticaret ilişkilerinin gelişmesine katkı sağlamıştır (Beydilli, Mahmud Râif Efendi maddesi, TDVİA). Reformlarda, 3. Selim'in kişisel sempatisinin de bulunduğu Fransa modeli örnek alınarak ilerleniyordu. Fransa'da burjuvazinin öncülüğünde gerçekleşen 1789 İhtilâli üzerinden henüz birkaç yıl geçmişti. Ki, iktisadî sistemlerle ilgili çalışmasında Beşir Hamitoğulları'nın yaptığı tespite göre 1500'lerde yavaş yavaş ticari alanda oluşumu başlayan Kapitalist sistem 1789'dan itibaren yerini Sanayi Kapitalizmine bırakmıştır (Hamitoğulları, 1986: 79). Padişahın, reformlarda Fransa'ya yönelmesinde Napolyon'un askeri başarılarından da etkilenmiş olduğu düşünülmektedir.

Osmanlı Devleti'nin askerî alanda yaşadığı yenilgiler, Yeniçeri Ocağı'nın ciddî olarak tartışılmasına yol açmıştı. Yeniçeri Ocağı'nın yenilenmesi, belki de kaldırılması gerekiyordu. 3.Selim, Avrupaî disiplinde bir ordu olarak 1793'te adı önce Bostancı Tüfekçisi Ocağı olan Nizam-ı Cedit Ordusu'nu kurdu (Koçu, 1981: 327). Ancak tepkisinden çekindiği için Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmaya cesaret edemedi. Kurulan Nizam-ı Cedit ordusunda Fransız ordusunda uygulanan talim ilkelerine göre talim yapılmaya başlandı (Yeşil, 2010: 41).

3. Selim'in reformlarının bir amacı da merkezî devlet örgütünü içeride âyanlara karşı, dışarıda da Rusya ve diğer devletlere karşı güçlendirmek idi. Padişahın yaptığı bir yenilik de o tarihe kadar Osmanlı Devleti'nin Avrupa ülkelerinde temsilcilik bulundurmama şeklindeki *karşılıksız diplomasi* uygulamasına son verip ilk defa Londra'da 1793'te bir büyükelçi görevlendirmesidir (Akyılmaz, 2015: 105).

3. Selim'in reformlarından beklenen kalıcı sonuçlar alınabildi mi? Somut adımlar atılmış olmakla birlikte tarihçiler bunun olmadığı konusunda aşağı yukarı hemfikirdirler. Reformlara karşı Yeniçeriler öncülüğünde gösterilen meslekî ve toplumsal tepkiler Kabakçı Mustafa Ayaklanmasında somutlaşmıştı. Bu ayaklanma ve sonrasında yaşanan olaylar modernleşme girişimlerinin devlet içinde çok sert iktidar mücadelelerine de neden olacağını göstermeye yetmişti. Şöyle ki, en büyük Yeniçeri isyanı olan Kabakçı Ayaklanması ile 3. Selim hal' edilip kafese tıkmış, yerine reformlara karşı olan 4. Mustafa tahta çıkarılmıştır. 3. Selim'i tekrar tahta çıkarmak amacıyla Rusçuk'un reformcu âyanı Alemdar Mustafa Paşa Temmuz 1808'de İstanbul'a silahlı adamlarıyla geldiğinde kafesteki 3. Selim boğdurularak öldürülmüştür. Alemdar İstanbul'a gelince 4. Mustafa'nın hal' edilmesini ve 2. Mahmut tahta

çıkmasını sağlamıştır. 2. Mahmut'un reform yanlısı olduğu biliniyordu. Bu defa, Yeniçeri Ocağı'na alternatif olarak kurulmasına Alemdar'ın öncülük ettiği Sekban-ı Cedit ordusuna ve Alemdar'ın kendisine karşı ayaklanan Yeniçeriler onu öldürmüşlerdir. İstikrarsız ve kaotik ortam bir süre devam etmiştir. Neticede Osmanlı Devlet idaresinde ve zihniyet yapısında yenilik hareketleri konusunda fikir birliğine varılamadığı için girişimlerden beklenen sonuç elde edilememiştir.

19. Yüzyıl Modernleşmesinde Kapitalizmin İzleri

Kapitalizmin bir ülkede gelişebilmesinde sermaye birikimi ve hareketliliği başat önem taşımaktadır. Ama bilinmektedir ki 18. Yüzyılda Türkiye'de ciddi bir sermaye birikiminden ve sermaye hareketliliğinden bahsedilemez. Dolayısıyla 18. Yüzyıl boyunca yapılan reformlarda Kapitalist bir etkilenmeden söz etmek kolay değildir. Bu yüzyılda Avrupa toplumlarına bir öykünmeden söz edilebilir. 19. Yüzyılda artarak devam eden modernleşme hareketlerinde ise doğrudan Kapitalist inisiyatifin rol oynadığı görülmektedir. 18. Yüzyıldaki reformların belki Kapitalizm öncesi toplum koşullarını sağlamaya hizmet ettiği söylenebilir. Savunma, eğitim, ticaret gibi alanlarda Avrupa'dan geri kalındığı tespitleri üzerine başlatılan 18. Yüzyıl reformları, bir sonraki yüzyılın altyapısını hazırlamıştır.

Kapitalizmin yerleşmesi ve Kapitalist burjuva sınıfının gelişip serpilmesi için gereken kimi nesnel koşullardan bahsedilebilir. Bunlardan bazıları yönetimin merkezileşmesi, serbest girişime ve yatırıma imkân sağlayacak hukuksal ve idarî alt yapının tesisi, sermaye hareketliliğinin güvencesi için vergilendirmede ve ceza hukukunda kanuniliğin yerleşmesi, yabancı sermayenin önünü açacak düzenlemelerin yapılması, iktisadî güdüleme enstrümanı olarak millîci/milliyetçi, vatansever, ulus devletçi düşüncelerin güçlenmesi... vs. dir. Osmanlı toplumunda ekonomik hayatın gelişmeme sebeplerini irderlerken Celal Nuri (İleri), İmparatorluğun çok halklı oluşunu bu sebeplerden birisi olarak göstermekte ve siyasal nitelikli bir Osmanlı yurtseverliğinin ekonominin gelişmesine hizmet etmeyeceğini ama yurt bazlı bir Türk yurtseverliğinin buna uygun olacağını ifade etmektedir (Nuri, 2002: 208). Osmanlı-Türk modernleşmesine bu açıdan bakıldığında 19. Yüzyılda Sened-i İttifak'tan itibaren belli başlı reform hareketlerini incelemek yararlı ve öğretici olabilir.

1808-Sened-İ İttifak ve Sonrası

18. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Osmanlı Devleti ve toplumunun yaşadığı sorunların başında merkezî otoritenin yerel güçler olan âyanlarla yaşadığı güç mücadelesi gelmekteydi. 18. Yüzyıl boyunca ülkenin toprakları, iltizam düzenini denetiminde tutan âyan sınıfının hâkimiyeti altına girmişti (Keyder, 2017: 25). 3. Selim'in reform girişimlerine âyanların bazıları destek olurken Rumeli âyanlarından oluşan birçoğu engel olmaya çalışmıştı. Reformlara karşı Yeniçerilerin başlattığı Kabakçı Mustafa Ayaklanması etrafında yaşanan olayların sonunda kendisi de Rumeli âyanlarından olan Alemdar Mustafa Paşa silahlı güçleriyle İstanbul'a baskın düzenleyerek 2. Mahmut'u tahta çıkardı. Başta Nizam-ı Cedit hareketine karşı iken kendisine sıngınan NC askerlerinin ikna etmesiyle fikir değiştiren (Mert, Âyan Maddesi, TDVİA) Alemdar, henüz zayıf konumdaki 2. Mahmut'un güçlü sadrazamı oldu. Kendisinin hazırladığı Sened-i İttifak belgesi, her ne kadar âyanları merkeze karşı korumakta ise de uzun süredir devam eden âyanların âsi davranışlarına son vererek merkezî yönetime itaatlerini sağlamaya dönük esaslara da yer vermekteydi. Türkiye'de anayasacılık hareketlerine başlangıç kabul edilen ve Niyazi Berkes'in "basit bir anayasa taslağı" diye nitelendirdiği (Berkes, 1978: 133) Senet gerçekte uygulanma imkânı bulamamıştır. Sened-i İttifak'ta dikkat çeken hususlardan bazıları, devlet hazinesinin ve gelirinin toplanması ve korunması gerekliliğine söz verilmesi, devlet yöneticilerinin bu senetteki şartlara aykırı davranmayan hanedanlara yönelik taarruz ve müdahalelerinin birlikte bertaraf edileceğinin kararlaştırılması, bir âyanın suç işlemesi durumunda soruşturma yapıldıktan ve sadrazamın izninden sonra ona karşı hareket edilmesinin kararlaştırılması, vergilerin mutedil olması ve eğer haksız vergiler varsa yöneticilerle hanedanlar arasındaki görüşme sonunda haksız vergilerin kaldırılmasının sağlanmasıdır. (Kili ve Gözübüyük, 1985: 3).

1808 yılının Kasım ayında Alemdar'ın tekrar ayaklanan Yeniçerilerce öldürülmesini gücü eline toplamak için fırsat olarak gören 2. Mahmut, potansiyel tehlike ve tehdit olarak gördüğü âyanların etkisini yavaş yavaş kırıp izleyen yıllarda merkezî yönetimi daha da güçlendirecek adımlar attı. Çağlar Keyder, bu durumun sınıfsal sonucunu değerlendirirken âyanların yenilgisinin bir toprak oligarşisinin doğmasını önlediğini, merkezî otoritenin güçlenmesiyle bürokrasi sınıfının daha etkin hale geldiğini kaydetmektedir. Keyder, bu durum sonucunda 19. Yüzyıl Osmanlı sınıf yapısının bağımsız köylü üreticilerle bürokrat sınıftan oluştuğunu ifade etmektedir (Keyder, 2017: 34).

Feroz Ahmad da kurumsal reformlarla yapılan değişikliklerin en önemli sonucunun yeni bir bürokratlar sınıfının yaratılması olduğunu ifade etmektedir (Ahmad, 2011: 37). 2. Mahmut döneminde âyanların orta vadede etkisizleştirilmeleri dışında merkezîyetçi siyasete uygun modernleşme adımlarından bazıları Avrupa tarzı eğitim kurumlarının (Mekteb-i Tıbbiye, Mekteb-i Adliye, Mekteb-i Harbiye) kurulması, ilköğretim zorunluluğunun getirilmesi denemesi, Takvim-i Vekayi adıyla bir yarı resmî gazete kurulması, vergi ve askerlik amaçlı olarak ilk nüfus sayımının yapılması, kılık kıyafette Batılı tarzın alınması...dır.

1838-Osmanlı-İngiliz Baltalimanı Ticaret Sözleşmesi

16 Ağustos 1838 tarihli Osmanlı-İngiliz Baltalimanı Ticaret Sözleşmesi, Türkiye’de daha çok sol literatürde üzerinde çok şey yazılmış ve konuşulmuş bir iktisadî ve ticari belge olarak Osmanlı Devleti’nin siyasal ve hukuksal bağımsızlığını doğrudan ve düşüncemize göre olumsuz olarak etkilemiş uluslararası bir anlaşmadır.

Baltalimanı Ticaret Sözleşmesi, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa’nın, bağlı olduğu Osmanlı Devleti’ne 1831’de isyan ederek 1832’den itibaren devletle savaşıması ve merkezî orduya karşı ilerleme sağlaması üzerine İngiltere’nin desteğinin alınması karşılığında imzalanmıştır. İngiltere, başta Kavalalı’ya karşı Osmanlı Devleti’ne yardım etmekten çekinmiş ve beklemeyi tercih etmişti. Ancak Rusya’nın Osmanlı Devleti’ne binlerce askeriyle yardıma gelmesi üzerine endişeye kapılan İngiltere, Osmanlı Devleti ile M. Ali Paşanın arasını bularak Mayıs 1833’te *Kütahya Anlaşması*’nın yapılmasını sağlamıştır. Bu arada Rusya da yaptığı yardımın karşılığını almak istedi ve Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Temmuz 1833’te *Hünkâr İskeleyi Anlaşması* imzalandı. M. Ali Paşa ile Osmanlı Devleti’nin ilişkileri birkaç yıl sakin gittikten sonra Haziran 1839’da karşılıklı güvensizlik ve gelişen olaylar tekrar gerilime yol açtı. Bu defa Osmanlı devlet yetkilileri M. Ali Paşa’nın işini tamamen bitirmeye karar verdiler. Bunun için Londra Büyükelçisi Mustafa Reşit Paşa öncülüğünde İngiltere’den yardım istendi. İngiltere, hem Rusya’nın Osmanlı Devleti üzerinde nüfuz kurmasını istemediği için hem de M. Ali Paşa’nın Osmanlı hanedanının yerine geçme isteğini uygun görmediği için yardım talebini kabul etti. M. Reşit Paşa, İngiltere Büyükelçisiydi ve yapılacak yardımın karşılıksız kalmayacağı, bunun kıymetini bilecekleri sözünü verdi (Yetkin, 2007: 491). Avrupa ve özellikle İngiliz kamuoyunun beklediği ticari ve hukukî düzenlemeler böylece 1838 Sözleşmesi ile hayata geçmiş oldu.

Başka bazı sebepleri de bulunan Ticaret Sözleşmesi daha sonra diğer Avrupa ülkeleriyle de tekrarlanmıştır. Söz konusu sözleşme, getirdiği hükümler itibarıyla Türkiye için büyük tavizler verme anlamı taşıyordu. İngiliz tüccarlarının Osmanlı ülkesine giren mallarından alınacak gümrük vergileri çok düşük bir orana indirilmekte, korumacılık adına bazı mallardaki yed-i vâhid (tekül) uygulamasına son verilmekteydi. İç ticarette yabancılara yönelik olarak konulan tüm sınırlamalar ve ihracata ilişkin yasaklar kaldırılmaktaydı (Durhan, 2002: 87). Sözleşmeyle iç gümrük vergilerinden muaf tutulan yabancı tüccarlar yerli tüccarlara göre hayli avantajlı konuma gelmiştir. Bütün bir modernleşme dönemi boyunca Batılı ülkelerin Osmanlı Hükümetinden ekonomide istedikleri değişmez istek korumacı tedbirlerin terkedilmesi olmuştur. Baltalimanı Sözleşmesi'nin uygulama sonuçları, orta vadede ülkenin ticarî, malî ve ekonomik dengelerini sarsmış, devleti Kırım Savaşı'nın maliyetinin de eklenmesiyle 1850'li yıllardan başlayarak dış borçlanma yoluna gitmek zorunda bırakmıştır (Akyılmaz, 2015: 207)

Esasen 1838 Baltalimanı Ticaret Sözleşmesi, Türkiye'nin Batıda yükselen Kapitalizm için ucuz hammadde kaynağı ve Avrupalı tüccarların malları için açık pazar haline gelmesine yol açmıştır. Bu durum, Avrupa'da işçi sınıfının düşük ücretlerinden dolayı daralan talep hacmi karşısında dış piyasalara ihtiyaç duyulması ve gerçekleşen fazla üretimin Osmanlı toplumuna sızması olarak da görülmektedir (Hamitoğulları, 1986: 761). Sözleşmenin getirdiği serbest ticaret mevcut Osmanlı Sanayiini de çökertmiştir (Hamitoğulları, 1986: 766). Bütün bu gelişmeler Osmanlı Devleti'nin yarı-sömürgeleşmesine doğru atılan önemli bir adım olmuştur.

Bu arada Baltalimanı Sözleşmesi'nde, Sözleşme'nin getirdiği imtiyazların mevcut kapitülasyonların varlığını etkilemeyeceği de hüküm altına alınmıştı.

1839-Tanzimat Fermanı

Osmanlı Devleti'nin idari ve hukukî yapısında yeni düzenlemeleri içeren ve asıl adı Gülhane Hatt-ı Hümayunu olan 3 Kasım 1839 tarihli Tanzimat Fermanı da Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı Devleti'ne karşı açtığı savaşla ve bu savaşın gidişatıyla ilgili olarak doğmuş bir belgedir. Osmanlı Devleti'nin Londra Büyükelçisi M. Reşit Paşa, Batı kamuoyunu kazanmak için Mısır Sorunu ile Tanzimat ıslahatlarını birbirleri ile ilişkili olarak ele alıyordu (Akyılmaz, 2015: 183). Eğer İngilizler Mısır Sorununda Devlet-i

Âliyye'ye yardım ederlerse ıslahatların yapılacağını deklare ediyordu. Burada Tanzimat Fermanı'nın da İngilizlerin Osmanlı Devleti'ne yardım etme karşılığında devletten kopardıkları bir taviz olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu bağlamda Fermanı, Gülhane Parkı'nda toplanan yerli ve Avrupalı resmi yetkililer önünde ilan eden Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşanın Osmanlı Devleti'nin İngiltere Büyükelçisi olması ve İstanbul'da bunun için bulunuyor olması anlamlıdır.

Bunun dışında Tanzimat Fermanı'nın bir yıl önceki Ticaret Sözleşmesi'nin uygulanması ile ilgili bir yönü de bulunmaktadır. Baltalimanı Sözleşmesi, ticarete Osmanlı korumacılığını kaldırıyor ve iç ve dış ticarete yabancı tüccarlara eşit haklar, hattâ bazı üstünlükler sağlıyordu. Ancak Osmanlı iç hukukunda bunun altyapısı mevcut değildi. İslam Hukukunun gayrimüslimlere ilişkin hükümleri yürürlükteydi. Oysa Ticaret Sözleşmesi eşitlik ortamında uygulanabilecek hükümlere sahipti. İngiliz siyasetçiler, Osmanlı Devleti'nden Müslümanlarla gayrimüslimlerin eşitliği yönünde düzenlemeler yapılmasını istemekteydiler. Tanzimat Fermanı bu istekleri karşılamayı amaçlamıştır. Ortaylı ve onun gibi düşünenler her ne kadar iki belge arasında kurulan ilişkiyi kabul etmeseler de (Ortaylı, 2000: 98) Tanzimat Fermanı bu yönüyle aslında 1838 Baltalimanı Ticaret Sözleşmesi'nin hukuksal ve siyasal tamamlayıcısı olup Osmanlı Devleti'nin ne kadar bağımlılık ilişkileri içine girdiğinin de göstergesidir. Ferman'da neler vardı?

Tanzimat Fermanı yabancı sermayenin Türkiye'ye girişini kolaylaştıran ilk düzenlemelerdendir. Sermayenin rahat hareket edebilmesi Kapitalizmin olmazsa olmazlarından. Ticarî serbestliğin sağlanması, Ferman'daki din, ırk, mezhep farkı olmaksızın bütün tebaanın eşitliği ifadesi ile amaçlanmaktaydı. İngiltere ve diğer Avrupa Devletleri, Osmanlı ülkesinde yaşayan Hristiyan azınlıkların hakları ve eşitliği üzerinden Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki amaçlarını gerçekleştirmeyi bir politika olarak benimsemiştir.

Ferman'da Osmanlı parasının değerinin korunmasına dönük olarak bankaların kurulmasına ihtiyaç olduğundan söz edilmişti. 1840'ta bu ihtiyacı karşılamak için sahibi yabancı çıkar grupları olan Osmanlı Bankası kurulmuştur (Karpas, 2010: 37).

Tanzimat Fermanı'nda yer alan can ve mal güvenliği, vergilerin adilliği ve kanuniliği gibi hususların da Osmanlı tebaası Müslüman halkın haklarını güvenceye almaktan ziyade yabancı tüccarlara ve Avrupa devletlerinin himaye etmeyi amaçladığı gayrimüslim azınlıklara malî-ticarî-hukukî-cezaî güvenceler getiren yenilikler olduğuna dikkat çekmek gerekir.

Tanzimat reformları sadece 3 Kasım 1839'da ilan edilen Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile sınırlı kalmamış, izleyen yıllarda idarî, hukukî, malî alanlarda çok sayıda düzenleme yürürlüğe konulmuştur.

1856-İslahat Fermanı

İslahat Fermanı, Osmanlı Devleti ile Rus Çarlığı arasında 1853 yılında çıkan Kırım Savaşı'nda Avrupa Devletleri'nin Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'ne yardım etmelerinin karşılığı olarak istedikleri düzenlemeleri içeren bir hukukî-idarî-siyasî belgedir. Kapitalist Avrupa devletleri, Osmanlı Devleti'nin Tanzimat Fermanı ile azınlıklara tanıdığı hakları yetersiz bulmakta ve bu belge ile hedeflenen eşitliğin pratikte sağlanmadığından şikâyet etmekteydiler. Kırım Savaşı'nda yaptıkları yardımın karşılığı ve Osmanlı Devleti'ni Avrupalı Devlet sayacakları vaadinin de gereği olarak tam eşitlikçi düzenlemeleri istediler. Bunun üzerine Sadrazam Mehmet Emin Âli Paşanın öncülüğünde hazırlanan 28 Şubat 1856 tarihli İslahat Hatt-ı Hümayunu adlı İslahat Fermanı, Avrupalıların beklentilerini sağlamıştır. Tanzimat Fermanı'na göre daha ayrıntılı olan bu belgenin geneli gayrimüslimlerle ilgili hususları düzenlemekte olup hazırlanışında dış etkiyi çok daha fazla barındırmaktadır. Müslümanlarla gayrimüslimler arasında eşitliğin kabul edilmesinin dışında gayrimüslim Osmanlı tebaasının devlet memurluğuna ve eyalet meclislerine girebilme haklarının kabul edilmesi de İslahat Fermanı düzenlemeleri arasında yer almıştır. Ferman'da gayrimüslimlerin askere alınmaları da öngörülmüş olmakla birlikte bu yükümlülük bedelli askerlik uygulamasına dönüştürülmüştür.

İngilizlerin Osmanlı Devleti yöneticilerine yoğun telkinlerinin yaşandığı 1856 ve izleyen yıllarda, 1838 Ticaret Sözleşmesi kaynaklı ve Kırım Savaşı harcamaları yüzünden malî sıkıntı içindeki Osmanlı hükümeti, gelirleri artırma amacının yanı sıra Kapitalist devletlerin isteklerine karşılık verebilmek için malî ıslahatlar da başlattı. İngiliz elçisi H. Bulwer'in isteğini karşılayacak şekilde ve İslahat Fermanı'nda vaat edildiği gibi, yabancılara Türkiye'de emlak satın alma veya kiralama izni verildi. Yabancı sermaye girişini engellediği düşünülen vakıf teşkilâtının değiştirilmesi de istekler arasındaydı. Avrupa devletleri Osmanlı Devleti'ni siyasal-ekonomik olarak istedikleri gibi şekillendirmek istiyorlardı. Tanzimat sonrası on yıllar, Osmanlı Devleti'nin Batıya sistemsel olarak bağımlılığının hızla arttığı yıllar olmuştur. Tanzimat ve İslahat Fermanları resmî tarihte övücü bir dille anlatılıyor olsa da aslında

İsmail Cem'in deyimiyle Batı Kapitalizminin çıkarlarına uygun üst yapı kurumlarını kuran ve emperyalist yayılmacılığın birer aracı fonksiyonu gören belgelerdi (Cem, 1986: 233).

1875-Tenzil-i Faiz Kararları, Düyun-U Umumiye İdaresi ve Artan Bağımlılık İlişkileri

1850'lerde İngiltere ve Fransa'dan alınmaya başlayan dış borçların ödenmesi 1870'lere gelindiğinde Osmanlı Devleti bakımından hayli ağırlaşmıştı. 1870'lerin ortalarında devlet ciddi bir malî ve siyasî bunalım içindeydi. Bir yandan Balkanlardaki etnik karışıklıklar, diğer yandan borçların ödenme zorlukları devleti dış etkilere çok açık hale getirmişti.

Osmanlı hükümeti 1875 yılında Tenzil-i Faiz Kararlarını açıkladı. Maliyenin iflası olarak değerlendirilen bu kararlara göre devlet, 5 yıl süreyle borç faizlerinin ancak yarısını ödeyebilecek, kalan yarısı için alacaklılara tahvil verecekti. Rus siyasetine yakınlığı ile bilinen Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'nın açıkladığı ve borç erteleme (moratoryum) anlamına gelen bu kararlar, Avrupa devletlerince hiç de hoş karşılanmadı (Ortaylı, 2000: 265). Bunlar bir yandan Osmanlı Devleti'ne baskıyı arttırırken diğer yandan ülkenin ekonomik kaynaklarına konmanın hesaplarını yapmaya başladılar. Bu ortamda Mahmut Nedim Paşa'nın sadareti sona erdi ve İngiliz siyasetine yakınlığı ile bilinen Mithat Paşa'nın adı öne çıktı. Donanmayı güçlendirmek gibi hedefleri bulunan ve İngilizlerce sevilmeyen Padişah Abdülaziz de Mithat Paşa'nın içinde olduğu bir ekip tarafından 30 Mayıs 1876'da bir darbe ile tahttan indirildi. Osmanlı yönetimindeki bu değişimler esasen Avrupa siyasetinin Rus siyasetine darbe yapması olarak ifade edilebilir. Rusya'nın Balkanlardaki karışıklıkları Slav siyaseti çerçevesinde kullanma girişiminden rahatsız olan İngiltere ve diğer Avrupa devletlerinin öncülüğünde düzenlenen Tersane (Elçiler) Konferansı'nda Mithat Paşa'nın İngiliz isteklerine meyilli oluşu ama Rusya'ya karşı dik duruşu 1293 (1877) Osmanlı-Rus Savaşı'nı getirdi.

Tanzimat reformlarından bu yana devam eden Osmanlı gayrimüslim tebaasının ve ülkedeki yabancıların haklarını tahkim etme çabaları 1876'ya gelindiğinde çok ileri bir noktaya taşınmıştı. İngiltere'deki meşrutiyete özenen Mithat Paşa, 23 Aralık 1876'da Kanun- Esasi'nin ilan edilerek bu hak ve özgürlüklerin anayasal güvence altına alınması, meşrufi yönetime geçilmesiyle Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahalesinin artık duracağını, Rusya'nın da Avrupa devletlerince ikna edileceğini ümit ediyordu. Ancak öyle olmadı. Tersane Konferansı'nın toplandığı gün Kanun-ı Esasi'nin

ilan edilmesi Batılıları tatmin etmedi. Devlete ağır şartlar dayatıldı ve sonuçta memnuniyetsiz olan Rusya'nın istekleri Konferans'ta Mithat Paşa tarafından kabul edilmeyince Rusya Osmanlı Devleti'ne 93 Harbi'ni ilan etti. Mithat Paşa ve arkadaşları da İngiltere ve diğerlerinin asıl derdinin 2. Abdülhamit'in otoriter yönetiminden anayasalı meşrutî yönetime geçilmesi olmadığını anlamış oldular.

Bu noktada Osmanlı toplumundaki bütün değişme ve reform hareketlerinin Avrupalı devletlerin isteği ile veya onların güdümünde ve onların çıkarları için gerçekleştiğini ileri sürmenin hatalı olabileceğini belirtmek gerekir. Bir başka deyişle değişme ve reform hareketlerinde dış dinamiklerin tek başına belirleyici olduğu söylenemez. En az bunun kadar, Vatandaş'ın *modernleştiriciler* diye vasıflandırdığı (Vatandaş, 2013: 78, 83) yerli aydın ve seçkinlerin de sürükleyici rol oynadıkları kabul edilmelidir. Zira Tanzimat döneminden bu yana ülkede genç, aydın, reformcu bir kuşak yetişmişti. Bunlar ülkelerinin ilerlemesi, gelişmesi için siyasal, hukuksal, idarî ve sınaî değişimleri istiyorlardı. Sened-i İttifak, Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı gibi belgeler Osmanlı ülkesinde anayasal devlet düşüncesinin doğuşuna hizmet etmiştir. Böylece iktidarın kullanımının belirli kurallara bağlanabileceği anlayışı yerleşmeye başlamıştır. Ancak şu da bir gerçektir ki Ortaylı ve benzerlerinin genellikle ileri sürdüğü gibi 19. Yüzyıl düzenlemeleri Osmanlı devlet adamları ve bürokratlarının tamamen bağımsız iradeleriyle ve ülke çıkarları için getirdikleri olumlu, ilerlemeci düzenlemeler değildir. Bu kanaate, hem söz konusu reformcu düzenlemelerin hazırlanış şekline, zamanına, dış olaylarla ilişkisine, hazırlanmasında rol oynayan aktörlere bakılarak hem de sonuçlarından yola çıkılarak varılabilir. Bu konuda Tevfik Çavdar'ın Osmanlı Devleti'ndeki ilerici akımlara Kapitalist sistemin nasıl yaklaştığına ilişkin değerlendirmesi gerçeğe uygun düşmektedir. Çavdar, Batılılaşma reformlarına zaman zaman kuşkuyla bakan Sultan Abdülhamit'in Kapitalizmin, imparatorluktaki ilerici akımları ayrılıkçı özlemleri besleyen bir kaynak olarak gördüğünü sezinlediğine dikkat çekmektedir (Çavdar, 2013: 51).

93 Harbi'nin maliyeti ve borçların ödenmesindeki zorluklar büyüyünce 1881'de Muharrem Karamamesi ile Düyun-u Umumiye İdaresi kuruldu. Osmanlı Devleti'nin malî bağımsızlığına darbe vuran bu kurum ekseriyetle alacaklı ülkelerin temsilcilerinden oluşuyordu ve Osmanlı vergilerinin toplanması ve vergilerin borçlara karşılık dağıtılması işini yürütmekle yetkilendirilmişti. Böylece Kapitalist ülkeler Osmanlı Devleti'nin en mahrem kurumlarının içine dâhil olmuştu.

1876 Anayasası, 13. Maddesiyle her türlü şirketin kurulmasına serbestlik tanımıştır. 21. Madde ile herkesin sahip olduğu mal ve mülk devlet müdahalesi açısından güven altına alınmış, devletin herkesin mülküne el koymaması hükme bağlanmıştır. Sultan Abdülhamit, 1877 seçimleri sonrasında Meclis açış konuşmasında Tanzimat'tan bu yana ülkenin genel durumunda ve devlet idaresinde meydana gelen bütün ilerlemeleri daha mükemmel hale götürmeyi esas gereklilik olarak takdir edip bütün çalışmalarının bunu amaçladığını ifade etmiştir. Padişah ayrıca Tersane Konferansı'nı kastederek bu konferanstan önce ve sonra devletçe ortaya konan iyi niyetli, güzel eserlerin devleti Avrupa devletleri topluluğuna bağlayan güzel işleri daha da teyit edeceğini umduğunu ifade etmektedir. (Kili ve Gözübüyük, 1985: 50).

Yurt Dışında Yürütülen Mücadeleler ve 2. Meşrutiyet

Osmanlı-Türk modernleşmesinin, özellikle de siyasi modernleşmenin ana eksen itibarıyla yabancı etkiler altında gerçekleştiğinin en büyük göstergelerinden birisi 2. Meşrutiyet mücadelesinin Paris, Cenevre ve Kahire gibi ülke dışındaki merkezlerde yürütülmesi, Avrupa devletlerinin himayesi altında ve onların destek ve teşvikleriyle sonuca ulaşmış olmasıdır. Meşrutiyetin ilan edilmesi mücadelesinde gizli faaliyetler yürüten İttihatçılar, kendi aralarındaki haberleşmeyi yabancı elçiliklerin iletişim ağını kullanarak yapmışlardır. Zira Abdülhamit yönetiminde diplomasi kuralları gereği yabancı elçiliklerin haberleşmesine bir kısıtlama getirilmemişti. Avrupa devletlerinin elçilikleri, Sultan Abdülhamit'e karşı İttihatçılarca yürütülen isyan hareketine bir anlamda yardım ve yataklık yapmıştır.

1878'de 93 Harbi'ni gerekçe göstererek Sultan Abdülhamit'in rafa kaldırdığı 1876 Anayasası'nın 1908'de tekrar yürürlüğe konmasıyla 2. Meşrutiyete geçilmiş oldu. Aynı yılın Kasım-Aralık aylarında yapılan seçimlerle iktidarı elde eden İttihat ve Terakki Cemiyeti 1909'da yaptığı Anayasa değişiklikleri ile tam meşrutî monarşiyi kurmuştur. 1909 Anayasa değişiklikleri ile Avrupa kamuoyunun beklediği yönde liberal hak ve özgürlükler genişletilmiş ve anayasal olarak sağlama bağlanmıştır. Keyder 1908 sonrası anayasal düzenlemeleri parlamenter demokrasiye katkı açısından ele almakta ve bunların parlamenter demokrasiye katkısının 1925-1946 arasında cumhuriyetin sağladıklarından daha fazla olduğunu kaydetmektedir (Keyder, 2017: 111).

2. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin uyguladığı ekonomi politikalarına bakıldığında "millî" iktisat temelli politikalar olduğu gö-

rülmektedir. 2. Meşrutiyet döneminde genel olarak Kapitalist iktisadi sistemin millî perspektifle yerleşmesinde çok önemli gelişmeler yaşanmıştır. Dış borçlanmaya gidilmekle birlikte benimsenen millî iktisat politikaları sayesinde millî sermayeli sanayi şirketleri ve t kretimde yerli malı kullanımı desteklenmiştir. Bu koşullarda İTC (İttihat ve Terakki Cemiyeti) kapitülasyonların kaldırılmasını ilk defa 1911 Kongresi'nde görüşmüş, Eylül 1914'te kaldırmıştır. Cemiyet 1911 yılı Kongresi'nde Osmanlıdaki az gelişmişlik hastalığı üzerinde durmuştur. Alman iktisatçı Frederich List'in korumacı millî ekonomi düşüncelerinden etkilenen İttihatçılar (Keyder, 2017: 83), himayeci yaklaşımla millî burjuvazinin geliştirilmesi tezini gündeme getirmişlerdir. Cemiyet, çeşitli yol ve yöntemlerle ticaret hayatında gayrimüslimlerin etkinliğine karşı Müslüman Türk unsurunun yerleşmesine çalışmıştır. Müslüman Türk unsurların girişimci olması desteklenmiştir.

Milliyetçi düşünür Ziya Gökalp'in millet ile banka arasında kurduğu ilişki dikkat çekmektedir. Ziya Gökalp'e göre millette kan işlevini gören krediydi ve kalbin kan dolaşımını d zenleyişı gibi, millette de tüm kredileri banka denen kuruluş toplayıp dağıtmaktaydı. İT yönetimleri millî burjuvaziyi ortaya çıkarma amacıyla yabancı yatırımcıların imtiyazlarını kaldırmış, gümrük tarifelerini yükseltmişlerdir.

Cemiyetin, 1913 Kongresi'nde, 1912-13 Balkan Savaşlarıyla yükselen milliyetçi akım etkili olmuş, bu durum ekonomi politikasına da yansımıştır. Kongre programında, millî iktisat siyasetini zorlaştıran düzenlemelerin ve yabancılarla ilgili imtiyazların kaldırılmasının en kutsal amaç sayıldığı belirtilmiştir. Yine 1913 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılarak el zanaatlarına dayalı üretimin yerini makineye dayalı üretimin alması, sanayinin özendirilmesi amaçlanmıştır. İTC iktidarlarında devlet bankacılığı ile millî kredi kurumlarının oluşturulması için de  abalanmış, Mart 1917'de yerli sermaye ile İtibar-ı Millî Bankası kurulmuştur.

Cumhuriyet Dönemi Modernleşmesi

Modernleşmenin modern oluşa yönelik bir değişim sürecini ifade ettiği hususu üzerinde duran Celalettin Vatandaş Türkiye'de 2. Meşrutiyet yıllarından başlayarak özellikle de Cumhuriyet döneminde topyek n ve yukarıdan bir etkiyle aniden gerçekleştirilmeye çalışılan şeyi *modernleştirme* olarak nitelemektedir (Vatandaş, 2013: 85, 91). Yazarın başka bir yerde Batılılaştırma

olarak da ifade ettiği (Vatandaş, 2015: 136) modernleşme veya modernleş-tirme Ziya Gökalp'in dilinde *muasırlaşma*; Atatürk'ün kullanımıyla *muasır medeniyet* olarak kendisini göstermiştir.

Düşüncemize göre Türkiye'nin modernleşmesinde üç isim önemli dö-nüm noktalarını ve köşe taşlarını simgelemektedir. Bunlar Mustafa Reşit Paşa, Mithat Paşa ve Mustafa Kemal Atatürk'tür. Hariciye Nazırı ve Londra Büyükelçisi olduğu sırada İngiltere'nin teşvik ve desteği ile M. Reşit Paşanın öncülüğündeki köklü Tanzimat reformları dönüm noktalarının ilkidir. 19. Yüzyıl ortalarında, Osmanlı kamuoyunda Batı medeniyetini alternatifsiz, tek medeniyet olarak kabul eden bazı aydınlarca M. Reşit Paşa, medeniyet pey-gamberi olarak nitelenmiştir (Gencer, 2008: 40).

1. Meşrutiyete geçişteki büyük rolü ve Sultan Abdülhamit ile mücadelesi bilinen Mithat Paşa ikinci dönüm noktasını ifade etmektedir. O daha çok si-yasal modernleşme ve mülkî yönetimin modernleştirilmesi adımlarını atan Tanzimat Paşalarındandır. Mithat Paşa, siyasal modernleşmede İngiltere'nin desteğini almıştır. İngiliz meşrutiyet yönetimini örnek almaya çalışan Mithat Paşa bunu hedefleyen 1876 tarihli Kanun-ı Esasi'nin mimarıdır.

Cumhuriyetten sonraki devrimlerle birlikte Türkiye'nin Batı Uygarlığına tam olarak uyum sağlaması amaçlanmıştır. Modernleşmenin nihai olarak ta-mamlanmasını ifade eden ve üçüncü dönüm noktasını ifade eden Cumhuri-yet devrimleri ise M. K. Atatürk'ün öncülüğünde gerçekleştirilmiştir. Cum-huriyet modernleşmesi ile birlikte artık Türkiye Tanzimat reformları ile baş-layan medeniyet değıştirme hamlelerini sona erdirmiş ve Doğu-İslam uygar-lığı ve kimliğinden Batı uygarlığına girmiştir. Başkaya Cumhuriyetten sonra yapılan devrimleri Batılılaşma yönelimiyle Kapitalist dünyada yer alma ça-balarının ifadesi olarak görmektedir (Başkaya, 1991: 115).

Modernleşme, Batılılaşma ve Medenîleşme kavramlarını birlikte ve birbirle-riyle ilişkili olarak ele alan, hatta bu üç kavramı aynı anlamda kabul eden M. Kemal Atatürk, Cumhuriyetin ilan edildiği 29 Ekim 1923 tarihinde bir Fran-sız yazarı olan Maurice Pernotya'ya verdiği mülâkatta bu kabulünü şu ifade-leriyle ortaya koymuştur: "Ülkemizi modernleştirmek istiyoruz. Bütün çalış-mamız Türkiye'de modern, bundan dolayı Batılı bir hükümet yaratmaktır. Medeniyete girmeyi isteyip de batıya yönelmemiş millet hangisidir?" (Ata-türk, 2006: 579). Türkiye'de cumhuriyet kurulurken kurucu kadro tercihini Batı uygarlığından yana yapmıştır. Batı uygarlığı ise iktisadî-sosyal sistem olarak kapitalisttir. Atatürk şu sözleri de Cumhuriyet ilan edildiği gün aynı yazara aynı yerde söylemiştir: "...Ülkeler çeşitlidir, ancak medeniyet birdir

ve bir milletin ilerlemesi için de bu tek medeniyete katılması gerekir...” (Atatürk, 2006: 578). Atatürk, tek olan Batı Medeniyetine katılmanın zorunlu olduğunu, 1925 yılında şapkayı tanıtmak amacıyla bulunduğu Kastamonu’da halkla kılık-kıyafet konusunda konuşurken şu sözleriyle ifade etmiştir: “...Millet vâzihan (açıkça) bilmelidir, Medeniyet öyle bir kuvvetli ateştir ki, ona bigâne (kayıtsız) olanları yakar ve mahveder (İnan, 2020: 122).

Sonuç olarak Türkiye’nin Batılılaşarak modernleşmeyi seçtiği görülmektedir. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde siyasal hayatın içinde yer alan Batılılaşmacı yazar Celal Nuri de Avrupa Uygarlığı dediği Batı Uygarlığının bugün üstün durumda olduğunu ifade ettikten sonra bu uygarlığa giren her toplumun ilerlediğini, bu uygarlığın dışında kalan her toplumun karşısındaki uygarlığa yenildiğini ileri sürmektedir (Nuri, 2002: 48).

Henüz cumhuriyet ilan edilmeden önce ve Lozan görüşmeleri devam ederken Şubat-Mart 1923’te toplanan 1. İzmir İktisat Kongresi’nde iktisadi sistem olarak Batı ülkelerinde egemen olan Kapitalist sistem benimsenmiştir. Ancak Hamitoğulları’nın da belirttiği gibi yapısal zorunluluklardan dolayı 10 yıl kadar Kapitalizmin devletçi-müdahaleci değil liberal modeli uygulanmak zorunda kalınmıştır (Hamitoğulları, 1986: 776, 782).

Cumhuriyet devrimlerini, 1. Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’ni yenen İngiltere merkezli Batılı büyük güçlerin kendi uygarlık ve değerlerini Türkiye’ye bir şekilde kabul ettirmesi olarak görmek mümkündür. Cumhuriyet devrimleri ile aslında Kapitalistleşme süreçlerindeki hızlanma da izlenebilmektedir. Gelişme ve ilerlemeyi barındırdığı inancıyla modernliğin geleneğe üstünlüğü kabul edilerek girilen modernleşme süreci Türkiye’de Cumhuriyet döneminde bir zorunluluk olarak görülmüştür. Olumlu anlamlar yüklenen bu kavramlar eşliğinde yapılan devrimlerle birlikte Türkiye artık uluslararası Kapitalist sistemin yörüngesine tam olarak giriyor ve Kapitalizmle tamamen bütünleşiyordu.

Kapitalist İktisadî Kalkınma

Cumhuriyetin kurucu lideri Atatürk’ün 1923 yılındaki yurt gezilerinde verdiği mesajların ağırlıklı olarak ekonomi ve kalkınma temalı olduğu görülmektedir. 1. İzmir İktisat Kongresi’nde ve gezilerinde çok çalışma gereği, ulaşım için yol yapımı, tarım-ticaret ve sanayie dayalı olarak ekonominin geliştirilmesi konularını çok dile getirmiştir. M. Kemal, Ocak 1923’te İzmit halkına

yaptığı bir konuşmada yeni Türkiye Devleti'nin savaşçı bir devlet olmayacağını belirterek "...fakat yeni Türkiye Devleti bir ekonomi devleti olacaktır..." ifadelerini kullanmıştır (Atatürk, 2006: 423). İzmit'teki konuşmasında Paşa, Osmanlı Devleti'nin izlemiş olduğu fetih politikalarını eleştirerek şu ifadeleri kullanmıştır: "...Cihangirlik sevdasında, fütihat sevdasında bulunmamalıyız. O zihniyetin takibinden hâsıl olan hataların en ağır cezalarını çekmekteyiz..." (İnan, 1996: 110).

Türkiye'de sol düşüncenin 1980'li yıllardan itibaren Turgut Özal'ın ekonomi politikaları bağlamında çokça eleştirdiği konular arasında yer alan zenginliğin övülmesi, paranın gücünün öne çıkarılması, yabancı sermayenin ülkeye girişinin teşvik edilmesi, ülkede ve hatta her sokakta milyoner ve milyarderler yaratılması gibi temenni ve istekler 1920'lerin başlarında M. K. Paşa tarafından dile getirilmiştir. Kendisi, çalışma, zenginlik ve para konusunda 15 Ocak 1923 tarihinde bir yurt gezisi sırasında Eskişehir'de iken yaptığı bir konuşmasında şunları söylemiştir: "...çalışmaya mecbur olduğumuz hususattan en mühimi iktisadiyattır. Çünkü millet fakr ü zarurette kaldıkça hiçbir şey yapamaz. Evvelâ zengin olmalıdır. Çünkü her şeyi yapan paradır. Evvelmirde iktisadiyata ehemmiyet vermek lâzımdır. Millete müsmir ve müfid anasır yetiştirmek iktisadiyatın zarurîyatındandır..." (İnan, 1996: 35). M. Kemal Paşa İzmir'de İktisat Kongresi'ndeki konuşmasında da şu dikkat çeken sözleri söylemiştir: "Siyasî, askerî muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsunlar, iktisadî muzafferiyetler ile tetvîc edilemezlerse husule gelen zaferler pâyidar olamaz, az zamanda söner..." (İnan, 2020: 125).

Türkiye'de her mahallede, her sokakta milyoner yaratma idealinin de ilk defa Atatürk tarafından 1923 yılında ifade edildiği söylenebilir. İzmit konuşmasında ülkede yeterince zengin ve sermaye sahibi kişilerin bulunmamasından şikâyetle memleketin insanların daha çok zengin olmaya hakkı olduğunu ve buna muhtaç olduğunu belirtmiştir. Ayrıca "...İsteriz ki efendiler memleketimizde çok ve çok milyonerler ve milyarderler olsun..." diyerek bunların bizi yabancı sermayeye muhtaç bırakmadan yatırımlar yapmasını istemiştir (İnan, 1996: 120). Şubat 1923'te Balıkesir'de halkla olan bir konuşmasında ülkemizde yeterince zengin insan bulunmamasından şikâyet eden M. K. Paşa, "...kaç milyonerimiz var? Hiç. Bundan dolayı biraz parası olanlara da düşman olacak değiliz. Tersine memleketimizde birçok milyonerlerin hatta milyarderlerin yetişmesine çalışacağız..." ifadelerini kullanmıştır (Atatürk, 2006: 465).

Kapitalizmin varlığını sürdürmesi ve gelişmesinin tüketimin sürekliliğine bağlı olduğu bilinmektedir. Bu ise üretmeyi değil belki ama özellikle az tüketmeyi, biriktirmemeyi tavsiye eden İslâmî ve diğer öğretilerle çelişmektedir. M. Kemal Paşa 1923'teki 1. İzmir İktisat Kongresi açılış konuşmasında kanaatkârlığa eleştiri getirmiştir. "Kanaat, yok edilmeyen bir hazinedir" anlayışını eleştiren Atatürk, bunun fakirliği fazilet bilmek felsefesini yansıttığından dolayı iktisat devrinin artık buna son vermesini istemiştir (Atatürk, 2006: 474). Fakirliğin fazilet bilinmesi felsefesinin yanlış yorumlanması yüzünden millete çok büyük kötülükler edildiğini ifade eden Atatürk, ayrıca yabancı sermayeye gerekli güvenceleri vermeye hazır olduklarını da belirtmiştir (Atatürk, 2006: 475).

İsmail Cem'in Osmanlı toplumunda hâkim insan niteliklerini tahlil ederken kanaatkârlık, cömertlik ve benzeri anlayışlarla tanımladığı ve Osmanlı dünya görüşü olarak övdüğü (Cem, 1986: 115) bu insan niteliklerinin çok servet sahibi olmayı ve çok tüketmeyi teşvik eden Kapitalist zihniyetle uyuşmadığı ortadadır.

Bu noktada Türkiye toplumunun kültürel değişimi üzerinde de durmak gerekir. Türkiye'de aydın ve entelektüel camiada iktisadî emperyalizm üzerinde durulmakla birlikte kültür emperyalizmi üzerinde bu kadar durulmadığı görülmektedir. Bunun nedeni büyük ihtimalle entelektüel camiyı domine eden kesimin sol ve biraz da Kemalist sol entelijansiya olmasıdır. Sol düşünceye materyalist zihniyetin egemen olduğu bilinmektedir. Ancak şurası açıktır ki Türkiye modernleşirken sadece iktisaden değil kültürel olarak da Batı hegemonyasına girmiştir. Giyim-kuşam, eğlence, zevk, sanat, edebiyat gibi alanlardan ayrı olarak iktisadî davranışlar özelinde örneklendirilecek olursa İslam toplumundaki karşılıksız yardımlaşma-dayanışma, malını ihtiyaç sahipleriyle paylaşma, almanın değil vermenin övülmesi, ekonomik hayat şartları bakımından kendisinden üstte olana değil altta olana bakılmasının tavsiye edilmesi gibi davranışları öngören kurumlar ve öğretiler modernleşme sürecinde hızla etkisini kaybetmeye başlamıştır. Bunun tersine Kapitalizmin bireysel yararı maksimize etmeyi, karşılıksız hiçbir şey vermemeyi, mümkün olduğunca mal biriktirmeyi ve kârın maksimizasyonunu ekonominin en temel amacı ve güdüsü sayan zihniyet Türkiye'nin modernleşme-Kapitalistleşme sürecinde hızla topluma yerleşmiş ve yerleşmeye devam etmektedir. Bu, bir İslam toplumunun kültürel başkalaşma yoluyla Kapitalist toplum formuna bürünmesi olarak görülmelidir. Türkiye'de toplumsal hayatta

güncel şikâyet konusu olan şiddetin artması, aile ve akrabalık ilişkilerinin çözümlenmesi, bireycileşme ve bencilleşme gibi kültürel değişimler, doğrudan Kapitalist sistemin sonuçları olduğunu kabul etmek gerekir. Fikret Başkaya, Osmanlı kültüründen kopulmasıyla oluşan boşluğun kendini milliyetçi olarak niteleyen kadrolarca doldurulma çabalarını kritik ederken şu sorgulamayı yapmaktadır? "...Doğu İslam kültüründen radikal kopuş "milliyetçilik" sayılırsa, kendini emperyalist kültürün kucağına atmak ne olur? Boşluğun Batı burjuva kültürüyle doldurulması olmaz mı?" (Başkaya, 1991: 99). Bu noktada Ziya Gökalp'in, Türkiye'nin Batı Medeniyeti 'ne dâhil olabilmesi adına hars ve medeniyet ayrımı yaptığını ve millî kültürü ifade eden harsın korunarak Japonya örneğinde olduğu gibi Batı Medeniyeti 'ne uyum sağlanabileceğini ileri sürmesine (Gökalp, 1995: 59, 66) karşılık Cumhuriyetin kurucu lideri Atatürk'ün hars ve medeniyet ayrımını reddettiğini, Cumhuriyet devrimlerinin bu perspektifle yapıldığını burada hatırlamak gerekir.

Yeri gelmişken her iktisadî-sosyal sistemin bir felsefî, ahlâkî arka planı olduğu ve belli bir zihniyete sahip bulunduğu gerçeğinden hareketle bazı belirlemelerin yapılması uygun olacaktır. Hamitoğulları'nın, İslâm'ın iktisadî-sosyal sistemi üzerinde dururken belirttiği gibi İslâmiyet kişilerin sadece manevî dünyaları ile ilgilenmeyip maddî hayatlarını da kapsar. İslâm, dünyevî ve uhrevî, maddî ve manevî yönleri ile kısaca teorisi ve uygulaması ile kendisine özgü bir iktisadî-sosyal sistem oluşturmaktadır. İbadetler bile Müslüman insan tipini yoğurup biçimlendiren bir felsefeye sahiptir (Hamitoğulları, 1984: 317). İktisat sisteminde kendine özgü bir ahlâk ve zihniyet de getiren İslâm'a göre malların ve hizmetlerin üretilme sebebi, tüketim, tasarruf ve bölüşüm şekli, kâr ve kazanç anlayışı Kapitalizmden ve Sosyalizmden farklılaşmaktadır. Örneğin Kapitalist zihniyete göre üretim ve tüketim, insana ve doğaya zarar verse bile serbesttir, kolay kolay sınırlandırılmaz. Kapitalist zihniyete sahip birey, çevresinin ve toplumun durumu ne olursa olsun dilediği kadar mala, mülke ve servete hemen hemen dilediği şekilde sahip olabilir. Hâlbuki Müslüman birey için emek vermeden elde edilen kazanç (faiz ve havadan kazançlar) haram kabul edilmektedir. İslam inancına göre mülkün ve servetin gerçek sahibi Allah'tır, insan onun emanetçisidir. Üretimde toplumun ihtiyacı olan ve yararlı olan mallar üretilir. İnsana ve doğaya zarar veren ürünlerin (alkollü içkiler, uyuşturucu... vs.) üretilmesi, satışı yasaklanmıştır. Tüketimde lüks ve israf kötülenmiş, sade hayat tavsiye edilmiştir. Tefecilik, vurgunculuk, karaborsacılık da keza yasak kılınmıştır. Kaynakların toplumda adil dağılımı çok önemsenmiş ve yardımlaşma ve dayanışma dinî bir

görev olarak belirlenmiştir. Bu noktada zekât, infak gibi kurumları ve komşusu açken tok yatmayı yasaklayan ahlâkî ilkeyi anmak gerekir. Bu tespitlerden yola çıkan Hamitoğulları, haklı olarak, gerçek bir Müslüman insan tipinin ancak İslâmî bir iktisadî-sosyal sistemde yetişebileceğini, Kapitalist ve Sosyalist üretim biçimine sahip toplumlarda bu Müslüman insan tipinin çıkmasının beklenemeyeceğini kaydetmektedir (Hamitoğulları, 1984: 332).

Türkiye’de Cumhuriyet kurulurken iktisadî sistem arayışlarında ya Bolşevikliğin ya da Kapitalizmin tercih edilmesi söz konusu olmuştur. Kurucu kadronun öznel tercihleri dışında zaten İslamiyet sistemsel olarak uzun zamandır, belki 200 yıldır tam olarak uygulanmamaktaydı. İslamiyet büyük ölçüde bireysel ve uhrevî alanla sınırlı hale gelmişti. Atatürk ve çevresinin kanaatkârlığa eleştiri getirmesini ele alırken belki İslam’ın sistemsel bütünlüğünün bilgisine tam sahip olmadıkları da düşünülebilir.

1920’lerde başta M. K. Paşa olmak üzere Cumhuriyetin kurucu kadrosu, eğitim sistemini de iktisat politikaları ile ilişkilendirmeye özen göstermişlerdir. Atatürk, 1 Mart 1923 günü TBMM Açış konuşmasında şu ifadeleri kullanmıştır: “...Eğitim ve öğretimde uygulanacak kuralların amacı, bilgiyi insan için fazla bir süs, bir hükmetme aracı veya medeni bir zevk olmaktan çıkarıp, maddi hayatta başarılı olmayı sağlayan pratik ve kullanılabilir bir araç haline getirmektir...” (Atatürk, 1987: 109)

Kapitalizmin tahkim edilmesi bağlamında yapılanlardan birisi de 1924 yılında Türkiye İş Bankası’nın kurulmasıdır. Bankanın başına liberal-Batıcı düşüncede olan Celal Bayar getirildi. Özel teşebbüsün desteklenmesi amacıyla 1927’de yeni bir Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılması da bu bağlamda düşünülebilir.

Cumhuriyetin ilanından sonra 1925 ile 1931 yılları arasında yapılan devrimlerden bazıları doğrudan Kapitalist Batı ülkeleriyle ekonomik ve ticarî ilişkilerin kolaylaştırılmasını sağlamak amacıyla yapılmıştır. Takvim değişikliği, ağırlık ve uzunluk ölçülerinin Batı ülkelerindeki ölçülerle uyumlaştırılması, hafta tatilinin değiştirilmesi, saat değişikliği, harf inkılabı... bu başlıkta örnek olarak verilebilir.

Marksist literatüre göre üst yapı devrimleri olarak nitelenebilecek olan Cumhuriyet devrimlerini Başkaya, genel olarak kitlelerin ve emekçi kitlelerin hayat şartlarını iyileştirecek atılımlar olmadığına dikkat çekerek fes yerine şapkanın; Arap harfleri yerine Latin harflerinin getirilmesi, Alman Ticaret Kanunu’nun alınması gibi örnekleri vermektedir (Başkaya, 1991: 77).

Türkiye'nin Batılılaşma-modernleşme atılımlarında kadın faktörü üzerinde ayrıca durmak gerekir. Türkiye'deki modernleşmeci dilin ezilen, ihmal edilen ve ikinci plana itilmiş Türk kadınına sahip çıkıp onun konumunu yükseltmek olarak sunduğu birçok yeniliğin aslında dikkat edilirse Kapitalist toplum düzeninin gereklerinden olduğu görülmektedir. Kadın erkek eşitliği, kadının çalışma hayatına ve toplumsal hayatın her alanına girmesinin teşviki gibi uygulamaların çağdaş uygarlık ve kadın haklarını sağlama gibi söylemsel anlamlarından öte, daha fazla işgücünün Kapitalist üretim süreçlerine dâhil edilmesi amacı taşıdığı açıktır. Çalışma ve toplum hayatının her alanında varlık gösteren ve Batılı tarzda yaşayan Türk kadını ideali sonuç olarak üretim ve tüketim boyutlarıyla (başta hazır giyim ve kozmetik sektörleri olmak üzere) Kapitalizmin gelişimine hizmet etmiştir.

Esasında kadınların tüketim davranışları üzerinde yapılan araştırmalar göstermektedir ki kadınların yüksek tüketim eğilimine sahip olmaları, üretim-tüketim süreçlerini canlı tutmak yoluyla Kapitalizmi besleyen, onu geliştirip ayakta tutan bir olgudur. Türkiye'de feminist ve sol feminist çevrelerin kadın hareketleri bağlamında görmediği veya görmezden geldiği konulardan birisi de budur. Bu nedenle Kapitalizme karşı söylem geliştiren sol düşüncenin bu anlamdaki kadın hareketlerini desteklemesinin ideolojik bir çelişki olduğu tespiti yapılabilir.

Modernleşme – Kapitalizm İlişkisi

Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerindeki modernleşme hamlelerini, bir iktisadî sosyal-sistem, bir zihniyet ve bir kültür olarak Kapitalizmin Türkiye'ye yerleşmesi ya da Kapitalizmle bütünleşmesi olarak görmek mümkün müdür?

Türkiye'de yaklaşık 300 yıldır yaşanan toplumsal, siyasal ve ekonomik değişimler genellikle modernleşme ve Batılılaşma olarak, hatta bazen ilerleme olarak adlandırılmıştır. Modernlik ve ilerleme kavramlarına olumlu anlamlar yüklendikten sonra yapılan bu tarih anlatısında Kapitalizm, Kapitalleşme kavramlarının pek kullanılmadığı görülmektedir. Oysa Batı toplumlarında buharlı makinanın icadından sonra yaşanan sanayileşme ve iktisadi-ticari alandaki gelişme ve değişimler Kapitalist iktisadi-sosyal sistemin ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır. Kapitalizm 'in doğa, insan, insan doğası, özgürlük, mülkiyet, üretim biçimi, tüketim, sermaye, sermayenin dağılımı, kâr, ücret, adalet... vs. gibi konularda kendine özgü tanım, kabul ve yakla-

şımları vardır. Özellikle Marksist teorinin ortaya atılmasından sonra Kapitalizmin sistemsal boyutu, onun evrensel ve biricik bir kurum değil insanlığın ortaya çıkardığı sistemlerden bir sistem olduğu hususu daha net bir şekilde ele alınmayı gerektiriyordu. Ancak Türkiye’de bu, çeşitli sebeplerle böyle yapılmamıştır.

Modernleşmenin Türkiye entelektüel çevrelerinde Kapitalizmden tamamen ayrı bir olgu gibi ele alınması ve adeta parlatılarak sunulması entelektüel çevrelere Aydınlanmacı, Batıcı ve Kemalist (Atatürkçü) zihniyetin hâkim olmasından dolayı olmuştur. Sade Kemalist çevrelerin bu Modernleşme-Kapitalizm ayrımını yapmamaları bir dereceye kadar anlaşılabilir. Ancak Kemalist Sol diye niteleyebileceğimiz ve Marksist-Sol düşünceden de kısmen etkilenmiş olan entelektüel, aydın kesimlerin bu ayrımı belirgin şekilde yapmamaları ve modernleşme-ilerleme atılımları ile birlikte ülkeye-topluma yerleşen şeyin bir ideoloji, yaşam biçimi ve bir zihniyet olarak aslında Kapitalizm olduğunun ayırında görülmemeleri ilginçtir. Zira Sosyalist sol düşünce toplum ve sistem analizlerinde Kapitalizme karşı duyarlıdır ve Kapitalizm karşıtıdır, öyle olması beklenir. Karl Marks’ın temel inceleme olgusu kapitalizmdir. Bu durum kendisini solda gösteren veya öyle tanımlanan Türk entelijansiyasının ideoloji ve zihniyet olarak ciddi bir Kemalist etki altında bulunduğunu ya da Sol Kemalistlerin Kapitalizmi örttüğünü göstermektedir. 1789 Fransız Devrimi’ni Burjuva Devrimi olarak açıkladığı halde birçok hususta ona benzer nitelikler taşıyan Cumhuriyet Devrimlerini modernleşme olarak açıklamak ve sunmak bilimsel olarak tutarlı olmasa gerek. Türkiye’de sol entelektüeller arasında (eğer ifade yerinde ise) Ortodoks Marksizmin hayli sınırlı bir etkisi olduğu görülmektedir. Ana damar Türkiye Solu düşünce yapısı olarak Kemalizm’den bir türlü kopamamaktadır. Bu bağlamda Sol-Kemalistlerin solculuğunun Marksist kurama göre bir ekonomi-toplum-devlet-sistem çözümlemesi yapmayan bir solculuk, belki bir sözde solculuk olduğu söylenebilir mi? Veya solculuk sıfatının, 20. Yüzyılda dünyada popüler ve revaçta olmasından kaynaklanan bir özenti olarak kullanıldığı ileri sürülebilir mi? Zira sol düşünce, Türkiye’de Kemalistlerin pek yapmadığı üretim biçimi, üretim araçları, mülkiyet, artı değer ve bunun paylaşılması, gelir dağılımı, sınıfsal mücadeleler gibi kavramlarla analiz yapar. Sol, sağ, ilerici-lik, Batıcılık, laiklik, modernlik, Kemalizm gibi kavramların Türkiye’de sözü edilen yanlış kullanımı veya çarpıtılması halk katmanlarında da solculuk, laiklik, Kemalizm kavramlarının yanlış algılanmasına ve kullanılmasına yol

açtığı gibi Türkiye Solu ile Evrensel Sol hareketlerin farklılığını da netleştirmektedir. Ortalama bir muhafazakâr-dindar (Türkiye insanı) Kemalist olmayı, Batıcılığı ve laikçiliği solculuk olarak nitelemektedir. Bu durumun entelektüel sorumluluğunun, her İslam karşıtı söylem ve eylemi sola mal eden sağ siyaset kadar kendi ideolojik ve siyasal çizgisinin sınırlarını net olarak ifade edip ortaya koyamayan sol düşünceye de ait olduğu belirlenmesi yapılabılır.

Bununla birlikte bazı yazarlar, Kemalizm'in Sosyalist topluma geçmede yaşanması gereken zorunlu bir aşama olduğu görüşündedirler. Bu görüş, Marksizmin Tarihsel Materyalizm ve sınıf mücadelesi kavramları ışığında ortaya atılmaktadır. Bilindiği gibi Marks'a göre toplumların değişimi materyalizm eksenli ve sınıfsal olarak verilen mücadeleler ışığında İlkel-Kölecî Toplum, Feodal Toplum, Kapitalist-Burjuva Toplumu, Sosyalizm ve Komünizm şeklinde yaşanmış ve yaşanacaktır. Marks'ın söz konusu tarih şemasına bağlı kalan yazar ve entelektüeller Osmanlı toplumunun feodal topluma karşılık geldiğini düşünerek Sosyalizme geçmeden önce modernleşme sonrası Cumhuriyetle birlikte Kapitalist-Burjuva toplum aşamasının yaşanmasının bir gereklilik olduğunu kabul etmektedirler. Buradan hareketle sayıları az da olsa bazı sol düşünür, yazar ve araştırmacılar Atatürk devrimlerini Burjuva devrimi olarak görmekte, Kemalizm'i bir burjuva ideolojisi olarak nitelemektedirler. (Başkaya, 2019).

Türkiye Sol'undaki bu kavramsal kargaşanın kökeni düşüncemize göre, Türkiye'deki Sol düşüncenin ve Sol hareketin öncülerinden olan Şefik Hüsnü Değmer'in (1887-1959) bir tezine de bağlanabilir. Millî Mücadele yıllarında *Kurtuluş* ve *Aydınlık* dergilerinde yazılar yazan Şefik Hüsnü, Kurtuluş Savaşı'nın bitmesi ve Cumhuriyetin kurulması aşamasında ülkedeki toplumsal-sınıfsal kesimleri üç grupta toplamıştır.

1-Millî Mücadele sonrasında *devrimi yapan* siyasal akım diye ifade ettiği kurucu kadro ve ideolojisi,

2-Kurucu siyasal akıma karşı derebeylik kalıntısı geleneklere ve Osmanlı hanedanına bağlı olduklarını ifade ettiği çevreler ki Şefik Hüsnü bunlara *karşı devrimciler* diyor.

3-Fakir işçi-çiftçi sınıflar lehinde devrimi genişletmek isteyen *sosyalist akım*.

Şefik Hüsnü, bu üç akımdan 1. ve 3. gruptakilerin ittifakını savunmuştur (Atılğan, 2019: 49). Bu birleşme esasen Kemalizm + Sol anlamına geliyordu. Bir başka deyişle sonraki yıllardaki yaygın kullanımıyla Kemalist Sol ya da

Sol Kemalizm böyle doğmuştur. Hüsnü'nün bu tezleri 1960'lı ve 1970'li yıllarda Mihri Belli (1915-2011) ve MDD (Millî Demokratik Devrim) Hareketi tarafından kuramsallaştırılmış ve bir siyasal harekete dönüştürülmüştür.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (2011), *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çev.: Yavuz Alogan, Kaynak Yayınları, 9. Basım, İstanbul.
- Akyılmaz, G. (2015), *Siyasi Tarih*, Seçkin Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara.
- Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi Açış Konuşmaları (1987), TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (2006), Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara.
- Atılgan, G. (2019), *Mühürler-Türkiye Sosyalist Hareketinden Eserler*, Yordam Kitap, İstanbul.
- Başkaya, F. (1991), *Paradigmanın İflası*, Doz Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Başkaya, F. (2019), "Kemalizm Bir Burjuva İdeolojisi ve Burjuva İdeolojisinin Çapı Ne Kadersa Kemalizm'in Çapı Da O Kadardır" *Derin Tarih*, Sayı: 90.
- Berkes, N. (1978), *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul.
- Beydilli, K. *Mahmud Raif Efendi maddesi*, TDVİA.
- Cem, İ. (1986), *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yayınevi, 9. Baskı, İstanbul.
- Çavdar, T. (2013), *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 1839-1950*, İmge Kitabevi Yayınları, 5. Baskı, Ankara.
- Durhan, İ. (2002), "1838 Tarihli Osmanlı-İngiliz Ticaret Sözleşmesi ve Sonuçları", *AÜEHFD (Atatürk Ün. Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi)*, C. VI, ss. 77-104, S. 1-2(2002).
- Gencer, B. (2008), "Garp Meselesi: Son Osmanlı ve Mısır Aydınlarının Batı Medeniyeti Tasavvuru", *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl: 4, Sayı: 16-17, Bahar-Yaz, 2008, ss. 33-57.
- Gökalp, Z. (1995), *Hars ve Medeniyet*, Haz.: Yalçın Toker, Toker Yayınları, İstanbul.
- Hamitoğulları, B. (1984), *İktisadî Sistemlerin Temelleri*, A.Ü. SBF Yayını, Ankara.
- Hamitoğulları, B. (1986), *Çağdaş İktisadî Sistemler*, Savaş Yayınları, 4. Baskı, Ankara.
- İnan, A. (Der.), (2020), *Düşünceleriyle Atatürk*, Sadeleştiren: İsmet Parmaksızoğlu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 5. Baskı, Ankara.
- İnan, A. (1996), *Gazi M. Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 2. Baskı, Ankara.
- Karpat, K. H. (2017), *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, 8. Baskı, İstanbul.
- Karpat, K. H. (2010), *Asker ve Siyaset*, Timaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

- Keyder, Ç. (2017), *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, 21. Baskı, İstanbul.
- Kili, S. Ş. Gözübüyük (1985), *Türk Anayasa Metinleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Koçu, R. E. (1981), *Osmanlı Padişahları*, Ana Yayınevi, İstanbul.
- Mert, Ö. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, Âyan maddesi.
- Nuri, C. (2002), *Türk Devrimi*, Sadeleştiren: Özer Ozankaya, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- Ortaylı, İ. (2000), *İmparatorluğun En uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul.
- Vatandaş, C. (2013), “Kapsam ve Yöntem Açısından Türk Modernleşmesi”, İç. *Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, Ed. Memet Zencirkıran, Dora Yayınları, 4. Baskı, Bursa.
- Vatandaş, C. (2015), *Cumhuriyetin Tarihi*, Pınar Yayınları, 10. Basım, İstanbul.
- Yeşil, F. (2010), “Nizâm-ı Cedîd Ordusunda Tâlim ve Terbiye, 1790-1807”, *Tarih Dergisi*, Sayı 52, (2010/2), İstanbul, ss. 27-85.
- Yetkin, Ç. (2007), *İktidara Karşı Türk Direniş ve Devrimleri*, C. 1, 6. Basım, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları Antalya.

DİJİTAL ÇAĞDA ALGI YÖNETİMİ: SOSYAL MEDYA MANİPÜLASYON VE BİLGİ KİRLİLİĞİ

Müşfika Nazan ARSLANEL¹

Kevser GÜNDÜZ²

GİRİŞ

Sosyal medya bugün yalnızca bireylerin iletişim kurduğu bir alan olmaktan çıkmış, toplumların düşünme ve davranma biçimlerini doğrudan etkileyen güçlü bir yapı haline gelmiştir. Ekonomik kararların nasıl şekillendiğinden siyasal tutumların nasıl oluştuğuna kadar pek çok konuda belirleyici bir etkiye sahiptir. Dijital ortamların sağladığı hız ve erişim imkanı sayesinde enformasyona ulaşmak artık zamana ve mekana bağlı olmaktan çıkmış; bireyler aynı anda hem bilgi tüketen hem de ürettikleri verilerle bu devasa iletişim ağını besleyen aktörlere dönüşmüştür. Bu değişim, toplumsal yapının ve iletişim pratiklerinin elektronik ortamlarda yeni bir karşılık bulmasına neden olmuştur (Akyazı, Neşeli ve Yılmaz, 2014:185).

Bu ortamda hedef kitlelere yöneltilen mesajların nasıl algılandığı büyük önem taşır. İletişimde çoğu zaman iletilen içeriğin kendisinden çok, mesajın sunuluş biçimi ve alıcının bunu nasıl yorumladığı sonuç üzerinde belirleyicidir. Algıyı etkilemek isteyenlerin, hedef kitleyle duygusal düzeyde bağlantı kurması ve etkileşime dayalı bir iletişim stratejisi benimsemesi gerekmektedir. İnsan psikolojisinin dış uyaranlara karşı bu kadar hassas olması, güçlü aktörlerin bilgiyi kendi amaçları doğrultusunda yönlendirmesini kolaylaştırmaktadır. Bu süreçte çoğu kez semboller, imgeler ve anlam yüklü işaretler kullanılarak bireylerin tutum ve davranışlarında istenen yönde değişim oluşturulmaya çalışılır.

Teknolojideki gelişmeler ve bilginin dolaşım hızının artması, algı yönetimini hiç olmadığı kadar etkili bir araca dönüştürmüştür. Tarih boyunca farklı biçimlerde var olan bu uygulama, bugün bireylerin rızası ya da yönlendirilmiş iknası üzerinden algılarını şekillendirebilmektedir. Medyanın

¹ Doç. Dr. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü ORCID: 0000-0002-8565-7081

² Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisans Üstü Enstitüsü Doktora Öğrencisi ORCID:0009-0004-1122-1164

gündelik yaşamda geniş yer edinmesi, bireylerin düşüncelerinin medya içerikleriyle daha fazla temas etmesi anlamına gelmektedir. Sosyal medya mecralarında bilginin düşük maliyetle, hızla ve geniş kitlelere ulaştırılabilmesi, bu ortamları algı yönetimi açısından oldukça güçlü kılmaktadır. Bununla birlikte, bilgi çoğu zaman yeniden düzenlenmiş, bağlamından koparılmış ya da farklı anlamlarla donatılarak sunulmakta; bilgi bolluğu içinde doğruluk payının ayırt edilmesi giderek güçleşmektedir. Böyle bir ortamda medya, yalnızca bilgiyi aktaran bir araç olmaktan uzaklaşarak, aynı zamanda belirli bir dünya görüşünü yeniden üreten bir yapıya dönüşmektedir.

1. Sosyal Medya Kavramı

Sosyal medyanın gelişim süreci, web teknolojisi ile eşgüdümlüdür. Yeni medyanın bir aracı olan sosyal medya, birden fazla kişinin katılımı, üretimi, paylaşımı ve tüketimi ile oluşmaktadır. (Acar, 2024: 242)

Bir başka tanımda sosyal medya kavramı, kullanıcıların birbirleriyle bilgi, görüş ve ilgi alanlarını paylaşarak etkileşim kurmaları için imkan sağlayan çevrimiçi araçlardan oluşmaktadır. (Çalışkan & Mencik, 2015: 255) Sosyal medya en basit ifadeyle internet kullanıcılarının birbiriyle çevrimiçi iletişim kurmalarını sağlayan sosyal ağıdır. Bu sosyal ağ içerisinde içerik paylaşımı gibi aktiviteler yer almaktadır.

Sosyal medyayı özgün kılan temel nokta, kullanıcıların yeni insanlarla tanışmasından çok, halihazırdaki sosyal çevrelerini izleyebilme ve bu kişilerle düşüncelerini kolaylıkla paylaşabilme imkânı sunmasıdır.

1.1. Sosyal Medya Türleri

Sosyal medya platformlarını 5 kategoride ele almak mümkündür. Sosyal ağ siteleri, iş birliğine dayalı projeler, sanal dünyalar, bloglar ve içerik toplulukları.

2. İletişim

Klasik bakış biçimi, iletişimi insana özgü olan sosyalliğin bir yansıması olarak görmektedir. İletişim kelimesi, lisanımıza Latince *communis* kelimesinden türetilmiş *communication* kavramına karşılık olarak kullanılmaktadır. Ancak, Latincedeki manası, commune, de communicare gibi kelimeleri kap-

sadığı, toplumla birleşmeyi, beraberliği ve ortak paylaşımı vb. ihtiva etmektedir (İnceoğlu, 2011:199). İnceoğlu'na göre iletişim, bireyler arasında anlam taşıyan simgelerin gönderilmesi, alınması, yorumlanması ve yeniden üretilmesi sürecidir. Bu süreç, yalnızca bilgi aktarımını değil, aynı zamanda toplumsallaşmanın temelini oluşturan karşılıklı etkileşimi de ifade etmektedir. (İnceoğlu, 2011: 199)

TDK'ya göre ise; İletişim, “Duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması, bildirişim, haberleşme, komünikasyon” (TDK, 2022) olarak tanımlanmıştır.

İnsan, düşünme ve konuşma yeteneği sayesinde duygularını ve düşüncelerini ifade etme, paylaşma ve başkaları üzerinde etki bırakma ihtiyacı duyan bir varlıktır. Bu durum, toplumsal yaşamın doğal bir sonucudur. Konuşan ve dinleyen olarak insanlar sürekli iletişim halindedir; bu nedenle iletişimin tarihi insanlık tarihi kadar eskidir (Aksungur, 2018: 1). Duvarlara yapılan resimler ya da hayvanların evcilleştirilmesi, insanın iletişim kurma çabasına ilişkin ilk örnekler arasında gösterilebilir. Zaman içinde bu ihtiyaç, teknolojik ilerlemelerin de etkisiyle iletişim araçlarının gelişimini hızlandırmıştır.

İletişim temelde iki biçimde gerçekleşir: sözlü ve sözsüz. Sözlü iletişim, ses ve dilin kullanıldığı en temel ifadelerden doğmuş, kelimelerin ortaya çıkmasıyla birlikte anlamlı cümleler kurmaya verilmiştir. Bu iletişim türü, insanların birbirleriyle ve çevreleriyle hangi biçimde, neden, nerede ve nasıl bağ kurduklarını anlamaya yöneliktir. Günlük yaşamda gerçekleştirilen her sözlü etkileşim, sözlü iletişimin bir parçasını oluşturur.

Sözsüz iletişim ise, bireyler arasında konuşma dışı yollarla gerçekleşen bir aktarım biçimidir. Ses tonu, sessizlik, beden dili, jest ve mimikler, kıyafet tercihleri, renk seçimi ya da saç stili gibi unsurlar, sözsüz iletişimin anlamını güçlendiren veya yönlendiren faktörler arasında yer alır.

3.Algı

İletişim ve algı birbirinden ayrılmayan iki tamamlayıcı unsurdur. İletişimin bulunduğu her yerde algı da vardır ve algı süreci iki temel aşamadan oluşur: ilki dikkatin yöneltilmesi ve odaklanma, ikincisi ise algılanan bilgilerin düzenlenip kaydedilmesidir. Sosyal yaşam ise bireylerin karşılıklı etkileşimleri ve birbirleri üzerindeki etkileri sonucunda şekillenir. (Tarhan, 2017: 53).

Algının birçok tanımı bulunmaktadır. “Dış dünyamızdaki soyut/somut nesnelere ilişkin olarak aldığımız duyumsal (sensible) bilgi (information) algılamadır.” (İnceoğlu, 2011: 86) diğer tanımıyla, “Algı, duyu organlarımızca taşınan duyusal verileri örgütleyerek, yorumlayarak, insanoğlunun çevresindeki uyaranlara birbirinden farklı biçimde anlam verme sürecidir.” (Arko-naç, 2005: 69) Bir başka ifadeyle ise, “Algı biyo psiko-sosyal bir süreçtir. Algı standart anlamda içsel ve dışsal bilgilerin zihin tarafından kabul edilip inanç haline dönüştürülme süreci olarak” (Tarhan, 2017: 53) izah edilebilmektedir.

Algılar, duyumların neticesinde meydana gelir. Algılar, bireylerin, geçmiş yaşamı ve edindiği bilgi birikimine göre biçimlenir. (Gönenç, 2018: 11) Diğer bir tanımda ise; “İnsanların algıları; duyularının, geçmişinin, zekâsının, ailesinin, dininin, cinsiyetinin, ırkının, mezhebinin, çevresel uyaranların, medyanın, ikili ilişkilerin, ideolojisinin doğrudan ya da dolaylı etkisiyle oluşmaktadır.” (Göksu, 2021: 12) şeklinde ifade edilerek daha geniş kapsamda ele alınmıştır.

Algı, duyumların gözlenmesi ile alakalıdır. Duyumları anlamlandırma, içeriği uygun düzene getirme sürecidir. Duyum, bireyin yaşamı boyunca elde ettiği tecrübeleri içerir. Bununla beraber, algılama yalnızca fizyolojik bir durumdan ibaret değildir. Şayet yalnızca fizyolojik bir olgu olsaydı, farklı bireyler aralarında ayırım olmayan objeleri aynı şekilde algılayacaklardı. Buna ilişkin en çarpıcı örnek olarak; “bardağın yarısını boş görenler” ile “bardağın yarısını dolu görenler” verilebilmektedir (Odabaşı & Gülfidan, 2005: 128 ve Taşkiran, 2015: 16).

İnsan, iki yönlü bir varlıktır. İç dünyası ve etkilendiği diğer unsurlardan oluşan dış dünyası diye tasvir edilmektedir. Algı, dış dünyadan gelen her çeşit veriyi tümüyle anlamaya ve yorumlamaya çalışan bir zihin işletim sistemidir (Canlar, 2019: 19).

Algı, iç ve dış algı olarak ikiye ayrılır.

3.1. İç Algı

Algı her zaman dış uyaranlara ihtiyaç duymaz, bir kimsenin öz varlığı, şuur marifetiyle kendi hal ve hareketleri üzerinde sahip olduğu öyle bilgi ve uyarıcılar mevcuttur ki, bunların algılanmasında iç yetiler yani iç algılar devreye girmektedir. İçsel algının kaynağı, bireye ait sezme yeteneği, kalpte oluşan duygular ve öngörüleridir.

3.2. Dış Algı

Objelerin insan zihninde oluşan biçim ve görüntülerdir. Dış algı gerçeklik ve gerçekliğin görüntülerinden oluşmaktadır. Dış algıda bir uyarıcıya gereksinim bulunurken, iç algıda uyarının bulunması gerekmemektedir (Pustu, 2017: 311).

Algıyı oluşturan üç koşul bulunmaktadır. Bunlar;

- Algılayan birey
- Algılanacak nesne
- Algı ortamıdır

Bu üç hususiyet bulunduğu anda bireyin zihinsel aktiviteleri başlamaktadır (Tarhan, 2017, s. 54).

4. İletişim ve Algı

Radyo, televizyon ve sinemadan sonra gelişen bilgisayar ve internet teknolojilerinde algı yönetimi olgusu hemen ortaya çıkmamıştır. Başlangıçta yalnızca bilimsel ve askerî amaçlarla kullanılan bilgisayarlar, zamanla kişisel kullanım alanına girmiş ve evlerde yaygınlaşmıştır. İnternetin devreye girmesiyle birlikte bilgisayarlar, kullanıcıların dünya ile anında etkileşim kurabildiği bir iletişim aracına dönüşmüştür. Bu gelişmeyle beraber internet, bireylerin düşüncelerini ve tutumlarını etkileyebilen bir algı yönetimi alanı haline gelmiştir. Daha sonra dijital oyunların ve yeni medya platformlarının ortaya çıkmasıyla, bu dijital ortamlar da algı yönetiminin yürütülebileceği yeni kanallar olarak kullanılmaya başlanmıştır.

4.1. Algı Türleri

Kişinin ihtiyaç ve motivasyonları, kişiye ait olan bilgi ve tecrübelerin, algılama sürecinin oluşturulmasında önemli bir etkisinin bulunduğu bilinmektedir (Pustu, 2017: 316).

Algılama sürecini gerçekleştiren duyuları biçim, konum ve fonksiyonlarına göre farklı sınıflandırmalar olmakla birlikte, algı dört ana türe ayrılabilir (Başbüyük, 2017: 41). Bunlar; Simgesel Algı, Görsel Algı, Duygusal Algı, Seçimleyici (Seçici) Algı olarak ele alınabilmektedir (Eraslan, 2020: 54).

4.1.1. Simgesel algı

Simgesel algıyı tanımlamak için önce simge nedir onu incelemek gerekir. Simge bir şeyin belirgin özelliklerini yansıtan, kapsayan farklı bir şeydir. Örnek olarak, belirli simge ve renklere sahip, belli formu üzerinde bulunduran kumaş parçası, bir milletin sembolle şekillendirilen önemli unsurlarından olan bayrağıdır (İnceoğlu, 2011: 92).

Algı, dil ile yakından ilişkilidir. Dil, iletişim ve etkileşim süreçlerinin hem başlangıç noktasını hem de sonucunu oluşturur. Tüm etkileşim biçimleri, çeşitli iletişim araçları aracılığıyla ve dilin kullanımı sayesinde gerçekleşir. Genel anlamda her etkileşim türünün, özelde ise her iletişim biçiminin kendine özgü bir dili vardır; örneğin sinema dili, müzik dili, tıp dili ya da argo dili gibi. Bu bağlamda dil, simgelerden oluşan bir bütündür ve bu simgeler, belirli bir sistem içinde anlam kazanarak işlevsel hale gelir. (İnceoğlu, 2011: 87).

Kitle haberleşme araçlarının popülerleşmesiyle birlikte, özellikle toplumun yönlendirilmesinde kullanılan semboller ve söylenişler üstünden reklam, politik iletişim, propaganda ve tanıtım gibi etkinlikler, algı çalışmasının en önemli örneklerindendir (Başbüyük, 2017: 41).

Simgeler, yaşamın her alanında karşımıza çıkan anlam taşıyıcı unsurlardır. Genel olarak dini, ulusal, siyasi, kültürel, ekonomik, ezoterik (içrek) ve teknik simgeler gibi farklı kategorilere ayrılabilirler. Bu simgeler hem resmî yollarla hem de gayri resmî biçimlerde öğrenilebilir ve kuşaktan kuşağa aktarılabilir. Toplumsal yaşamla iç içe olduklarından, okullarda doğrudan öğretilmeseler bile bireyler onları gündelik yaşam ve informal öğrenme süreçleri aracılığıyla tanıyabilirler. Örneğin, Nazilerin sembolü olarak bilinen gamalı haç (Hakenkreuz ya da Swastika), resmî bir eğitim konusu olmasa da insanlar tarafından anlamı ve tarihsel çağrışımlarıyla öğrenilebilmektedir. (Eraslan, 2020: 56).

4.1.2. Görsel algı

Birey, yaşam alanındaki dış çevre ile ilgili kanaatinin büyük bir bölümünü görerek oluşturur. Görme eylemi, ortamı algılama, açıklama, anlamlandırma sebebiyle ortam ile ilişkisinde önemli bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. (İnceoğlu, 2011: 98) Görsel algının kalitesinde, gözlem ve dikkat önemli bir faktördür (Eraslan, 2020: 61).

Görsel algı, bilhassa tanıtım, reklamcılık ve propaganda mesajları düzenlenirken, hangi görüntü ve görsellerin kullanılacağı, nelerin ön plana çıkartılacağı, ne tür özellik ve renklerin yer alacağı ve diğer unsurlarla bir bütün olarak oluşturulurken hedef alınan kitle dikkate alınarak belirlenir. Zira görsel algının birey üzerindeki etkisi yok sayılmamaktadır (İnceoğlu, 2011: 100).

4.1.3. Duygusal algı

Bir olayı veya nesneyi algımlarken, sadece zihindeki fiziksel izlenim ile algılamak yetmez, aynı zamanda algılamaya konu olan bu durum, nesne veya olayı da algılamak gerekir. Diğer bir deyişle, duygusal tutumlar ve eğilimler, algısal sürecin işleyişinde yer almaktadır (İnceoğlu, 2011: 100). Simgesel ve görsel anlamda duygusal algı, kişilerin nesne, durum ve olaylar karşısında oluşturduğu duyuşsal nitelikleri kapsamaktadır (Eraslan, 2020: 66).

4.1.4. Seçici Algı

Algı, bireyin yaşadığı dünyanın kendine özgü bir yansımasıdır. Kişinin eğitim düzeyi, içinde bulunduğu toplumsal çevre, inanç sistemi, gelenek ve göreneklere algılama biçimini doğrudan şekillendirir. İnsanların olayları, nesneleri ve çevrelerini kendi bakış açılarına göre yorumlama eğilimleri ise “seçici algı” olarak adlandırılmaktadır. (İnceoğlu, 2011: 101). Algının bireysel farklılıklardan etkilendiği bu çerçevede, siyasal iletişim süreçleri de genellikle seçici algı üzerinden şekillenir. Her siyasi yapı, kendi değerleri ve ideolojisi doğrultusunda oluşturduğu algısal unsurları kullanır. Bu unsurlar, çoğu zaman semboller, işaretler ve jestler aracılığıyla anlam kazanır. Bir simge ya da sembol, yalnızca onun anlamını bilenler için değer taşır. Dolayısıyla bir liderin el hareketi, bir partiye özgü jest ya da slogan gibi sembolik ifadeler, seçici algının bir yansıması olarak kitlelerin siyasal tutum ve davranışlarını yönlendirmede önemli rol oynar. (Eraslan, 2020: 72).

5. Algı Yönetimi

Algılama insanların yaşamlarını sürdürmelerinde kritik rol üstlenen temel bir eylemdir. İnsanlar algılama doğrultusunda dünyayı anlamlandırır, çevrelerinde olup bitenlere anlam yükler, algılama faaliyetleri sonucunda duygu, düşünce ve davranış oluşumu gibi çeşitli tepkiler ortaya koyarlar (Boztepe, 2021: 271). Bu tanım doğrultusunda, algılama sürecinde yorumla-

mayı yapanın bireyin kendisi olması, algının öznel bir nitelik taşıdığını göstermektedir. Dolayısıyla algı, nesnel bir gerçeklikten ziyade kişisel bir bakış açısının ürünüdür. Saydam (2005: 38) algının gerçek olma halini insanların ona inanmasına bağlamaktadır. Algı oluşturulabilir, kitleler oluşturulan algılara inanabilir ve duygu, düşünce ve eylemlerini de buna göre şekillendirebilir. Bu bağlamda algı yönetilebilir bir olgu olduğunu söylemek mümkün olmaktadır.

Martemucci (2007: 6) algı yönetimini; hedef kitlenin duygularına, güdülerine, tutumlarına ve eylemlerine odaklanan. Stratejik iletişim çalışmalarının dışında, mesajın kendisinden çok etkileri üzerinde duran bir strateji olarak tanımlarken, Stupak (2000: 255) ise algı yönetiminin, teknoloji kullanımına dikkat çekerek, hedef kitleye yönelik kişiselleştirilmiş, etkili elektronik iletişimlerini ve gelişen iletişim araçlarını kullanma gücü olarak tanımlamaktadır.

Algı yönetimi kavramı ilk defa ABD Savunma Bakanlığı tarafından kullanılmıştır. İlk algı yönetimi faaliyetleri Birinci Dünya Savaşından beri ABD’de yapılmıştır denilebilir. Fakat kavramsal olarak ilk kez Birinci Dünya Savaşı yıllarında kullanılsa da algı yönetimi insanlık ile var olmuştur. En eski zamanlardan beri hayatta kalabilmek, savaşları kazanmak ve barışı korumak gibi amaçlara ulaşabilmek için kitleleri etkilemekte kullanılmıştır.

Stratejik askeri planlamalar ve düşmanı yanıltma taktiklerinin aksine algı yönetimi daha sistematik bir yapıya sahiptir. Rakibin yakından takip edilmesi ve kararını etkilemek için zorlu bir strateji gerekir. Bu stratejik çabalar ve elde edilen sonuca göre, algı yönetimi sürecini destekleyen yaratıcı kişi, amacının ne oranda başarılı olduğunu değerlendirmeye almaktadır (Zaman, 2007: 26). İlk çağlardan beri toplumlar arasında devam etmekte olan savaşların temelinde, insanların duygularını tetikleyen hırsları ve birbirlerine hükmetme arzuları bulunmaktadır.

Algıyı önemli kılan unsur nesneleri ve çevreyi kendimize göre yorumlamamızdır. Birey algı sürecinde iki tür gerçeklik ile karşı karşıya kalmaktadır. İlk olarak yaptığı gözlemlerin sonucunda ulaştığı gerçeklik, ikinci olarak medya aracılığıyla sunulan gerçekliktir (Türk, 2014: 28).

Sahte dünyanın oluşumunda bireyin kendi algısıyla edindiği bilgilerin ve kitle iletişimi araçları tarafından iletilen mesajların egemenliği mevcuttur (Çebi, 2003: 112-113). “Seçili enformasyon” gönderimi karşı tarafın duygu, düşünce, güdü ve tarafsız düşünme yeteneklerini algıların yönetilmesi amacıyla gerçekleşmektedir. (Uğurlu, 2015: 297). Bu bağlamda, bireyin dünyayı anlamlandırma ve bütüncül bir çerçeveye oturtma çabası olarak tanımlanan

algılama süreci, dış etkilere tamamen bağımsız değildir. Algının dış müdahalelere açık yapısı, birey dışındaki aktörlerin karar süreçleri üzerinde etkili olabilmeleri için önemli bir alan yaratmaktadır. Bu nedenle hükümetler, medya kuruluşları, elit gruplar ve diğer toplumsal aktörler, bireylerin algılarını yönlendirme ve denetim altında tutma konusunda birbirleriyle sürekli bir rekabet içerisinde (Turan, 2014: 98).

Bireylerin dünyayı nasıl algıladıkları ve onlara iletilen mesajların hangi biçimlerde tasarlanması gerektiği sorusu, uzun süredir sosyal bilimlerin, siyasetçilerin ve toplumsal aktörlerin ortak ilgi alanı haline gelmiştir. Siyasal rejimler, toplumsal meşruiyetlerini güçlendirmek ve vatandaşların düşünce biçimlerini yönlendirmek amacıyla iletişim kanallarını etkin biçimde kullanma ihtiyacı duymaktadır. İktidar sahipleri ve siyasal elitler, toplumsal rızanın baskı ya da zor kullanmaksızın, iletişim stratejileri aracılığıyla inşa edilmesinin hâkimiyetin sürdürülmesinde belirleyici bir unsur olduğunu fark etmişlerdir. Bu nedenle algı yönetimi, modern siyasal iletişimin merkezinde yer alan stratejik bir araç haline gelmiştir. Coleman (2005: 10-12), yurttaşlarla siyasetçiler arasındaki iletişim kopukluğunun giderilmesi için karşılıklı etkilere dayalı, iki yönlü bir iletişim modelinin zorunlu hale geldiğini vurgular. Bu iletişimin yalnızca tek taraflı bilgi aktarımıyla sınırlı kalmaması; sürekli, etkileşimli ve kalıcı bir diyalog biçiminde sürdürülmesi gerektiğini belirtir.

Algı yönetiminin temel hedeflerine bakıldığında üç ana amacın öne çıktığı görülmektedir. İlk olarak, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde meşruiyet kazanmak ve bunu sürdürmek amacıyla kamuoyu desteği oluşturmak ve korumak hedeflenir. İkinci olarak, yürütülen eylemlerin anlamlandırılabilmesi için düşman ya da üçüncü taraflara niyet ve hedeflerin doğru biçimde aktarılması amaçlanır. Son olarak, toplumun hedeflerle uyumlu davranışlar sergilemesini sağlamak üzere yerel halkın tutum ve davranışlarını etkilemek algı yönetiminin odak noktalarından biridir. (Siegel, 2005: 118-119). Algı yönetiminin önemi güvenilirlik elde etme ve meşruiyet kazanma isteğinden ileri gelir. Demokratik iklimin egemen olduğu seçmen-aday ilişkisinde güvenilirlik ve meşruiyet olmazsa olmazdır. Kamuoyu adayın tam olarak güvenilir olduğuna ikna olmadıysa süreç kamuoyunun desteğini yavaş yavaş çekmesiyle sonlanabilir.

5.1. Algı Yönetiminin Unsurları

Algı yönetiminin temel kuralları, Ali Saydam'ın kitabında on bir başlık altında sıralanmış ve bu unsurlar olmadan algısal yönetimin mümkün olmadığı belirtilmiştir. Burada on başlık ele alınmıştır. Bunlar şu şekildedir: (Kazu, 2018: 39).

a. Hedef Kitlenin Değerlerine Uyma

Her toplumun kuşaklar arası aktarım yoluyla uzun yıllar devam eden değer yargıları, gelenek ve görenekleri vardır. Algı yönetiminin ilk kuralı hedef alınan toplumun değer yargıları ve inançlarıyla çatışmaya girmemektir.

b. Hedef Kitlenin Kültürüne Önem Verme

Algıyı başarılı bir şekilde yönetebilmek için hedef kitlenin kültürüne önem verilmelidir. Hedef kitlenin kültürüne uygun değer yargıları, gelenek ve göreneklerini ön planda tutan bir duruş sergilemek algı yönetimini başarılı kılar.

c. Beklentilerin Üzerinde Yaklaşım Sergileme

Kriz yönetiminde olumlu tutumlar ve yaklaşımlar hedef alınan toplumu ve krizi başarılı bir şekilde yönetir ve ikna eder.

d. İnsanların Zihinlerini Karıştırmama

İletmek istenen mesajın hedef kitleye sade, anlaşılır ve yalın bir şekilde kurgulanması gerekir. Hedef kitle verilmek istenen mesajı kolay bir şekilde anlamalı ve aklında tutabilmelidir.

e. Sonuca Odaklanma

Hedef alınan toplumla iletişim sürecinde konudan sapmak istenilen sonucu almayı geciktirir. Bu nedenle algı yönetimi yapılırken, istenilen sonucun ne olduğu unutulmamalıdır.

f. Gerçeklere Dayanmak

Hedef kitleye verilmek istenen mesajın uzun süreli ve kalıcı etki bırakması algı yönetimini başarılı kılar. Verilmek istenen mesajın gerçeklere dayanması ve kitlenin de bunu görmesi oldukça önemlidir.

g. Tekrar Etme

Hedef kitleye verilmek istenen mesajın başarılı bir şekilde gerçekleşmesi için mesaj belli aralıklarla tekrar edilmelidir. Bu sayede verilmek istenen mesaj hedef kitlenin hafızasına yerleşmektedir. Bunun en iyi örneğini reklamlarda görmekteyiz. Reklamı yapılan ürün ve slogan belirli aralıklarla belirli yerlerde tekrar edilir.

h. Farklılaşmaları Yönetebilmek

Farklılaşma diğer on kuralla uyum içinde olmalıdır. Diğer on kuralla uyumlu olduğu takdirde yönetilebilmektedir.

1. Görselliği Doğru Olarak Yönetme

Algılama sürecinde görsellik, işitsellikten daha fazla etkilidir. Örneğin bir liderin yaptığı konuşma sırasında davranış şekli, jest ve mimikleri inan-dırıcılığını artırıp veya azaltmaktadır.

i. Düşüncelerden Ziyade Duygulara Seslenmek

Hedef kitlenin duygularına seslenebilmek için, hedef alınan kitleyi iyi ta-nımak, anlamak ve hedef alınan kitlenin dokusunu iyi bilmek gerekmektedir. Algılamanın her aşamasında duygular son derece önemlidir.

Bu kurallar ile başarılı bir algılama yönetimi süreci gerçekleştirmek mümkündür. Algı yönetimi kavramı stratejik bir iletişim gerektirir. Stratejik bir iletişim için geri bildirim önemlidir. Verilen mesajın nasıl algılandığını öğrenmek geri bildirim ile mümkündür. Hedef alınan toplum istenilen bi-çimde bilgilendirildikten sonra oluşan tutum değişikliği incelenmelidir (Kazu, 2018: 109-110). Bu nedenle algı yönetimi genellikle gizli biçimde yü-rütülür ve uygulanırken temel olarak yumuşak güç unsurlarına dayanır. An-cak algı yönetiminin olumsuz etkilerine karşı toplumu bilinçlendirmek, bi-reylerin kanaat ve tutumlarının yönlendirilebileceğini fark ettirmek ve bu ko-nuda toplumsal farkındalık oluşturmak önemlidir. Başarılı bir algı yönetimi süreci için anlamak, açıklamak, eğitmek, farkındalık yaratmak, aydınlatmak, gerçeklere dayanmak, nedensel bağ kurmak ve güvenilirliği sağlamak kritik öneme sahiptir. (Hügül, 2011: 26).

6. Algı Yönetimi ile İlgili Kavramlar

Literatürde algı yönetimi ile benzer amaçlar edinmiş çalışmalar mevcut-tur. Bu başlık altında algı yönetimi kavramının daha anlaşılır olması açısın-dan, önemli görülen kavramlar incelenmiştir.

6.1. Propaganda

Propaganda kelimesinin kökeni “Latince” de bahçıvanın taze bitkinin fi-lizlerini yeni bitkiler üretmek için toprağa dikmesi anlamına gelen *propagare* sözcüğünden türemiştir (Atabek, 2003, s.5). Propaganda kavramı ilk kez 1622

yılında, Protestan Reformu'na karşı Katolik Kilisesi'nin aldığı önlemler çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Kilisenin artık güç yoluyla sürdüremediği yayılma politikasını desteklemek amacıyla geliştirilmiştir. (Qualter, 1980: 255).

İnsanlar, ilk çağlardan bu yana birbirlerini belirli konularda ikna etme çabası içindedir. Bu amaçla kimi zaman sözlü iletişimi, kimi zaman ise farklı araçları kullanmışlardır. Zaman içinde bu araçlar sürekli değişmiş, gelişmiş ve buna paralel olarak ulaştıkları kitlelerin sayısı da artmıştır. Propaganda'nın etkisi ise kitle iletişim araçlarının gelişimiyle birlikte güçlenmiş ve günümüzde bu araçların erişim kapasitesiyle doğru orantılı olarak en yüksek düzeye ulaşmıştır.

Ele geçirilen iktidar alanına meşruiyet dayanakları sağlamak amacıyla yürütülen kapsamlı propaganda çalışmaları Fransız İhtilali ile başlamış, Bolşeviklerin çalışmaları ile önemli bir noktaya ulaşmış, Hitler'le "zirve" yapmıştır. Ancak, bu "zirve" noktası aynı zamanda siyasal propagandayla ilgili algılamaların değiştiği, kötü çağrışımların ortaya çıktığı bir nokta anlamına da gelmektedir. Çünkü Hitler ve ekibinin yürüttüğü propaganda çalışmaları nedeniyle I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmış ve gururu incinmiş Almanya, Hitler'in peşine takılarak insanlığın büyük bir trajedi yaşamasına, büyük acılar çekmesine, birçok devlet arasındaki siyasal, ekonomik, sosyal ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur.

Propaganda, algıları yönlendirmeye yönelik kasıtlı ve sistematik bir strateji olarak tanımlanabilir. Bireylerin düşünme ve öğrenme süreçlerini etkileyerek, onların dünyayı algılama biçimlerini şekillendirmeyi amaçlar. Önceden planlanmış bir sistematığa sahip olan propaganda, belirli bir ideolojinin benimsetilmesine yönelik stratejiler geliştirir ve bu stratejiler aracılığıyla davranışlarda kasıtlı bir değişim yaratmayı hedefler. (Jowett ve O'Donnell, 2012: 7). Propaganda kavramının oluşumu ve kullanım alanlarına bakıldığında tek amacının, kendi ürettiği teorilerini daha fazla yayma isteğidir. Propagandayı kitleler üzerinde çok güçlü bir silah konumuna getirmektedir. Bu duruma, sahip olduğu bilgi ve belgeleri kendi lehine dönüştürerek, farklı bir gerçeklik yaratma yeteneği imkân vermektedir.

Günümüzün iletişim ortamına bakıldığında propagandanın artık yalnızca klasik yöntemlerle sınırlı kalmadığı, çok daha geniş bir alana yayıldığı görülmektedir. Temel amaçlar tarih boyunca büyük ölçüde aynı kalsa da, uygulama biçimleri önemli ölçüde çeşitlenmiş durumdadır. Bugün gazete, dergi, sinema, radyo ve televizyon gibi geleneksel mecraların yanında, inter-

netle birlikte siyasal reklamcılık, kurumsal iletişim, pazarlama ve halkla ilişkiler gibi pek çok alanın propaganda faaliyetleriyle doğrudan ya da dolaylı biçimde kesiştiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla propaganda, modern iletişim teknikleriyle iç içe geçmiş, farklı disiplinlere yayılan çok katmanlı bir yapıya dönüşmüştür. (Akarcalı, 2003: 98-121, Bektaş, 2002: 114-119). Tarihsel süreçte propaganda faaliyetlerinin uygulanma biçimlerinde büyük değişimlere rastlandığını söylemek mümkün olmaktadır.

6.1.1. Propaganda Çeşitleri

Propaganda, uygulanma biçimlerine göre gruplara ayrılır bunlar: Yazılı propaganda, sözlü propaganda, görsel propagandadır (Göksu, 2007: 121).

6.1.2. Yazılı propaganda

Yazılı araçlar ile gerçekleştirilen propaganda faaliyetleridir. Kitap, dergi, gazete, broşür gibi belgeler kullanılarak hedeflenen çalışmalar yürütülür.

6.1.3. Sözlü propaganda

Özellikle geleneksel medya döneminde tek yönlü iletişim aracı olan radyo, sözlü mesajlar için kullanışlı bir araç olmuştur. Nutuklar, dinleyicilere radyo aracılığıyla ulaştırılmıştır. Kişilere müzik ile yapılan propaganda da bu gruptadır.

6.1.4. Görsel propaganda

İnsanların dikkatini çeken, abartılı görsellerle izlenen yol propagandanın bir türüdür. Görsel propaganda televizyonu, afişleri ve pankartları kullanarak ulaşmak istediği hedefin duygularını coşturarak harekete geçirmektedir.

6.2.1. Kaynakları Bakımından Propaganda

Propaganda çalışmalarında, insanlara verilen bilgilerin kaynağı hakkında bilgi veren propaganda türleridir. Bu propaganda türleri: beyaz propaganda, gri propaganda ve kara propaganda olarak ayrılmaktadırlar.

6.2.1.1. Beyaz propaganda

Beyaz propaganda açık ve şeffaf bir şekilde gerçekleştirilen propaganda-dır. Bu propaganda türünde yapılan çalışmalar doğru kaynağa yer verilerek gerçekleştirilir. Beyaz propaganda da yalan kullanılırsa bu karşı tarafın güvenini sarsarak olumsuz bir sonuç getirmektedir. Doğru ve şeffaf bir yapıya sahip olan beyaz propaganda, kitleler üzerinde güven yaratmaktadır. Kaynağı haberler olan beyaz propagandada amaç, rakip tarafın hatalarını ve istimallerini gözeterek bu bilgileri doğru zamanda, nasıl ve hangi ölçüler doğrultusunda kullanacağını planlamaktır (Tarhan, 2002: 10). Beyaz propaganda da, kaynağın resmî ve güvenilir olması temel bir unsurdur. Kaynaktan hedef kitleye aktarılan bilgilerin doğruluğuna ilişkin şüpheler, bu propaganda türünün etkisini zayıflatabilir. Beyaz propagandaya örnek olarak Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan resmî açıklamalar ya da kurumun internet sitesinde paylaşılan bilgiler gösterilebilir. (Erkiş ve Summak, 2011: 301).

6.2.1.2. Gri propaganda

Gri propaganda türünde, kaynağın sunduğu bilgilerin doğruluğu kesin değildir ve açık bir kaynak gösterilmez. Bu propagandada kaynak çoğunlukla gizli tutulur; doğru ve yanlış unsurlar belirsiz bir biçimde bir araya getirilerek hedef kitlenin algısı üzerinde etki yaratılır (Avcı, 2018: 80). Bazı durumlarda haber kaynağı açık olsa bile hedef kitlenin kim olduğu net biçimde belirtilmez. Söylenti ve dedikoduların öne çıktığı bu yaklaşımda, doğru ve yanlış bilgiler iç içe geçmiş hâlde sunulur; böylece gerçek ile yalan arasındaki sınır belirsizleşir. (Karaağaç, 2018: 89).

6.2.1.3. Kara propaganda

Kara propaganda yönteminde belirli bir kaynak olmasına rağmen, farklı bir kaynaktan gelen bilgileriymiş gibi gösterilmektedir. Propaganda yöntemleri arasında yalan, iftira ve sahte delil kullanmak normalleştirilmiştir. Kara propaganda içerisinde kullanılan malzeme en çok gerçeği yansıtmayan yalan kaynaklardır. Bu propagandanın amacı, hedeflediği kişilerin manevi olarak çöküntüye uğramalarını hedeflemektedir (Tarhan, 2002: 41).

Kara propaganda genellikle toplumun geniş kesimlerini etkileyen savaş, darbe gibi olağanüstü durumlarda başvurulmuş bir yöntemdir. Bu tür durumlarda, toplumsal hassasiyetlerin yoğun olduğu konular hedef alınarak kamuoyunu yönlendirmeye yönelik taktikler kullanılmaktadır. (Demirkol, 2020:

8). Kara propagandanın en büyük amacı yalan bilgilerden faydalanarak olumsuz bir etiketle, hedeflediği rakiplerini karalamaktır. Kitleleri hedeflerine ulaşmada bir aracı olarak gören kara propaganda, çalışmalarını yürütürken etik değerleri göz ardı etmektedir.

7.Enformasyon

Enformasyon, bilgi ve veri kavramları çoğu zaman birbiriyle karıştırılmakta ve eş anlamlıymış gibi kullanılmaktadır. Oysa bu kavramların her biri farklı bir süreci temsil eder ve aralarındaki ilişkiyi anlamak, doğru bir kavramsal çerçeve kurmak açısından önemlidir. Veri, nitel ya da nicel özellikler taşıyan, ham ve işlenmemiş bir unsurdur. Bu veriler belirli bir amaç doğrultusunda düzenlenip yorumlandığında enformasyona dönüşür. Enformasyon ise deney, gözlem ve ölçüm yoluyla elde edilen verilerin anlamlandırılması sürecidir; bu süreç sonunda bilgiye ulaşılır.

Enformasyonun teknolojik ilerlemelerle birlikte çevrimiçi ortamlarda daha erişilebilir hale gelmesi, bireylerin bilgiye ulaşma süreçlerini kolaylaştırarak topluma önemli katkılar sağlamaktadır. Bununla birlikte, enformasyonun gerekli doğrulama ve süzgeç mekanizmalarından geçirilmeden yayılması, doğru ve yanlış bilgilerin birbirine karışmasına yol açmaktadır. Özellikle internet gazeteciliğiyle birlikte haber üretiminde ses, görüntü ve metin gibi unsurların çoklu biçimde kullanılması, enformasyonun kimi zaman gerçeği tam olarak yansıtmayan, güvenilirliği tartışmalı içerikler üretmesine neden olabilmektedir. Bu durum, bilgiye duyulan güvenin sarsılmasına ve toplumsal gerçeklik algısının zayıflamasına yol açmaktadır. (Toprak, 2015: 30).

8.Dezenformasyon

Dezenformasyon, kasıtlı olarak bir kişiye, sosyal bir gruba, kurumlara ya da ülke geneline zarar vermek amacıyla üretilen yanlış ya da çarpıtılmış bilgilere dayanan bir süreçtir. Bilginin değiştirilmesi, manipüle edilmesi, bağlamından koparılması veya kasıtlı olarak yanıltıcı bir biçimde sunulması, medyada etik açısından ciddi bir sorun oluşturmaktadır (Geneş & Taydaş, 2024: 13–14). Bu nedenle bilgi çarpıtma, sadece yanlış bilginin yayılması değil, toplumun düşünce ve davranışlarını yönlendirmeyi amaçlayan bilinçli bir hileli yönlendirme biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dezenformasyonda bilgi kendiliğinden tahrip olmaz; yanlış bilginin ortaya çıkışı ya birincil kaynaktan doğrudan sağlanan bir çarpıtma ile ya da

kitle iletişim araçlarının doğru bilgiyi farklılaştırmasıyla gerçekleşir. Başka bir ifadeyle, bilgiyi bozan ya kaynağın kendisi ya da aracı konumundaki medya kanallarıdır (Arslan, 2022, s. 119).

“Sahte haber” ya da bilgi çarpıtma olarak adlandırılan yanlış ve manipülatif içerikler, özellikle sosyal medya aracılığıyla hızla yayılmakta ve geniş kitlelere ulaşmaktadır. Sahte haber kavramı tartışmalı olmakla birlikte genellikle çevrimiçi ortamda yaygın şekilde dolaşıma giren yanıltıcı veya kasıtlı olarak çarpıtılmış içerikler olarak tanımlanmaktadır. Doğru olmayan bilgilere dayanan bu içerikler bir kez yayıldığında, daha sonra gerçek dışı olduğu kanıtlanırsa bile insanların tutum ve inançlarını etkilemeye devam edebilmektedir (Marwick & Lewis, 2017: 44).

Enformasyonda meydana gelen bozulmayı ifade eden bilgi çarpıtma kavramı, bir bilginin kasıtlı veya kasıtsız biçimde yanlış sunulmasını kapsamaktadır.

9.Misenformasyon

Misenformasyon kavramı, dezenformasyonun bir üst kavramı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada misenformasyon ve bilgi çarpıtma arasında bir ayrım yapılması gerekmektedir. Misenformasyon, kusurlu haber anlamına gelmekte olup çoğunlukla bilinçdışı yanlışlıkların, hataların veya dikkatsizliğin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Dezenformasyon ise bunun aksine, yanlış ya da yalan bilginin kasıtlı olarak dolaşıma sokulmasıdır (Fallis’ten akt. Arslan, 2025: 366).

Yeni medya ortamları kullanıcılara çok yönlü imkânlar sunmakta, bireyler hem içerik üreticisi hem de tüketici konumuna geçebilmektedir. Özellikle sosyal medya platformlarında içerik üreten kullanıcılar, kaynağı belirsiz bilgileri paylaşarak misenformasyonun yayılmasına zemin hazırlayabilmektedir. Bu durum, futbol karşılaşmalarından seçim süreçlerine, terör saldırılarından gündelik olaylara kadar pek çok alanda sıkça görülen bir örüntü haline gelmiştir. Sosyal medya üzerinde faaliyet gösteren trol hesapların da misenformasyonun üretilmesi ve yayılmasında belirleyici bir rol üstlendiği bilinmektedir (Toktay, 2019: 37).

Bugün yanlış ve doğrulanmamış bilgilerin hızla yayılması, bilgi ekosistemini kuşatmış durumdadır. Etik ilkelerle bağdaşmayan ve çoğu zaman çıkar odaklı şekilde dolaşıma sokulan bu muğlak içerikler, bireylerin gerçeklik

algısını zayıflatmakta ve doğru ile yanlış arasındaki sınırın bulanıklaşmasına neden olmaktadır.

10. Manipölasyon

Manipölasyon, araştırmacıların “bilme” arzusunu tetikleyen temel kavramlardan biridir. Kaynağın hedef kitle üzerinde nasıl bir yönlendirme oluşturduğunu çözmeye yönelik çaba, kitle iletişiminde etki çalışmalarının ortaya çıkışındaki başlıca nedenlerden biri olarak değerlendirilmektedir. (Özalp, 2025: 472)

Algı yönetimiyle ilişkili kavramlar ise aslında yeni değildir. İnsanları ikna etme, yönlendirme ya da belirli bir düşünce doğrultusunda harekete geçirme çabaları, tarih boyunca farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Ancak her dönemin kendi toplumsal dinamikleri ve teknolojik imkânları doğrultusunda bu yöntemlerin içeriği, kapsamı ve uygulanış biçimi değişmiş; özellikle iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte kavram daha sistematik ve görünür bir yapıya bürünmüştür.

11. Algı Yönetiminin Önemi ve Amacı

Günümüzde algı oluşturma ve yönetme süreçleri, bireylerin yalnızca düşüncelerini değil, olayları yorumlama biçimlerini ve günlük yaşamdaki tercihlerini bile etkileyen güçlü mekanizmalardan biri haline gelmiştir. Belirli hedefler doğrultusunda toplulukları ikna etmeye ve belirli bir davranış kalıbına yönlendirmeye dayanan algı yönetimi, kimi çevrelerde bir tür “ikna sanatı” ya da “psikolojik yönlendirme tekniği” olarak da değerlendirilir. Bununla birlikte, bu gücün hangi amaçla ve nasıl kullanıldığı hayati önem taşır. Etik ilkeleri gözetmeyen, doğrulanmamış bilgiyi tekrar ederek gerçekliği gölgeleyen bir algı yönetimi çabası, kısa vadede etkili görünse bile uzun vadede sürdürülebilir değildir. Çünkü kalıcı bir algının temel dayanağı, onu oluşturan kişi ya da kurumun güvenilirliğidir.

Algı yönetimi yalnızca iç siyasette seçmen davranışlarını şekillendirmek amacıyla kullanılan bir araç değildir. Uluslararası ilişkilerde de ülkelerin kendi çıkarları doğrultusunda diğer aktörleri yönlendirmek için başvurdukları stratejik bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla algı ve propaganda araçlarını ustalıkla kullanabilen aktörlerin, gerek siyasal ve askerî alanda gerekse kamu politikalarında avantaj elde etme ihtimalinin daha yüksek olduğu ifade edilebilir (Kazu, 2018: 33).

Algı yönetiminin temel amaçları ise literatürde şu şekilde özetlenmektedir (akt. Kazu, 2018: 32):

- Hem yurt içinde hem yurt dışında meşruiyet kazanmak ve bu meşruiyeti sürdürebilmek amacıyla kamuoyunun desteğini sağlamak ve bu desteği korumak,
- Toplumun tutum ve davranışlarını etkileyerek bireylerin belirli bir çıkar doğrultusunda hareket etmelerini sağlamak,
- Rakip ya da karşıt aktörlere karşı güvenilirlik algısını güçlendirerek, onların hedeflerini, niyetlerini ve muhtemel adımlarını öngörebilmek.

SONUÇ

Sosyal medya, enformasyon akışının hızlandığı ve sınırların görünmez hale geldiği günümüz dünyasında bireylerin duygu, düşünce ve davranışları üzerinde belirleyici etkiler üreten bir alan haline gelmiştir. Algı yönetimi ise bu geniş iletişim ağının içinde hem siyasal hem toplumsal hem de ekonomik süreçleri yönlendirmeye imkân veren stratejik bir araç olarak öne çıkmaktadır. Tarih boyunca farklı araçlarla yürütülen algı oluşturma çabalarının, dijitalleşmenin etkisiyle daha sistematik ve görünür bir nitelik kazandığı görülmektedir. Bu dönüşüm, yalnızca bilgiye erişim biçimlerini değiştirmekle kalmamış; gerçekliğin nasıl kurulduğu, aktarıldığı ve değerlendirildiği süreçleri de yeniden şekillendirmiştir.

Günümüzde algı yönetimi, kitlelerin kanaatlerini belirli bir doğrultuda yönlendirmeyi hedefleyen bir ikna sürecinden daha fazlasını ifade etmektedir. Toplumların beklenti, değer ve kırılğanlıklarını merkeze alan bu süreç, güvenilirlik, süreklilik ve tutarlılık ilkeleriyle desteklenmediği takdirde etkisini kısa sürede yitirmektedir. Bu nedenle algıyı yönetmeye çalışan kişi, kurum ya da aktörlerin, hedef kitleyi tanımadan, onların kültürel kodlarını, duygusal eğilimlerini ve bilgiye yaklaşım biçimlerini anlamadan kalıcı bir etki yaratmaları mümkün değildir.

Sosyal medya, propagandadan manipülasyona, dezenformasyondan mis enformasyona kadar birçok yöntemin aynı anda kullanılabildiği çok katmanlı bir iletişim alanı sunmaktadır. Bu alanın denetimsiz ve hızlı yapısı, gerçek ile kurgu arasındaki sınırları bulanıklaştırmakta; bireylerin karar süreçlerini dış müdahalelere daha açık hale getirmektedir. Bu nedenle dijital çağda algı yönetiminin hem birey hem toplum düzeyinde daha bilinçli, eleştirel ve sorgulayıcı bir perspektiften değerlendirilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, modern toplumlarda algı yönetimi stratejileri yalnızca siyaset, medya ya da ekonomik aktörler tarafından kullanılan teknik araçlar değildir; aynı zamanda toplumsal meşruiyetin inşası, kamusal güvenin korunması ve toplumsal istikrarın sürdürülmesi açısından da önemli bir işlev görmektedir. Teknolojik gelişmelerle birlikte sürekli dönüşen bu alan, hem iletişim çalışmalarının hem de sosyal bilimlerin önümüzdeki yıllarda daha fazla üzerinde duracağı bir konu olmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Acar, N. (2024). Bir kavram analizi: sosyal medya mı, sosyal ağ mı?, *Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi*, 6(1), 241-262.
- Akarcalı, S. (2003). 2. Dünya Savaşında İletişim ve Propaganda. Ankara: İmaj.
- Aksungur, G. (2018). *Türkçe öğretmenlerinin sınıf içi etkili iletişim becerileri algılarının incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Türkçe Eğitimi Bilim Dalı, Kırşehir.
- Akyazı, E, Neşeli M, Yılmaz F. (2014). Dijital Çağda Gündem Belirleme Ve Sosyal Medyanın Rolü: Ulusal Basında Sosyal Medya Kaynaklı Haberler Üzerine Bir Değerlendirme. Kocaeli Üniversitesi 1. Uluslararası İletişim Bilişim ve Medya Araştırmaları Kongresi.Kocaeli: Volga Yayıncılık.
- Arkonaç, S. A. (2005). Psikoloji: Zihin Süreçleri Bilimi (4 b.). Alfa Yayınları.
- Arslan, A. C. (2025), "Yeni Güvenlik Konsepti Bağlamında Dezenformasyonla Mücadele", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (38): s. 361-373. Doi: 10.54600/igdirsosbilder.1497308
- Arslan, Ş. (2022). Sosyal Medya ve Dezenformasyon Tehdidinde Gazetecilik. *Aksaray İletişim Dergisi*, 4(2), 107-134. doi:10.47771/aid.1102392
- Atabek, N. (2003). "Propaganda ve Toplumsal Kontrol". *Selçuk İletişim Dergisi*, 2(4), s. 4-12.
- Avcı, Ö. (2018). "Propaganda Çeşitleri". M. Karaca & C. Çakı (Ed.), *İletişim ve Propaganda*, Konya: Eğitim Yayınevi, ss.75-114
- Başbüyük, O. (2017). Algı Yönetimi ve Bilgi Savaşlarında Sosyal Medyanın Rolü.
- B. Karabulut (Dü.) içinde, *Algı Yönetimi* (Cilt 2). İstanbul: Alfa Basım Yayımlar Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
- Bektaş, A. (2002). Siyasal Propaganda: Tarihsel Evrimi ve Demokratik Toplumdaki Uygulamaları. İstanbul: Bağlam.

- Boztepe Taşkıran, H. (2021). Markalar açısından algı yönetimi: Nedir, ne değildir? O. Göksu (Ed.), *Algı yönetimi: Siyasal ve dijital iletişim, sosyal medya ve kitle iletişimi* (ss. 266–288) içinde. Konya: Nüve Kültür Merkezi.
- Canlar, S. (2019). Algı Oyunları. *İnsan ve Hayat Aktüel Kültür Dergisi*, (110).
- Chapman, C. (7 Ocak 2009). The History and Evolution of Social Media. 03.06.2014, <http://www.webdesignerdepot.com/2009/10/the-history-and-evolution-of-social-media/> (Erişim Tarihi: 20.05.2024)
- Coleman, S. (2005). Direct Representation: Towards a Conversational Democracy. IPPR Exchange, http://www.ippr.org/ecomms/files/Stephen_Coleman_Pamphlet.pdf
- Çalışkan, M., & Mencik, Y. (2015). Değişen dünyanın yeni yüzü: Sosyal medya. *Akademik Bakış Dergisi*, 50, 254–277.
- Çebi, S. M. (2003). Kitle İletişimi Araçlarının Gerçekliğin Yansıtılması ya da Kurulması Süreçlerindeki Rolü. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 17, 111-142.
- Demirkol, C. T. (2020). Dünya Savaşlarının Etkisi ile Propaganda Faaliyetlerinin Sistemli Hale Getirilme Süreci ve Bu Süreçte Propaganda Uygulamaları: Nazi Almanyası Örneği. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eraslan, L. (2020). Sosyal Medya ve Algı Yönetimi: Sosyal Medya İstihbaratına Giriş (2 b.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Erkiş, İ. U. & Summak, M. E. (2011). “Propaganda ve Dış Politika”. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 14(1-2), 269-292.
- Geneş, M. & Taydaş, O. (2024). Dezenformasyon ile algı yaratmak ve bilgi kontrolü: İsrail – Filistin savaşı örneği. *İletişim ve Diplomasi*, 12, 5-24.
- Göksu, O. (2021). Algı Yönetimi ve Siyasal İletişim. *Algı Yönetimi: Siyasal ve Dijital İletişim, Sosyal Medya ve Kitle İletişimi* (s. 12). Literatürk Academia.
- Göksu, T. (2007). Sosyal Psikoloji. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Gönenç, Ö. (2018). Medyada Algı Yönetimi (1 b.). İstanbul: Der Kitabevi Yayınevi ve Dağıtım Paz. Ltd. Şti.
- Hügöl, H. (2011). Algı Yönetimi ve Medya: İnegöl Olaylarının Basında Sunuluşunun Algı Yönetimi Kapsamında Analiz Edilmesi. Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü
- Güvenlik Bilimleri Ana Bilim Dalı, Ankara.
- İnceoğlu, M. (2011). Tutum Algı İletişim (6 b.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Jowett, G. S. & O'Donnell, V. (2012). Propaganda and Persuasion. (5. Baskı). Los Angeles: Sage Publications, Inc.
- Karaağaç, Y. (2018). “Sinir Savaşının Aktörleri: Psikolojik Harp, Psikolojik Harekât ve Propaganda”. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 80-97.

- Kazu, E. (2018). *Algı yönetimi perspektifinden siyasal iletişim ve lider ilişkisi: Turgut Özal dönemi analizi (1983–1989)*, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Kamu Yönetimi Bilim Dalı.
- Martemucci, M. G. (2007). *A critical analysis of the US government's current perception management efforts* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). United States Air Force, Air War College. Erişim adresi: <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA468873.pdf>, Erişim Tarihi (22.03.2024)
- Marwick, A., Lewis, R. (2017). Media manipulation and disinformation online. New York: Data & Society Research Institute.
- Odabaşı, Y., & Gülfidan, B. (2005). Tüketici Davranışı. İstanbul: Mediacat Kitapları.
- Özalp, H. (2025). Manipülasyon Kavramı Perspektifinden Etki Merkezli Kitle İletişim Kuramları. *Intermedia International e-Journal*, 12(22) 468-487. doi: 10.56133/intermedia.1473544.
- Pustu, Y. (2017). Algı Yönetimi: Kavramsal ve Teorik Bakış Açısı. B. Karabulut (Dü.) İçinde, Algı Yönetimi (Cilt 2, s. 309-329). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
- Qualter, T. H. (1980). "Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi". *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 35(1), 255-307.
- Saydam, A. (2005). Algılama Yönetimi. İstanbul: Rota Yayınları
- Siegel, P. C. (2005). Perception Management: IO's Stepchild?. *Low Intensity Conflict & Law Enforcement*. 13 (2), 117-134
- Stupak, R. J. (2000). "Perception Management: An Active Strategy For Marketing and Delivering Academic Excellence, Business Sophistication, and Communication Successes". *Public Administration & Management: An Interactive Journal*, 5(4), 250-260.
- Tarhan, N. (2002). Psikolojik Savaş: Gri Propaganda. (4. Baskı). İstanbul: Timaş Yayıncılık.
- Tarhan, N. (2017, 6). Toplumsal Algılamalar ve Algı Yönetimi. *Adıyaman Üniversitesi Bilim Kültür Dergisi* (15).
- TDK. (2022, 04 01). 04 01, 2022 tarihinde Türk Dil Kurumu: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Toktay, Y. (2019). Sosyal Medyada Dezenformasyon, Manipülasyon ve Propaganda Etkisi: Zeytin Dalı Harekâtı Örneği. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Toprak, N. (2015). İnternet Gazeteciliğinde Haber Etiği, Misenformasyon ve Dezenformasyon. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Afyonkarahisar: Kocatepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

- Turan, K., (2014). Toplum Mühendisliği, Siyaset Mühendisliği ve Algı Yönetimi. B. Karabulut (Ed.). Algı Yönetimi (ss. 97-117). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Türk, M. S. (2014). Algı yönetimi ve iletişim: Algının ötesinde bir gerçeklik var mı? B. Karabulut (Ed.), *Algı yönetimi* (ss. 13–39). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Uğurlu, Ö. (2015). Gerçek Olanın İkame Alanı Olarak Twitter: Online Dünyada Yönetilen Algılar. S. Ö. Karakulakoğlu ve Ö. Uğurlu (Ed.), *İletişim Çalışmalarında Digital Yaklaşımlar Twitter* (ss.295-307). Ankara: Heretik Yayınları.
- Zaman, K. (2007). *Perception management: A core IO capability* (Çevrimiçi rapor). <https://core.ac.uk/download/pdf/36696936.pdf> (Erişim Tarihi: 14.04.2024)

KADINLARIN OY VERME DAVRANIŞINI ETKİLEYEN SOSYO- KÜLTÜREL FAKTÖRLER

Müşfika Nazan ARSLANEL¹

Banu MAMMADOVA²

GİRİŞ

Siyasal katılım, demokratik rejimlerin temel yapı taşlarından biri olup bireylerin yönetime doğrudan ya da dolaylı olarak dâhil olma biçimlerini kapsar. Bu katılımın en yaygın ve en görünür biçimi ise seçimlerde oy kullanmaktır. Oy verme davranışı, bireyin toplumsal, ekonomik ve kültürel arka planı ile şekillenen, rasyonel olduğu kadar duygusal yönleri de barındıran karmaşık bir süreçtir. Toplumunu oluşturan bireylerin farklı sosyo-ekonomik koşullara sahip olması, oy verme davranışında da çeşitli farklılaşmalara neden olmaktadır. Bu farklılıkların cinsiyet temelinde incelenmesi ise siyasal davranış literatüründe giderek artan bir ilgiyle karşılanmaktadır. Özellikle kadın seçmenlerin oy verme davranışları, sadece bireysel tercihleri değil, aynı zamanda toplumsal roller, geleneksel değerler, aile içi dinamikler ve ekonomik koşullar gibi çok katmanlı faktörlerle yakından ilişkilidir.

Kadınların siyasal katılım düzeyi, yalnızca bir demokratik hak olarak değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliğinin bir göstergesi olarak da değerlendirilmektedir. Türkiye örneğinde kadınlar, pek çok Batı ülkesinden önce seçme ve seçilme hakkına kavuşmuş olsalar da bu anayasal kazanım, uygulamada aynı düzeyde yansıma bulmamıştır. Siyasal hayata katılım konusunda kadınların halen erkeklere kıyasla daha geri planda kaldığı gözlemlenmektedir. Bu durumu etkileyen başlıca faktörler arasında eğitim düzeyinin düşüklüğü, ekonomik bağımsızlıktan yoksunluk, geleneksel toplumsal rollerin etkisi ve medya aracılığıyla yeniden üretilen cinsiyet temelli kalıplar yer almaktadır. Kırsal kesimlerde yaşayan ve çoğunlukla hane içi üretime dayalı bir yaşam süren kadınların siyasal süreçlere katılımı, kentli kadınlara

¹ Doç. Dr. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü ORCID: 0000-0002-8565-7081

² Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi banu.mammadova7820@gop.edu.tr ORCID 0009-0004-5555-4833

göre oldukça sınırlıdır. Özellikle yaşlı ve düşük eğitim düzeyine sahip kadınlar arasında okuma yazma becerilerinin zayıf olması, oy verme sürecine doğrudan katılımı zorlaştırmakta, hatta bazı durumlarda başkalarının yönlendirmesiyle oy kullanmalarına neden olmaktadır.

Buna karşılık, kentte yaşayan, eğitilmiş ve ekonomik bağımsızlık kazanmış kadınlar siyasal tercihlerinde daha bireysel ve rasyonel kararlar alabilmektedir. Çalışma hayatına atılan kadınların kamusal alanda daha fazla yer almaları, farklı görüşlerle temas etmeleri ve çeşitli bilgi kaynaklarına erişebilmeleri, siyasal bilincin gelişmesini desteklemekte ve oy tercihlerini çeşitlendirmektedir. Yapılan araştırmalar, çalışan kadınların siyasal tercihlerinin daha geniş bir yelpazeye yayıldığını ve çoğu zaman sol görüşlü partilere yönelim gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Buna karşın, eğitilmiş olmasına rağmen ekonomik hayata dâhil olmayan kadınların daha muhafazakâr partilere yöneldeği de dikkat çekici bir bulgudur.

Bu çalışmada, kadınların oy verme davranışlarını etkileyen başlıca faktörler; eğitim düzeyi, ekonomik bağımsızlık, toplumsal cinsiyet rolleri, medeni durum, kent-kır farklılığı ve medya etkisi ekseninde incelenecektir. Bu doğrultuda, kadınların siyasal süreçlere katılımında karşılaştıkları yapısal ve kültürel engeller ele alınacak; aynı zamanda kadınların oy verme davranışlarını belirleyen değişkenler arasındaki etkileşimlere dikkat çekilecektir. Amaç, kadınların siyasal katılım biçimlerini daha iyi anlamak ve bu alandaki eşitsizliklerin giderilmesine yönelik önerilere zemin hazırlamaktır.

1. Kadınlık ve Erkeklik Rollerinin Toplumsallaşma Süreci Bağlamında Değerlendirilmesi

Toplumun temel yapı taşlarını oluşturan iki cinsiyet olan kadın ve erkek, yaşam boyunca sürekli bir etkileşim ve karşılıklı bağımlılık içinde bulunmalarına rağmen, toplumsal varoluş koşulları açısından fırsat eşitliği ve iş bölümü bağlamında farklılaşmaktadır. Toplumda iş bölümü ve uzmanlaşma süreçleri değerlendirildiğinde, cinsiyet temelli bir ayrımın varlığı dikkat çekmektedir. Kadınlar, özellikle mesleki alanlarda fırsat eşitliğinden yeterince yararlanamamakta; bunun yerine, geleneksel olarak hane içi roller ve bakım hizmetleri gibi alanlara yönlendirilerek bu çerçeveye sınırlandırılmaktadır. Bu durum, toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretildiği ve kadının kamusal alandaki temsiliyetinin sınırlandığı bir yapıyı ortaya koymaktadır (Eser ve Sarışahin, 2016: 42).

Birey, doğumundan itibaren başta aile olmak üzere yakın çevresinin, okulun ve toplumun diğer bireylerinin tutum ve davranışlarını gözlemleyerek öğrenir ve bu davranış kalıplarını taklit etme yoluyla içselleştirir. Zamanla bu öğrenilen davranışlar, bireyin karakterinin şekillenmesinde ve yaşantısını yönlendiren çıkarımlar geliştirmesinde belirleyici rol oynar. Dil, din ve kültür gibi temel toplumsal öğeler, bireyin içinde yaşadığı toplumdan, çevresel faktörlerden ve sosyal çevresinden öğrenilerek benimsenir ve kuşaktan kuşağa aktarılır. Bu süreç, bireyin yaşamı boyunca devam eden dinamik bir olgudur. Bu süreç sosyal bilimler literatüründe “toplumsallaşma” (sosyalleşme) olarak tanımlanır. Bireyler, toplumsal rollerini ve davranış biçimlerini toplumsal cinsiyet normlarına göre şekillendirir; bu durum, cinsiyet ile davranışlar arasında güçlü bir ilişkinin varlığını ortaya koyar. Toplamlar, yerleşik kültürel ve sosyal dinamiklerini koruma amacıyla çeşitli baskı mekanizmaları üretmekte ve bu yolla bireylerin cinsiyet temelli davranış kalıplarını kontrol etme eğilimi göstermektedir. Bu durum, farklı kültürel ve coğrafi bağlamlara rağmen toplumsal cinsiyet rollerinin büyük ölçüde benzerlik göstermesine neden olmaktadır. Böylece, kadınlık ve erkeklik rolleri belirli normlara indirgenmekte ve bireylerin bu kalıplara uygun davranmaları beklenmektedir (Vatandaş, 2007: 44).

Kadın ve erkek olarak doğmak biyolojik bir gerçekliktir ve doğuştan gelen cinsiyet farklılıkları, genetik ve fiziksel özellikler temelinde belirlenir. Ancak bu biyolojik farklılıklar, toplumsal rollerin ve kimliklerin doğrudan bir yansıması değildir. “Kadınlık” ve “erkeklik” olarak adlandırılan toplumsal cinsiyet rolleri, bireyin doğumundan itibaren aile, eğitim sistemi, medya, din, kültür ve diğer toplumsal kurumlar aracılığıyla öğrenilir ve içselleştirilir. Toplumsallaşma süreci boyunca birey, toplumun cinsiyete dayalı beklentileriyle karşılaşır; bu beklentiler doğrultusunda davranışlarını şekillendirir. Bu bağlamda, kadınlık ve erkeklik, biyolojik bir determinizmden ziyade sosyal bir inşa sürecinin ürünüdür. Kadınlara daha duygusal, şefkatli ve fedakâr roller biçilirken, erkeklerden güçlü, lider ve rasyonel olmaları beklenir. Bu rollerin toplum tarafından sürekli olarak yeniden üretilmesi, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini de beraberinde getirir. Kadınların şefkatli, doğurgan ve besleyici niteliklerle tanımlanması, tarihsel olarak oldukça eskiye dayanan toplumsal kabullerden biridir. Bu anlayış, kadın bedeninin biyolojik işlevlerinden yola çıkarak kadınları doğayla özdeşleştiren bir bakış açısına dayanmaktadır. Kadının doğurganlığı, annelik rolüyle birlikte düşünülmüş; bu da

kadının “doğa” ile erkeğin ise “kültür” ile ilişkilendirilmesine neden olmuştur. Böylece kadın akıldan çok duyguyla kamudan çok özel alanla özdeşleştirilmiştir.

2. Ataerkilliğin Kökenleri: Doğa, Beden ve Bilgi Üretiminde Kadının Konumlanması

Neolitik döneme ait arkeolojik bulgular incelendiğinde, kadın figürlerinin çoğunlukla şişkin karınlı, doğurganlık simgeleriyle betimlendiği görülmektedir. Bu tasvirler, kadının doğa, toprak ve bereketle özdeşleştirildiği anlayışı yansıtır. Ancak bu sembolik yüceltme, kadın bedeninin doğurganlık ve üretkenlik temsiliyle sınırlandırılması nedeniyle, derinlemesine incelendiğinde cinsiyet temelli bir ayrımcılığı da içinde barındırır. Neolitik dönemlere dair savaş izlerinin azlığı ya da yokluğu, bu dönem toplumlarının görece barışçıl bir yapıya sahip olduklarına işaret eder. Bu durum, kadınlara barışçıl, uzlaştırıcı, şefkatli ve anlayışlı toplumsal rollerin atfedilmesine zemin hazırlamıştır. Kadının toplumsal konumu, bu süreçte hem doğaya yakınlığıyla kutsanmış hem de cinsiyete dayalı roller üzerinden sınırlandırılmıştır.

Tarihsel süreç içerisinde erkeklerin avcılık ve savaş gibi kısa vadeli ve fiziksel güç gerektiren işlerle yükümlü kılındıkları, bu görevlerin dışında kalan boş zamanlarını ise bireysel gelişim alanlarında değerlendirdikleri görülmektedir. Bu durum, erkeklerin sanat, politika ve düşünsel üretim gibi alanlara yönelmesine olanak sağlamış; böylece kamusal alanda daha etkin bir konuma yerleşmelerine ve toplumsal hiyerarşide kadınların üzerinde bir pozisyona konumlandırılmalarına zemin hazırlamıştır. Aydınlanma Çağı ile birlikte gelişen mekanistik dünya görüşü, doğanın nesneleştirilmesi sürecini hızlandırmış ve bilimsel bilginin sınırları erkek egemen bakış açısıyla çizilmiştir. Bu dönemde kadın, doğa ile özdeşleştirilerek duygusal, sezgisel ve üretici yönüyle tanımlanırken; erkek, akıl ve bilimle ilişkilendirilmiş, böylece bilgi üretiminin merkezine yerleştirilmiştir. Bu ikili yapı, ataerki düzenin kurumsallaşmasına katkı sağlamış ve erkek egemen bilimsel paradigmanın sürekliliğini mümkün kılmıştır (Spretnak’tan aktaran Olgun, 2017:395).

Demokrasinin ilk biçiminin ortaya çıktığı Antik Yunan’da siyasal katılım sadece belirli bir kesimle sınırlı tutulmuştur. Kadınlar, çocuklar ve köleler, siyasetin doğrudan öznesi sayılmamış; siyasi haklar yalnızca özgür ve yetişkin erkek yurttaşlara tanınmıştır. Atina’da yurttaş sayılabilmenin temel koşulu hem anne hem de babanın Atinalı olmasıydı. Ancak bu koşulu sağlayan kadınlar dahi, özgür bireyler olmalarına rağmen, yurttaşlık statüsünden

dışlanmış ve politik yaşamın dışında bırakılmışlardır. Kadınların kamusal alandan uzaklaştırılarak yalnızca aile içi rollerle sınırlandırılması, dönemin cinsiyet temelli toplumsal yapısının bir yansımasıdır (Mutlu, 2017: 22).

Hobbes'a göre doğa durumunda kadın ve erkek arasında eşitlik mümkündür; her iki cinsiyet de doğal koşullarda aynı haklara sahiptir. Ancak, Rousseau'nun toplumsal sözleşme kuramıyla birlikte kadın-erkek ilişkileri evlilik ve aile bağlamında siyasi bir zemin kazanmıştır. Toplumsal normlarla düzenlenen aile içi dinamiklerde, kadın evlilik ilişkisine girdiği erkekle bir sözleşme yapar ve bu sözleşme çerçevesinde ev içindeki egemenlik erkeğe devredilir. Aile içerisindeki bu hiyerarşik yapılanma, egemenliğin babaya veya erkeğe geçmesiyle, toplumda temsil hakkının da büyük ölçüde erkeklerle ait olmasına neden olmuştur. Hobbes'a göre toplumsal sözleşmenin meşruiyeti yalnızca erkekler tarafından sağlanabilir. Bu bakımdan Hobbes ve onunla aynı dönemde toplumsal sözleşme teorileri geliştiren Jean-Jacques Rousseau gibi düşünürler, yurttaşlık kavramlarını şekillendirirken siyasal katılım ilişkilerinde kadına yer vermemiş, kadını söz konusu kamusal süreçlerin dışında tutmuşlardır (Çaha, 2010: 27).

3. Kadınların Siyasal Temsili ve Oy Verme Davranışını Etkileyen Dinamikler

Oy verme davranışı, bireyin seçim sürecinde hangi siyasi partiye ya da adaya destek vereceğini belirleme sürecidir. Bu karar verme süreci, özellikle kadın seçmenler açısından yalnızca bireysel siyasal eğilimlerle sınırlı kalmayıp; ekonomik olanaklar, eğitim düzeyi, toplumsal cinsiyet rolleri, kültürel değerler, dini inançlar ve medya aracılığıyla iletilen mesajlar gibi çok boyutlu etkenlerden beslenmektedir. Kadınların siyasal tercihleri, çoğu zaman bu yapısal koşulların ve sosyal çevrenin etkisiyle şekillenmektedir. Tarihsel süreçte kadınlar, siyasal katılım ve temsilde erkeklere kıyasla daha sınırlı imkânlarla sahip olmuş; bu durum günümüzde de çeşitli toplumlarda farklı düzeylerde etkisini sürdürmektedir. Nitekim pek çok araştırma, kadınların erkeklere kıyasla daha düşük oranda siyasal katılım gösterdiğini ortaya koymaktadır (Bekçi, 2024). Siyasal katılım biçimleri arasında en yaygın ve en aktif şekilde gerçekleştirilen yöntem oy kullanmadır. Oy verme davranışı, bireylerin kendi siyasal temsilcilerini belirlemelerine olanak tanıyan demokratik bir süreç olarak tanımlanır. Tarihsel olarak ise oy kullanma hakkı, uzun yıllar

boyunca özellikle kadınlar ve işçi sınıfı tarafından verilen mücadeleler sonucunda elde edilmiş temel bir yurttaşlık hakkı niteliği taşımaktadır (Eser ve Sarışahin, 2016: 45).

Kadınların siyasal hayata katılımı, uzun ve mücadele dolu bir sürecin sonucudur. Bu sürecin başlangıcı olarak 1848 yılında ABD’de düzenlenen *Seneca Falls Kadın Hakları Konferansı* kabul edilmektedir. Bu konferans, kadınların seçme ve seçilme haklarını talep ettikleri ilk organize hareketlerden biri olması açısından önemlidir. Kadınların oy hakkı mücadelesi, zamanla farklı ülkelerde karşılık bulmuş; örneğin İngiltere’de 1918 yılında belirli yaş ve mülkiyet şartlarına bağlı olarak sınırlı düzeyde oy hakkı tanınmış, 1928 yılında ise tüm kadınlara genel oy hakkı verilmiştir (Sezgin ve Şimşek, 2021:520).

Fransa’da kadınlara oy hakkı, II. Dünya Savaşı’nın ardından 1944 yılında tanınmıştır. Bu yasal düzenlemeyle birlikte Fransız kadınları, 1945 yılında ilk kez seçimlerde oy kullanarak siyasal yaşama doğrudan katılım göstermişlerdir (Tütünsatar ve Okcu, 2020: 93).

Batı dünyasında kadınlara seçme hakkının tanınması sürecinde en geç adım atan ülkelerden biri İsviçre olmuştur. İsviçre’de kadınlar, federal düzeyde oy kullanma hakkını ancak 1971 yılında elde edebilmiştir. Bu gecikme, İsviçre’nin toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın hakları konularında diğer Avrupa ülkelerine kıyasla daha tutucu ve geleneksel bir yaklaşım benimsediğini ortaya koymaktadır (Yılmaz ve Yaşar, 2020:211).

İskandinav ülkeleri, kadınların siyasal haklarını tanıma konusunda öncü bir rol üstlenmiştir. Özellikle Finlandiya, 1906 yılında kadınlara hem seçme hem de seçilme hakkı tanıyarak bu alanda Avrupa’da ilki gerçekleştiren ülke olmuştur. Bu gelişme, İskandinav toplumlarının toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin duyarlılıklarını erken dönemde kurumsallaştırdıklarının önemli bir göstergesi olarak değerlendirilebilir (Özkılıççı ve Uzun, 2022: 83).

Türkiye’de kadınlara siyasi hakların tanınması, birçok Batı ülkesine kıyasla daha erken bir dönemde gerçekleşmiştir. Cumhuriyet’in ilanının ardından, Mustafa Kemal Atatürk’ün öncülüğünde yürütülen reformlar kapsamında, kadınlara 1930 yılında belediye seçimlerinde oy kullanma hakkı tanınmış, 1934 yılında ise genel seçimlerde seçme ve seçilme hakları anayasal güvence altına alınmıştır. Bu gelişme, Türkiye’nin toplumsal modernleşme sürecinde kadınların siyasal alana katılımını teşvik etme yönündeki kararlılığını göstermektedir (Eser ve Sarışahin vd., 2016:57).

4.Kadınların Oy Verme Davranışını Etkileyen Faktörler

Davranış, canlıların dış çevreden gelen uyarıcılara verdikleri tepkilerin bütünüdür (Eroğlu, 2017:1). Bireylerin çevresel uyarıcıları algılayış biçimleri, inanç sistemleri ve motivasyonları, davranış kalıplarının oluşumunda belirleyici rol oynar. Bu nedenle her bireyin davranışı, çevreyi algılama biçimlerine göre farklılık göstermektedir (Baykal, 1970: 30). Siyasal davranış ise bireylerin siyasal olaylara ve süreçlere karşı geliştirdikleri tutum ve eylemleri ifade eder. Siyasal katılım biçimi olarak değerlendirilen bu davranış, kişisel çıkarlar, dini inançlar, ideolojik yönelimler ve toplumsal çevre gibi faktörlerin etkisiyle şekillenir. Dolayısıyla seçmenlerin oy kullanma davranışları da bu çok boyutlu etkileşimlerin bir sonucu olarak farklılık arz eder (Öztekin, 2010:459). Günümüzde kadınlar seçmen kitlesinin neredeyse yarısını oluşturmaktadır ve oy verme davranışlarını etkileyen unsurları anlamak, demokrasi ve temsil adaleti açısından büyük önem taşımaktadır. Bu yazıda, kadınların oy verme davranışını etkileyen başlıca faktörler ele alınacaktır. Ekonomik durum (gelir düzeyi ve işgücüne katılım), eğitim seviyesi, toplumsal roller ve beklentiler, kültürel normlar, dini etkiler ve medya başlıkları altında bu unsurların kadınların oy tercihleri ve siyasi katılımları üzerindeki etkileri sade bir dille incelenecektir.

Kadınların oy verme davranışlarını şekillendiren başlıca etkenler; sosyal-kültürel ve ekonomik faktörlerdir. Geleneksel toplumsal değerler, örf ve adetler, aile içi baskı mekanizmaları, bireyin eğitim düzeyi ve ekonomik bağımsızlığı gibi unsurlar, kadınların siyasal tercihlerinde belirleyici rol oynamaktadır. Özellikle ataerkil toplum yapılarında, kadınların siyasal katılımı çoğu zaman toplumsal normlar ve ailevi yönlendirmelerle sınırlanmakta; bu durum da oy verme davranışının rasyonel tercihler yerine sosyo-kültürel kalıplarla biçimlenmesine neden olmaktadır.

5.Kadınların Siyasal Bilinçlenmesi: Eğitim, Ekonomi ve Medeni Durumun Rolü

Eğitim, siyasal düzenin istikrarını ve sürekliliğini sağlamada temel unsurlardan biri olarak kabul edilmektedir. Toplumların hem iç hem de dış politikalarının şekillenmesinde belirleyici bir rol oynayan eğitim, bireylerin düşünsel gelişimine katkı sağlayarak eleştirel düşünme, sorgulama ve bilinçli karar alma becerilerini güçlendirir (Betrand, 1971: 81). Eğitim düzeyi düşük bireyler, oy verme davranışlarını genellikle çevresel etkilere dayalı olarak şekillendirirken; eğitilmiş bireyler çok boyutlu değerlendirme yapabilme yetisi

sayesinde bağımsız karar verebilir ve yalnızca mutlak doğrulara bağlı kalmaksızın rasyonel tercihlerde bulunabilirler (Hyman, 1959: 94). Kalaycıoğlu'na göre eğitilmiş bireyler oy kullanmayı, birer vatandaşlık görevi olarak görmektedir ve bu kişiler üst düzeyde vatandaşlık bilincine sahiptirler.

Eğitim düzeyi ile ekonomik bağımsızlık arasında karşılıklı ve güçlendirici bir ilişki bulunmaktadır. Bireylerin eğitim seviyesinin yükselmesi, genellikle ekonomik refah düzeylerinin artmasına ve dolayısıyla ekonomik bağımsızlık kazanmalarına olanak tanımaktadır. Bu iki unsur, özellikle kadınların siyasal katılım süreçleri üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Eğitilmiş ve ekonomik açıdan bağımsız bireylerin, siyasal karar alma mekanizmalarına katılımı ve oy verme davranışlarında daha bilinçli tercihlerde bulundukları gözlemlenmektedir. Türkiye'de kadınların siyasal yaşama katılım düzeyinin düşüklüğü, büyük ölçüde eğitim olanaklarına erişimde yaşanan yetersizliklerle ilişkilidir. Eğitim düzeyi düşük olan kadınlar, siyasal bilgiye ve anayasal haklara yeterince hâkim olamadıkları için oy verme davranışında pasif kalmakta ve siyasal katılım süreçlerine sınırlı biçimde dâhil olabilmektedirler. Siyasal bilinç ve eleştirel düşünme becerilerinin gelişimiyle doğrudan bağlantılı olan eğitim, kadınların toplumsal ve siyasal alanlarda daha etkin bir rol üstlenmelerinin temel koşullarından biri olarak değerlendirilmektedir (Bozkaya,2014: 74). Kadınların ekonomik bağımsızlık kazanmaları, yalnızca bireysel özgürlüklerini pekiştirmekle kalmayıp, aynı zamanda siyasal bilinçlerini geliştirerek oy kullanma davranışlarını da olumlu yönde etkilemektedir. Ekonomik olarak bağımsız bireyler, siyasal sistemle daha güçlü bir etkileşim kurma eğiliminde olup, farklı siyasal katılım biçimlerine dâhil olma konusunda daha aktif roller üstlenebilmektedirler (Beken, 2015:165).

Türkiye'de kırsal kesimde yaşayan kadınlar, ekonomik bağımsızlıklarını yeterince elde edemedikleri ve üretim faaliyetlerini daha çok hane içi emek ya da doğaya dayalı geçim biçimleriyle sürdürdükleri için siyasal süreçlere katılımda oldukça sınırlı bir konumda yer almaktadırlar (Güçlü, 2018:205). Eğitim düzeyinin düşük olması özellikle ilköğretim mezunu ya da okuryazarlık düzeyi yetersiz olan yaşlı kadınlar arasında yaygın biçimde gözlemlendiği üzere bu bireylerin oy kullanma davranışını doğrudan etkilemektedir. Okuryazarlık becerilerinin sınırlı olması, tercih belirleme süreçlerinde zorluk yaşamalarına neden olmakta, bu da bazı durumlarda seçim sürecine başkalarının yönlendirmesiyle ya da destekle katılım gibi uygulamaları beraberinde getirmektedir. Kentte yaşayan kadınlar, kırsal kesimdeki kadınlara kıyasla eğitim olanaklarına daha kolay erişebilmekte ve bu durum

siyasal katılım süreçlerinde daha bilinçli ve bireysel kararlar almalarını mümkün kılmaktadır. Okuryazarlık gibi temel becerilerde genellikle sorun yaşamamaları, seçim sürecinde kendi tercihlerini özgürce belirlemeleri açısından önemli bir avantaj sağlamaktadır. Maaşlı bir işte çalışan kadınlar, kamusal alanda daha fazla deneyim kazanmakta ve bu süreçte farklı sosyal çevrelerle etkileşim kurma fırsatı elde etmektedirler. Bu etkileşim, kadınların siyasal farkındalıklarını artırmakta ve politik tercihlerinin çeşitlenmesine olanak tanımaktadır. Nitekim çeşitli araştırmalar, kadınların ücretli bir işe başlamalarıyla birlikte siyasal katılımlarında artış gözlemlendiğini ve ideolojik yelpazede daha geniş seçenekleri değerlendirme eğiliminde olduklarını, bu bağlamda sol partilere yönelimin de artabildiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, ekonomik yaşama katılımın, kadınların siyasal bilinçlenmesinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir. İş yaşamında bulunan bir kadın, gündelik hayatında karşılaşamayacağı siyasal tartışmalara maruz kalarak farklı bakış açılarıyla tanışma ve kendi politik duruşunu şekillendirme şansı elde eder. Öte yandan, ev içi rollerle sınırlı kalan kadınlar, genellikle siyasetle ilgili bilgileri eş, aile üyeleri veya medya aracılığıyla dolaylı yollardan edinmekte; bu durum da oy tercihlerini daha sınırlı bir perspektiften şekillendirmelerine neden olmaktadır. Türkiye örneğinde olduğu gibi, üniversite mezunu olup çalışmayan kadınların, benzer eğitim düzeyine sahip ancak çalışan kadınlara kıyasla muhafazakâr partilere daha yüksek oranda yöneldiği gözlemlenmektedir. Bu da ekonomik bağımsızlık ile siyasal tercih arasındaki güçlü ilişkiyi gözler önüne sermektedir.

Kitle iletişim araçları ve medya, toplumsal cinsiyet rollerine dayalı söylemleri yeniden üreterek, kadın ve erkek rollerini kalıplaştırmakta ve bu durum, toplumu bilinçlendirmekten ziyade mevcut ayrımcı normların pekişmesine neden olmaktadır. Türkiye'de medya, kadınların siyasal katılımını teşvik etmekten çok, onları geleneksel değerler, örf-adet ve ahlaki normlar çerçevesinde sınırlı bir alana hapsedmekte; bu da kadınların siyasal temsilde yer edinmelerini ve oy verme süreçlerinde özgür iradelerini yansıtmalarını engellemektedir (Doğru, 2023:283).

Oy verme tercihlerini etkileyen önemli değişkenlerden biri de bireyin medeni durumudur. Literatürdeki çeşitli araştırmalar, evli kadınların siyasal tercihlerinde, kadının toplum içindeki yeri, aile içindeki rolü ve çevresel-kültürel normların belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Evli kadınlar için hane ekonomisinin idamesi, ev içi sorumluluklar ve çocuk bakımı gibi gün-

delik öncelikler ön planda yer almakta; bu durum siyasal tercihlerde, özellikle kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği gibi konulara yönelik hassasiyet geliştirilmesine zemin hazırlamaktadır. Bekâr kadınlar ise siyasal tercihlerini oluştururken genellikle liderin kişisel niteliklerine, siyasal söylemlerine ve politik vizyonuna daha fazla dikkat etmektedirler. Bu grubun ekonomik bağımsızlık, bireysel özgürlük ve eğitim olanaklarına verdiği önem, oy verme davranışlarında daha bireysel ve rasyonel bir yaklaşımı beraberinde getirmektedir. Medeni durumun yarattığı bu farklılaşma, kadınların siyasal katılım biçimlerinde önemli bir ayrışmayı da gözler önüne sermektedir (Genç, 2024: 109-110).

5.1. Kültürel Yapılar ve Kadınların Oy Verme Davranışları

Kültürel normlar, bir toplumun geleneksel değer yargılarını ve toplumsal düzenin temel ilkelerini yansıtan unsurlardır ve kadınların siyasal tutumları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Inglehart ve Norris, 2003:127). Geleneksel değerlerin baskın olduğu toplumlarda, kadınlara yönelik belirgin ve katı beklentiler ortaya çıkmaktadır. Bu tür toplumlarda, kadınların toplumsal rolü genellikle ev içi sorumluluklarla sınırlı tutulur, siyaset ise çoğunlukla erkeklerin ilgi alanı olarak kabul edilir (Çaha, 2013: 63).

Bu tür kültürel yapılar altında büyüyen kadınlar, genellikle ailelerinin veya topluluklarının tercihleri doğrultusunda oy verme davranışlarını şekillendirirler. Örneğin, bir köyde veya kasabada belirli bir adaya yönelik güçlü bir eğilim varsa, kadınlar da bu eğilime uymak zorunda hissedebilirler. Aksi takdirde, toplumsal dışlanma veya eleştirilerle karşılaşma riski bulunmaktadır (Kandiyoti, 1987: 322). Bu bağlamda, kadınların siyasal tercihleri daha çok, bireysel kararlar yerine ait oldukları toplumsal grubun geleneksel siyasi çizgisine uyum sağlama yönünde şekillenir.

Bazı kültürlerde, kadınların eğitimi ve kamusal hayata katılımı da bu normlar tarafından sınırlandırılmaktadır. Ataerkil ve muhafazakâr değerlere sahip aile yapılarında, kız çocuklarının eğitimi ve çalışma hayatına katılımı genellikle hoş karşılanmaz (Arat, 1997: 47). Türkiye’de, özellikle kırsal alanlarda hala bazı bölgelerde, kız çocuklarının okula gönderilmemesi gibi gelenekler devam etmektedir. Küçük yaşlardan itibaren “kız evde oturur, ev işlerini öğrenir” şeklinde bir bakış açısıyla büyütülen kadınlar, zamanla kendi hayatlarına dair kararlar alırken pasif bir tutum sergileyebilirler (Yüksel-Kaptanoğlu, 2008: 19). Bu durum, kadınların siyasal katılımını doğrudan et-

kiler; örneğin, eğitim hakkı kısıtlanmış ve ev içi rollerle sınırlı bir kadın, seçimlerde kendi inisiyatifiyle oy kullanmak yerine, genellikle aile üyelerinin veya eşinin yönlendirmelerine uyar.

Kültürel normlar aynı zamanda kadınların tercih ettiği siyasetçileri de şekillendirir. Geleneksel kültürün egemen olduğu toplumlarda, kadın seçmenlerin tarihsel olarak muhafazakâr adayları tercih ettikleri ve toplumsal değişim yanlısı hareketlerden uzak durdukları gözlemlenmiştir (Çaha, 1996: 44). Özellikle Türkiye'de, kadın seçmenlerin erkeklere kıyasla daha sağ eğilimli partilere yönelmesi, bu kültürel etkileşimin bir yansıması olarak görülebilir. Ancak kültürel normlar, zamanla değişebilir. Kentleşme, göç hareketleri, medya ve iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte, kadınlar farklı kültürel etkileşimler yaşamakta ve bu etkileşimler, yavaş da olsa siyasal tercihlerin değişmesine zemin hazırlamaktadır (Inglehart ve Welzel, 2005: 141).

5.2. Dini İnançların Kadın Seçmenlerin Oy Verme Davranışı Üzerindeki Etkisi

Din ve dini inançlar, bireylerin siyasal tercihlerinde önemli bir rol oynamaktadır (Sesli, 2023: 217-218). Bu etki, özellikle kadın seçmenler için belirgin bir şekilde hissedilmektedir. Dini değerlere sahip bireyler, oy verdikleri adayların veya partilerin, kendi inanç ve ahlaki değerleriyle örtüşmesini tercih etme eğilimindedirler (Bilgin, 2011: 91). Bu bağlamda, muhafazakâr dini değerleri benimseyen kadınlar, kürtaj, aile yapısı, ahlak gibi konularda tutum belirlemiş olan siyasi partileri daha fazla destekleyebilirler.

Dinî etkiler yalnızca bireysel değerler üzerinden değil, aynı zamanda topluluklar ve dini liderlerin yönlendirmeleri aracılığıyla da kadınların siyasal tercihlerini şekillendirebilir (Köse, 2009: 58). Özellikle kapalı muhafazakâr çevrelerde, dini liderler ve cemaatler, doğrudan ya da dolaylı olarak, belirli bir siyasi partiye destek verme çağrısında bulunabilirler. Bu tür sosyal çevrelerde yetişen kadınlar, uzun yıllardır saygı gösterdikleri dini otoritelerin görüşlerinden etkilenecek, seçimlerini bu doğrultuda yapma eğilimindedirler.

5.3. Toplumsal Cinsiyet Roller ve Kadın Seçmen Davranışları: Beklentilerin Siyasi Tercihlere Etkisi

Toplumların kadınlara atfettiği roller ve bu rollerle ilgili beklentiler, kadınların siyasal yaşamla olan ilişkilerini önemli ölçüde şekillendirir (Connell, 2002: 34). Birçok kültürde, kadınlardan ev içindeki sorumlulukları üstlenmeleri, iyi bir eş ve anne olarak aile düzenini sürdürmeleri beklenir.

Bu toplumsal cinsiyet rolleri, kadınların zamanlarının ve enerjilerinin büyük bir kısmını ev işleri ve bakım işlerine ayırmalarına neden olur (Kalaycıoğlu, 2009: 72). Türkiye'de yapılan araştırmalar, kadınların evde çocuk bakımını, çamaşır ve bulaşık yıkamayı, yemek yapmayı ve temizlik gibi işleri büyük oranda üstlendiğini göstermektedir.

Ev ve aile işlerine yoğunlaşan bir kadının, siyasi gelişmeleri takip etme, mitinglere katılma veya siyasi tartışmalara dâhil olma gibi fırsatları sınırlıdır. Bu da kadınların oy verme davranışlarını etkileyerek, çoğu zaman mevcut düzenden yana, daha az risk içeren tercihler yapmalarına yol açabilir (Arat, 2010: 83). Özellikle muhafazakâr aile yapılarında, kadınların oy tercihleri genellikle kocalarının veya babalarının yönlendirmeleri doğrultusunda şekillenmektedir.

SONUÇ

Bu çalışma, kadınların siyasal katılımını etkileyen çok sayıda faktörü analiz etmiştir. Kadınların oy verme davranışı, yalnızca bireysel politik görüşlerden kaynaklanmaz; bunun yerine, kadınların ekonomik bağımsızlıkları, eğitim seviyeleri, toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algıları, medeni durumları ve medyadaki temsilleri gibi bir dizi faktörle şekillenir. Kadınların siyasal katılımı, bu faktörlerin etkileşimiyle belirlenen karmaşık bir süreçtir ve bu süreç, erkeklere kıyasla kadınların siyasal alanda daha sınırlı bir temsile sahip olmalarına yol açmaktadır.

Kadınların siyasal katılımının önündeki en büyük engellerden biri, geleneksel toplumsal normlar ve rollerin etkisiyle ortaya çıkan ekonomik ve sosyal eşitsizliklerdir. Kadınlar, çoğu zaman aile içindeki geleneksel rolleri nedeniyle siyasal katılımı daha pasif kalabilmektedirler. Ancak, kadınların eğitim seviyesinin artması ve ekonomik bağımsızlıklarının kazanılması, onların siyasal süreçlere daha aktif katılım gösterme olasılıklarını artırmaktadır. Çalışan kadınlar, yalnızca kendi hayatlarına dair kararlar almakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal ve siyasal olaylara dair daha geniş bir perspektife sahip olurlar. Bu durum, kadınların oy verme davranışlarını ve siyasal tercihlerindeki çeşitliliği de artırmaktadır.

Medya, kadınların siyasal katılımını etkileyen bir diğer önemli faktördür. Medyanın toplumsal cinsiyet rollerine dayalı yaydığı mesajlar, kadınların siyasal katılımını sınırlayabilir ve geleneksel rollerin pekişmesine yol açabilir. Bunun yanı sıra, kadının toplumsal hayattaki yeri ve rolü, kadınların oy

verme tercihleri üzerinde de belirleyici bir etkiye sahiptir. Evli kadınlar, ailevi sorumluluklar ve toplumsal normlar gereği, genellikle daha geleneksel seçimler yaparken, bekâr kadınlar daha bağımsız kararlar alabilmektedirler.

Sonuç olarak, kadınların siyasal katılımını artırmak için sadece yasal eşitliklerin sağlanması yeterli değildir. Kadınların siyasal süreçlere aktif katılımını engelleyen yapısal engellerin ortadan kaldırılması, ekonomik bağımsızlıklarının desteklenmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik eden politikaların hayata geçirilmesi gerekmektedir. Kadınların siyasal katılımı, yalnızca bireysel düzeyde değil, aynı zamanda toplumsal düzeyde de demokrasinin sağlıklı bir şekilde işlemesi için kritik öneme sahiptir.

KAYNAKÇA

- Arat, Y. (1997). *Türkiye’de Kadın Olmak*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Arat, Y. (2010). *Türkiye’de Kadın Hareketi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eser, B., H., & Sarışahin, P. (2016). Cinsiyet-Siyasal Katılım İlişkisi: SDÜ örnek olayı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 7(15), 38–58. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.252105>
- Baykal, D. (1970). *Siyasal Katılma: Bir Davranış İncelenmesi*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Beken, H. (2015). Kadınların Sendikal Katılımını Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 4(9), 156–179.
- Betrand, R. (1971). *Education and Social Order*. London: Unwin Books.
- Bilgin, N. (2011). *Siyasal Davranış: Kuramsal Temeller*. İzmir: Ege Yayınları.
- Bozkaya, G. (2014). Kadınların İşgücüne Katılımını Belirleyen Faktörler: Türkiye Üzerine Bir Analiz. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 69–89.
- Çaha, Ö. (1996). *Kadın ve Siyaset*. İstanbul: Vadi Yayınları.
- Çaha, Ö. (2010). *Sivil Kadın*. Savaş Yayınevi.
- Çaha, Ö. (2013). Türkiye’de Kadınların Siyasete Katılımı. *Kadın/ Woman* 2000, 14(1), 61–82.
- Connel, R.W. (2002). *Gender*, Cambridge, Polity Press.
- Doğru, D. (2023). Türkiye’de Kadınların Siyasal Haklarını Kazanması ve Siyasal Temsilde Karşılaşılan Sorunlar. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 72(1), 247–293. <https://doi.org/10.33629/auhfd.1248155>
- Eroğlu, F. (2017). *Davranış Bilimleri* (15. Baskı). Beta Yayınları.
- Genç, Ö. (2024). Türkiye’de Kadın Seçmenlerin Oy Verme Davranışı Bağlamında Siyasal Katılımını Etkileyen Unsurlar: Nevşehir ili örneği (Yüksek lisans tezi). Kapaçokya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, Nevşehir.

- Güçlü, M. (2018). Ekonomik Kalkınma ve Kadınların İşgücüne Katılımı: Türkiye için U Hipotezinin Yeniden Test Edilmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32, 203–210. <https://doi.org/10.30794/pausbed.424388>
- Hyman, H. H. (1959). *Political Socialization: A Study In The Psychology of Political Behavior*. Glencoe, IL: The Free Press.
- Inglehart, R., & Norris, P. (2003). *Rising Tide: Gender Equality and Cultural Change Around The World*. New York: Cambridge University Press.
- Inglehart, R., & Welzel, C. (2005). *Modernization, Cultural Change, And Democracy*. Cambridge University Press.
- Kalaycıoğlu, E. (2009). *Türkiye’de Siyasal Katılım*. Ankara: Siyasal İlimler Derneği Yayınları.
- Kandiyoti, D. (1987). Emancipated But Unliberated? Reflections On The Turkish Case. *Feminist Studies*, 13(2), 317–338.
- Köse, A. (2009). *Modernleşme ve Dindarlık*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Mutlu, A. (2017). Niteliksel Bağlamda Kadının Siyasetteki Yeri ve Anlamı. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, 22.
- Olgun, H. (2017). Eko feminizm, Kadın-doğa ilişkisi ve Ataerkil Tahakküm. In O. İmge & H. Olgun (Eds.), *Yeşil ve Siyaset: Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar* (2. Baskı). Liberte Yayınları.
- Özkılıççı, G., & Uzun, İ. M. (2022). Siyasal Katılım: Kadınların Siyasi Temsilinin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Değerlendirilmesi. *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, 8(1), 77–93.
- Öztekin, A. (2010). *Siyaset Bilimine Giriş*. Siyasal Kitabevi.
- Sezgin, M., & Şimşek, İ. (2021). Empatinin Siyasal Katılım Üzerine Etkisi: Seçmenlerin Sosyal Medyadaki Katılım Davranışlarına Yönelik Bir Araştırma. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(1), 509–524. <https://doi.org/10.47107/inifedergi.866716>
- Sesli, M. (2023). Bireylerin Dini Yönelimlerinin Siyasal Katılımları Üzerindeki Etkisi: Tokat ili örneği. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 55, 217–233. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1098339>
- Tütünsatar, A., & Okcu, M. (2020). Sosyal Medya-Siyasal Katılım İlişkisi: Uygulamalar ve Olaylar Üzerinden değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 36, 66–93.
- Vatandaş, C. (2007). Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı. *Dergipark*, 35, 29–56.
- Yılmaz, R. A., & Yaşar, İ. H. (2020). Sosyal Medya Kullanımının Siyasal Etkinlik, İlgi ve Katılım Üzerine Etkisi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25, 195–207.
- Yüksel-Kaptanoğlu, İ. (2008). *Türkiye’de Kız Çocuklarının Eğitimi*. UNICEF Türkiye Raporu.

SOSYAL MEDYANIN ALGI YÖNETİMİNE ETKİSİ

Müşfika Nazan ARSLANEL¹

Emre GÜREL²

GİRİŞ

Sosyal medya günümüzde iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle literatüre girmiştir. İnsanların yaşamı üzerinde de önemli etkiye sahiptir. İletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler, sosyal medyanın hayatın her alanına girmesini sağlamıştır. Sosyal medyanın hayatın her alanında kullanılması ise kurumlar, kuruluşlar ve işletmeler için hedef kitleleri etkileri altına almak için iletişim yolu kurmayı zorunlu hale getirmiştir. İletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve sosyal medyanın sıkça kullanılır olması sonucunda, gündem belirleme ve kamuoyu oluşturma hususunda bireylerin algılarını yönlendirmede çok önemli bir yere sahip olmuştur. Dolayısıyla günümüzde sosyal medya algı yönetiminin en önemli yolu olmuştur. Sosyal medya vasıtasıyla algı yönetimi için gönderilen mesajların niteliği ve hedef kitle tarafından nasıl algılandığı da önemli bir husustur. Sosyal medya algı yönetimi yapanların faaliyet alanıdır. Bu çalışmada oldukça önemli olan ve her geçen gün önemi artan algı yönetimi kavramı incelenerek, sosyal medyanın algı yönetimi faaliyetlerinde kullanılmasında önemi ve sorumlulukları ile algı yönetimini nasıl gerçekleştirdiği üzerinde durulacaktır. Çalışma nitel nitelikli olup, literatür taramasına dayanmaktadır.

Tarih boyunca siyasi aktörlerin başlıca amaçlarının bireylerin algılarını yönetmek olduğunu görmekteyiz. Bunun nedeni algıyı yönetebildikleri takdirde, hedeflerine ulaşmak için başkalarını daha kolay ve zahmetsizce yöneteceklerini biliyor olmalarındandır. İnsanlık tarihinin her döneminde, bireyleri ve toplumları zorunlu olarak ya da kendi iradeleri ile ikna etmeyi, algılarını değiştirmeyi amaçlayan bir yönetim anlayışı olmuştur. Gelineen noktada bu amaca ulaşmak için toplumsal ve teknolojik değişim ve gelişme ile orantılı olarak kullanılan yöntemler de değişim ve gelişme göstermiştir.

¹ Doç. Dr. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü ORCID: 0000-0002-8565-7081

² Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisans Üstü Enstitüsü Doktora Öğrencisi. ORCID: 0000-0002-7597-4550

Teknolojinin yenedünya düzeninde hızlı bir şekilde gelişmesi, medyanın kullanımını da değiştirip geliştirirken onu yaşamın bütün alanlarında etkili kılmakta, medyanın kullanıcılarına belirli tutum ve değerleri aktararak siyasal katılımı etkilemektedir. Günümüzde siyasal iletişim ile ilgili yapılan çalışmalar, iletişim amaçlı yürütülen eylemleri propagandadan enformasyon mücadelelerine kadar geniş bir alana yayılmasında etkili olmuştur. Bilgi tabanlı stratejiler, algıları değiştirmeyi veya manipüle etmeyi amaçlarken propagandanın yerini psikolojik savaş, katı güç kullanılmasının yerine akıllı güç kullanımı almıştır. Algıları başarılı bir şekilde yönetmek için algı, tutum ve davranış kavramını ve bunları etkileyen faktörleri anlamak önemlidir. İstenilen sonuçlara ulaşılabilmesi için siyasal iletişimin araştırılması ve anlaşılması, özellikle siyasal aktörlerin ikna edilmesi ve bunların nasıl değiştirilebileceği analiz edilmelidir. Siyasi partiler, siyasal iletişim araştırmalarında seçmenin psikolojisini ve eğilimlerini doğru tespit ederek hedef kitleyi ikna etmeyi başarırlar. Çünkü bir yandan anlama etkinliği ortaya çıkarılacak, davranışın tahmin edilmesi mümkün olacak. Diğer yandan anlayışın oluşum ve değişim süreci incelenerek, anlayışı etkileyerek bireysel davranışları kontrol etmek mümkün olacaktır. Bu durumun topluma yön vermesi gereken siyasi aktörler açısından ne kadar önemli olduğu açıktır.

Algı yönetimi, amacı hedef kitleyi gönüllü olarak ikna etmek ve hedef olarak belirlenmiş olan kitlede belirlenmiş olan hedef yönünde algı oluşturmak olan iletişim şeklidir. Bu anlamda algı yönetimi süreci, bilgi ve veriler aracılığıyla bireysel tutum ve algıları kontrol etme girişimidir. Bu süreçte bireyin anlamasını etkileyen en önemli çevresel faktör hiç şüphesiz medyadır. Kitle iletişim araçları aracılığıyla, bir kişi sadece görmesi gerekeni değil, görmek istediği şeyi algılamaya çalışır. İçinde yaşadığımız enformatik dönemde alışlagelmiş propaganda yöntemleri etkinliğini yitirmiş, toplumu ikna etme süreci yeni iletişim ortam ve araçlarının en yaygın ve popüler kullanımı olan sosyal medya ortamının desteğini gerektiren bir düzeye evrilmiştir. Bir bireyin aktif bir kullanıcı olduğu 2.0. teknolojisi aslında sosyal medya teknolojisinin hızla gelişmesi, insanların her türlü konuda daha kolay ve çok düşük maliyetlerle iletişim kurmasını mümkün kılmıştır. Bu durum insanların günlük yaşamlarına bakış açısını değiştirmekle kalmayıp karar alma sürecini de etkilemektedir.

Yazılı ve görsel medya çeşitliliğinin artması ile birlikte siyasi aktörlerin de medyanın bu gücünü amaçlarına ulaşmak için kullanmaya istekli olmaları bir zorunluluk haline gelmiştir. Hedef kitlesi ile bağ kurmaya çalışan siyasi

partiler ve adaylar iletişim sürecini dijital ortamda yürütmek zorunda kalmıştır. Elbette, içinde yaşadığımız dönemde oldukça gelişmiş olan medya araçları, sosyal medya uygulamaları, politikacıların ve bireylerin siyasal iletişimi algılama biçimini değiştirmede kilit rol oynamaktadır. Bu anlamda sosyal medya, bireylerin siyasal arenada karar almalarını etkilemekte ve bireylerin siyasal aktörlerle olan ilişkilerini şekillendirmektedir.

1.Algı Yönetimi Nedir?

Algı yönetimi kavramının oldukça eski tarihlerde kullanılmasının söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. Aristoteles'in Retoriğinden günümüzün bilgi savaşına ve akıllı gücün kullanımına kadar, algıların yönetilmesi yolları algıyı arzulan amaçlar için manipüle etme hedefi hiç değişmemiştir. Algı yönetimi hedef kitlenin, algı yönetimini kullananlar tarafından kendi çıkarları için kullanılması, kandırılması ve aynı zamanda da hedefe ulaşmak için de kullanılması olarak kabul görmektedir ve aynı zamanda da hedef kitle ile kurulan iletişim yoludur.

Algı yönetimi, Birinci Dünya Savaşı sırasında Savaşın psikolojik tarafının belirleyicisi olarak kullanılmıştır. Sonrasında gelişen teknoloji ve sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılmaya başlaması ile kabul gören bilimsel bir kavram haline gelmiştir.

Algı yönetimi, bir kişi veya grubun gerçeği olduğu gibi değil, algılanmak istendiği gibi algılayabilmesi için bireyin/grubun algısal kapasitesine oluşturucu bilginin aktarılmasıdır (Özdağ, 2014: 20). Algı yönetimi, belirli bir hedef kitleyi gönüllü olarak ikna etmeyi ve arzu edilen yönde farkındalık yaratmayı amaçlayan "amaçlı" bir iletişim disiplini. Amaç, bilgiyi belirli ilgi alanlarına ve hedef kitlelere dönüştürmektir. Bu bağlamda algı yönetimi süreci, enformasyon ve enformasyon üzerindeki iktidar mücadelesi gibi operasyonel bir alana sahiptir (Öksüz, 2013: 12-13).

Algı yönetimi için yapılan bir diğer tanım ise şöyledir, "hedef kitleyi istenilen bir fikir ve yaptıkları eylemler üzerinde rıza gösterecekleri bir inanma ve ikna olma sürecine duygu, düşünce, amaç, mantık, istihbarat sistemleri ve liderlerini etkileyerek seçili bilgilerin yayılması veya durdurulması; bunun sonucunda hedef davranış ve düşüncelerinin hedefleyenin istekleri doğrultusunda yönlendirilmesi"dir. Amerikalı bir siyasetçi olan Henri Kissinger de algı yönetimi ile ilgili olarak şöyle bir ifade kullanmaktadır "bir şeyin gerçek

olmasından daha önemli olan o şeyin gerçek olarak algılanmasını sağlamaktır” demektedir (Aslan,2015:71).

Görüleceği üzere algı yönetimi ile ilgili tanımların özünü, insanların görüşlerini istenilen yönde oluşturmak ve değiştirmeyi amaçlamak oluşturmaktadır. Fakat literatürdeki bu tanımlamalar, algı yönetiminin içeriği ve sınırları ile ilgili net bir durum ortaya koymamaktadır. Kaynaklara göre algı yönetimi kavramı ilk kez ABD Savunma Bakanlığı tarafından kullanılmış olsa da içeriği bakımından oldukça eskiye dayanan bir kavram olduğunu belirtmek gerekir. ABD tarafından siyasi kararlarını kendi ülkesinde ve küresel ölçekte uygulama yolu olarak kullanılmıştır (Saydam, 2014: 78).

ABD Savunma Bakanlığı tarafından literatüre geçen algı yönetimi tanımı ise şöyledir; “Algı yönetimi, istihbarat servisleri ve her düzeydeki yabancı liderler de dâhil olmak üzere bu ülkelerin geniş kitlelerinin görüşlerini ifade etmesine olanak sağlamak için seçilmiş bilgi akışlarını ve belirli belgeleri kitlelere yönlendirmeyi veya reddetmeyi içerir. (ABD) hedefler belirlemek ve resmi eylemde bulunmak, bir düşünce sistemini etkilemeye çalışmak için yapılan tüm eylemlerdir. Algı yönetimi, gerçekleri yansıtmak, harekât güvenliğini sağlamak, gerçeği gizlemek, çeşitli yöntemlerle psikolojik faaliyeti yönetmek gibi unsurlardan meydana gelmektedir.” (<http://enclopedia.thefreedictionary.com>, 2022).

Özdağ algı yönetiminin amacını, insanların zihinlerine ulaşarak onların dış dünyayı diledikleri gibi algılamasını sağlamak, yani insanlara düşüncelelerinin kendilerine ait olduğunu düşündürmek olarak açıklamaktadır. İnsanların zihinlerine sahip olma, yani algılarını manipüle etme düşüncesi, başarılı bir propaganda yapmak, psikolojik savaş, örtülü operasyonlar, kamu diplomasisi ya da enformasyon savaşlarının etkileri sonucunda gerçekleşmesi mümkün olmaktadır ve bu durumlar aslında tarih boyunca algı yönetiminin gelişiminin bir sonucudur. Yani algı yönetimi amaçtır ve propaganda, psikolojik savaş, örtülü operasyonlar, kamu diplomasisi ve enformasyon savaşları hedefe ulaşmak için kullanılan vasıtalar (2014: 13-15). Ersaydı ise bilgi yönetimi bağlamında ele alınan bu kavramların ortak yönünün bilgi ve bilgi üzerinde iktidar mücadelesi olduğunu ifade etmektedir. Bu eylemler ikna, değişim ve etkileme ilişkilerine bağlı olarak zihinleri ve gönülleri kazanan bir bilgi savaşı düzenleme sürecidir (Ersaydı, 2014).

Kurum ve kişiler gerek bölgesel olarak gerekse küresel olarak kabul edilen bir güç haline gelmek için, izledikleri siyasete meşruiyet kazandırmak

amacıyla hedef kitlelerine amaçlarını benimsetmenin ve dünyayı kendilerinin bakış açısından görmelerini sağlamanın yollarını aramışlar ve bunu gerçekleştirmek için de gelişme sağlayacak stratejiler oluşturmuşlardır. Geliştirilen stratejiler teknolojinin imkânları doğrultusunda çeşitlenmiş ve kavram olarak farklı anlamlar üstlenmiştir (Öksüz, 2013: 12).

Chomsky de Walter Lippmann ve Edward Bernays gibi liberal grupların bilgi aktarırken algı yönetimi yaptıklarından, tahakküm ve kontrolün medyanın geniş alanlarını ve modern siyaset bilimi, halkla ilişkiler ve medya alanlarını ortaya çıkardığını belirtmektedir. Çünkü onlara göre halkın aklını kontrol etmek ve yönlendirmek için bir yöntem kullanılmalıdır. Demokratik bir toplumda insanlar zorla kontrol edilemeyeceği için zihinleri yönetme/kontrol etme ihtiyacı vardır (2011: 218-220).

Günümüzde teknolojik gelişmelerin ortaya çıkardığı yeni iletişim teknolojisi ile bilginin hızlı bir şekilde dağılımının gerçekleşmesi sayesinde kişiler ve toplum arasında her alanda iletişim yolları, önemli bir bağlayıcı kaynak olarak kullanılmaktadır. Bireylerin, kuruluşların, kurumların ve devletlerin menfaatleri doğrultusunda bir anlayış ve kavrayış yönetimi oluşturmak için bilgi kullanımını eşi görülmemiş bir önem düzeyine getirmiştir. Bu anlamda iletişim teknolojisinin gelişiminin ardından algı yönetimi, 20. yüzyıl ortalarından sonra ayrı bir bilim dalı olarak sınıflandırılmıştır (Özdağ, 2014: 14-15).

Keohane ve Nye, ulusların bağımsızlıkları için mücadele etmelerinin yeni olmadığını ama bu mücadeleye destek olacak bilgi devriminin bir yenilik olduğu düşüncesindedirler. İletişimin eskisi kadar pahalı olmadığına, düşük bütçeli internet sayesinde insanların sınırsız bilgiye erişebildiğine, bilginin enformasyon savaşında silah sesleri gibi kullanıldığına dikkat çekerler (1998: 82-83).

Algı yönetimi için genel bir ifadeyle, psikolojik ve bilgi teknolojileri savaşları, yumuşak güç, akıllı enerji kullanımı, devlet diplomasisi gibi pek çok şey dikkate alınarak başarılı bir şekilde uygulanabilen bir stratejik yönetimdir denilebilir. İstenilen etkiyi yaratmak için doğru yöntemi, doğru zamanda ve doğru ortamda kullanmak, başarılı bir algı yönetimi için kritik öneme sahiptir. Bu süreçte kuşkusuz en etkili araç medyadır. Çağımızda siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda hedef kitleye ulaşmak için medyanın her türünün etkin kullanılmasının önemi her geçen gün giderek artmaktadır.

2.Algı Yönetimi ve Sosyal Medya

Gerek ülkemizde gerekse dünyada günden güne değişen toplumsal ve siyasal denge, bireylerin, toplumların ve ülkelerin birbirleri hakkındaki anlayışlarını etkilemekte ve şekillendirmektedir. İçinde yaşadığımız teknoloji çağı dikkate alındığında, sosyal medyanın algıları etkileme ve şekillendirme sürecinde çok büyük bir etkiye sahip olduğu açıktır. Sosyal medya güdümlü algı yönetiminde bireyler sadece görmek istediklerini değil, görmek istemediklerini de algılarlar. Bireyin ve toplumun zihinsel resmi, çevremizde olup bitenleri başkalarının gözünden görmemizi sağlayan algı yönetimi ile oluşturulur. Burada sosyal medyayı kullanıcı kişilerin kendi içeriklerini oluşturdıkları ve başka içerik oluşturan kişilere yorum yapabildikleri, bireylerin aktif olarak kullanabildikleri medya platformu olduğunu söyleyebiliriz. Sosyal medyanın geleneksel kitle iletişim araçlarından ayrıldığı nokta da bu husustur (Scoot,2015: 38).

Kamuoyu oluşumu üzerindeki etkilerin incelenmesi; sosyal, politik, iletişimsel ve teknolojik değişimin bir sonucu olarak, özellikle medya etkisi bağlamında, halkla ilişkiler teorisinin ve psikolojik teorisinin yeniden değerlendirilmesi ihtiyacını ortaya koymuştur. Bugün sahip olduğumuz değişiklikler ve gelişmeler 1990'lı yıllardan itibaren medya alanındaki teknoloji kaynaklı değişimler nedeniyle araştırmalar yeni medya ortamına uyumlu sonuçlar ortaya çıkarmaya başlamıştır. Daha sonrasında gelişmiş iletişim teknolojileri ile bunların ilişkili kullanımları, insanların medya ile ne yaptıkları sorusunu gündeme getirmektedir.

Bütün siyasal sistemler, kamuoyunu etkilemek için iletişim kanallarını kullanmaya ihtiyaç duyarlar. Bireyler, eldeki sorunları değerlendirmek ve sorunlara ilişkin kendi anlayışlarını oluşturmak için bilgiye gereksinimleri vardır. Bu bilgilere ulaşırken medya da dâhil olmak üzere dış kaynakları kullanırlar. Burada amaç bilgi akışını kontrol edip kamuoyunu şekillendirerek algıları yönetmektir (Turan, 2014: 101).

Kitle iletişim araçları, toplumun hemen bütün kesimlerine hitap edebilmesi açısından kitlesel çekiciliğinin aksine, günümüzün iletişim teknolojileri, sosyal ağlar aracılığıyla örgütlü bir kitle iletişimi ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte kişi sosyal ağlar aracılığıyla sanal kalabalığa girer. Böylece kitlelere dayalı siyasi meşruiyet yerini, her kullanıcının aktif bir konuma sahip olduğu ve böylece kamuoyunun zihnini şekillendirdiği sosyal ağlar aracılığıyla yeni bir iletişim biçimine bırakmıştır. Meşruiyet ancak toplumsal mutabakatla sağlanabilir, dolayısıyla bu ağ toplumu, hedef kitlelerin algı ve tutumlarını

oluşturarak, pekiştirerek ve değiştirerek toplumsal mutabakata varmayı amaçlar (Öksüz,2013: 17).

Sosyal medyanın günümüzde hayatın vazgeçilemeyen bir parçası olmasının yanı sıra, çok sayıda avantaj da sağlamaktadır. Sosyal medyanın diğer kitle iletişim araçlarına göre sahip olduğu en önemli özellik, mesajların hazırlanması ve yayılmasında sosyal medya kullanıcılarının etkin bir şekilde rol oynamalarıdır. Bir diğer avantajı ise, normal yaşam şartları altında bir araya gelmeleri mümkün olmayan sosyal medya kullanıcılarının, bir araya gelmek için herhangi bir zorlanma ile karşı karşıya kalmadan ve çaba sarf etmeden iletişim kurabilmeleri söz konusu olmaktadır. Sosyal medyanın bu özelliği sayesinde üretilen mesajların hedefe ulaşması oldukça hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Bir başka avantaj ise sosyo-ekonomik imkânları birbirinden farklı kullanıcılar sosyal medyadan ücretsiz olarak faydalanabilirken çok geniş kitlelere de seslerini duyurabilmektedirler. Sosyal medya bu avantajı ile gündemi belirleyerek kamuoyu oluşmasında etkili bir rol oynarken, sosyal ve siyasal alanda değişikliklerin yaşanmasına sebep olmaktadır (Başbüyük, 2017, s.53).

Yaşadığımız çağa kitleler çağı adını veren ve toplumsal olaylarda kitlelerin psikolojik etkisinin çok önemli olduğuna dikkat çeken Le Bon, günümüzde kitlelerin egemen gücünün kitlelerin aktif katılımı sayesinde olduğuna inanmaktadır. (2016: 11-13). Bu durum, sosyal medya ortamını kullanarak algı ve tutumları yönetme sürecini gerektirmektedir. Çünkü sosyal ağlarda yayınlanan herhangi bir bilgi bir anda tüm dünyaya yayılabilmekte ve kamuoyunu etkileyerek yönlendirebilmektedir. Aktörler ve hedef kitle arasında gerçekleşen manipülasyon temelli bilgi savaşı dijitalleşen dünyada yaygın bir hal almıştır (Öksüz, 2013: 12-13).

Toplumdaki her birey günlük hayat ile ilgili her alanda yenilik ve haber için sürekli olarak açık bir durumdadır. Sosyal medya, birey ve bireyin dışında kalan alana açıkken, faaliyetler için özel bir alan oluşturan ve bireye söz hakkı da tanıyan bu anlayışın açıklığının artmasında önemli bir etkidir (Yıldız, 2013: 56). Bu anlamda online dünyada algı yönetiminin temellerini atmak, süreci kolaylaştırmak, kullanıcı ve medya yapısını etkilemenin ortaya çıkardığı etkileri şöyle sıralayabiliriz (Uğurlu, 2015: 302):

- Kullanıcılar pasif durumdan çıkmakta ve seçim yapabileceği ortamda içeriği değiştirerek, kişiselleştirebilmektedir,
- Bilgi sanayiler içinde tüm dünyaya yayılabilmektedir,

- Sadece şu anda olanla ilgili değil; mesajlar görünmez/gizli nesneler tarafından manipüle edilebilmektedir;
-  nyargıları ve farklı düşünceleri belirleyerek harekete geçirilebilmektedir.

Bu etkileri değerlendirildiğinde sosyal medyanın, toplumsal algının yönetilmesinde oldukça büyük aynı zamanda da önemli bir role sahip olabileceği görülmektedir. Sosyal medyanın yapısal ve işlevsel yönleri ile sunmuş olduğu imkânlar, sosyal medya kanallarında algı yönetiminin nasıl gerçekleştiğinin parametrelerini de göstermektedir. Bu bağlamda sosyal medya ve algı yönetimi arasındaki ilişkiyi, kullanıcıların yönelimi ve yayılımı, kullanılan mesajın içeriği ve iletim yöntemi ile kullanılan dil ve üslup açısından ele alınarak incelemek mümkündür.

2.1.Kullanıcı Odaklılık ve Yayılım

Sosyal medyanın toplum algı yönetiminde etkin bir iletişim vasıtası olarak kullanılmasında Web 2.0 teknolojisinin kişilere sunduğu "kullanıcı odaklı" yapı önemli rol oynamaktadır. Sosyal medya, kullanıcı odaklı yapıyla bireyi özne konumuna getirerek haber, bilgi edinme ve katılımcı sosyal düşüncenin yaygınlaştırılması konusunda farkındalık yaratmak için önemli bir fırsat yaratmaktadır. Bu durum algı yönetiminde sosyal medyanın etkisini aynı zamanda da kullanım alanını oldukça önemli bir duruma getirmiştir.

Sosyal medya, geleneksel kitle iletişimine göre kullanıcı odaklı bilgi sunulmasına imkân vermesi, üretilen mesajları ve bilgiyi ise oldukça hızlı iletebilmesi nedeniyle algı yönetimi, kamuoyu oluşturma ve kamuoyu yönlendirmede daha çok kullanılmaktadır (Başıbüyük, 2017: 59).

Sosyal medya etkileşimli iletişim yaratmakta ve geleneksel birey-aile ve birey kodunu kırarak bireyi toplum ve içinde yaşadığı devletle ilişkisinde pasif konumdan aktif konuma yükseltmektedir. Toplum ve birey-devlet ilişkileri birey merkezli olarak değişerek yeni bir forma girmiştir. Sosyal medya, bireyler için bir iletişim ve iletişim vasıtası olmaktan ziyade sosyalleşmek, kendini ifade etmek ve her düzeyde örgütlü yapılara katılma alanı haline gelmiştir (Eren ve Aydın, 2014: 198). Aynı zamanda sosyal medya, statünün önemli olmadığı iletişim biçimlerini vurgulayarak, söz sahibi olmak ve kamuoyunu şekillendirmek ve etkileşim alanını genişletmek isteyen sıradan insanları veya grupları güçlendirmektedir

Öte yandan, sosyo-psikolojik araştırmalar, medyanın siyasi tutumları etkilemeye ve değiştirmeye çalışırken karşılaştığı bazı engeller olduğuna işaret etmektedir. Kitle iletişim araçları aracılığıyla tutum değişikliği yaratmanın temel zorluğu bireyin farklı veya çelişkili bilgileri yeterince hedeflemediği ve aşırı bağımlı bir tutumun değişime dirençli olduğu durumdur (Taylor, Peps-lau ve Sears, 2012: 509). Bu durum, bireylerin sosyal medyada birden çok uyarana muhatap olması ve dolayısıyla seçici bir hedef kitleye ulaşmasının daha zor olmasıyla yakından ilgilidir. Mesela, ABD'deki hanelerin %20'den fazlası gazetelere abone oldukları görülürken yakın zamanda yapılan bir başka araştırma, yetişkinlerin yalnızca %14'ünün hafta içi akşam haberlerini seyrettiklerini ortaya koymuştur (Stanley ve Niemi'den akt. Taylor vd. 2012: 498).

Seçici bir hedef kitleye ulaşmanın zor olduğu ortamlarda alternatif bir mecra olarak ortaya çıkan sosyal medya, kullanıcılarına tüketicici tutum ve algılarını etkilemek ve değiştirmek için daha etkili stratejiler uygulayabilecekleri araç ve programlar sunmaktadır. Bu da seçilen hedef kitleye ulaşmayı kolaylaştırmakta ve siyasi önyargı gibi sakıncalı eğilimlere karşı sosyal medyanın etkileşimli yapısı önem kazanmaktadır. Hedef kitle ile tutundurma teknikleriyle iletişim kurmanın öneminin yanı sıra mesajın tekrarlanarak seçmen kitlesine duyurulması da algı yönetiminin başarısı için oldukça önemlidir.

"Public Psychology" kitabının yazarı Le Bon'a göre, bir kamu mesajının yayılması, bireylerin aynı yerde olmasını gerektirmez. Topluma iletilen düşünceler ve inançlar, öncelikle bulaşma ve değerlendirme mekanizmalarıyla yayılır (2016: 127).

Sosyal medya ortamını başkaca sosyal medya ortamlarından ayıran en önemli özelliklerinden biri, paylaşılan mesajların geniş kitlelere yayılmasını sağlayan yakınlık özelliğidir; Her kullanıcının etki edebileceği bir sosyal çevresi olduğu düşünülürse üstel bir yayılma söz konusudur. Böylece sosyal medya mesajları bireyler arasında hızla yayılmakta ve bu yayılım ile bireyden bireye mesajların etki gücünün ve içeriğinin kullanıcı bazında değerlendirilmesi algı yönetiminde önemli bir unsur haline gelmektedir.

Lynch ve Aron'a göre, bir toplumda fikirlerin bireylere yayılması için öncelikle  faktör etkili olmaktadır. Birincisi, mesajın kolay bir şekilde dağıtılması ve mesajın sadeleştirilmesi gerekir. İkinci olarak, mesajlarda açıklık çok önemlidir. Toplumda fikirlerin yayılmasında etkili üçüncü faktör ise mesajın süresinin uzunluğu ve çok sesli anlatımıdır (Başıbüyük; 2017: 58). Örne-

ğın Twitter'da atılan tweet sayısı, tweet hızı gibi özellikler mesajın yayılmasında önemli faktörlerdir (Hoang ve Lim. Akt., Başibüyük, 2017: 58). Yayılma sayısı arttıkça inanılır hale gelmekte, belli bir zaman ve dağıtım eşiğine ulaşıldıktan sonra söylenti, bilgi ya da mesaj doğru olarak kabul edilmektedir (Başibüyük, 2017: 58). Toplumda geniş bir alana yayılan ve taraftar bulan fikirler bir süre sonra gerçek olur ve toplumun üst kesimleri tarafından kabul görür. Dolayısıyla sunulan mesajın asıl sahibi, kaynağı sorgulamadan tekrarlanan sözlere inanmaktadır (Le Bon, 2016: 128).

Bir bütün olarak ele alındığında sosyal medya, kullanıcı temelli bilgi üretimi, kamusal kullanım ve geri dönüşüm özellikleri nedeniyle kişilerarası iletişime dayalı siyasal iletişim araştırmaları ve ikna araştırmaları için önemli bir araçtır. Öte yandan oluşturulan mesajın geniş kitlelere yayılma kolaylığı da mesajın inandırıcılığını artıran önemli bir unsurdur.

2.2.2. Mesajın İçeriği ve İletim Yöntemi

Yüzyıllar önce Aristo, iletişimin üç bileşenini ideolojik, duygusal ve temel argüman olarak tanımlamış, ancak 1960'lara kadar bilim adamları bunları mesaj öğeleri olarak tanımlamamışlardır. Bu sebeple mesaj, politikacıların ve siyasi partilerin kamuoyuna bilgi iletmesine imkân sağlayan, kolay anlaşılır, kısa, net bir iletişimdir ve ana fikre uygun olarak oluşturulan ve gönderen hakkında bazı bilgiler ortaya koyan mesaj, alıcının duygu ve davranışlarını kendine çekmesi açısından oldukça önemlidir. (Lilleker, 2013: 165-166). Aynı zamanda, iletilmek istenen mesajın kısa ve öz olması, anahtar sözcükler ile sloganlar kullanılarak, duygusal ifadeyi iletmek için metaforlar kullanılarak tekrarlanması önemlidir.

Kişilik kavramı, manipülasyon sürecindeki kişisel özellikler ve dış etkenler tarafından belirlenir. Bireyler yeni bilgi ve olayları inançları ve görüşleri çerçevesinde yorumlarlar. Bu aşamada mesajın sunulma biçimi yani veri önem arz etmektedir (Turan, 2014: 102).

Aslında sosyolojik araştırmalar, kişilerin politik davranışlarını duygusal referanslara göre belirlediklerine işaret etmektedir. Richards'a göre siyasal söylem, seçmenlerin günlük yaşamları hakkında bir şeyler içerdiğinde, politikacıların duygularını içerdiğinde ve zor veya tartışmalı konular yerine toplumsal umutları, korkuları ve endişeleri ele aldığında duygusaldır (1994). Lil-

lecker de politikacıların bilgi iletirken seçmenlerin duygusal yanlarından yararlanabileceklerini ve mesaj iletme yöntemlerinde duygusal durumlarını ortaya koyabileceklerini söyleyerek destek vermektedir (2013: 108).

Popüler kültürden her geçen gün daha çok etkilenen siyasal iletişim için üslup ve sunum giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Alman sosyolog Ulrich Beck, toplumun içeriğe göre imajı tercih ettiğine ve bu bağlamda siyasal mesajların görünümü, imajı ve sunumunun içerik kadar önemli olduğuna inanmaktadır (Lilleker, 2013: 33). Burada sosyal medya, teknolojik nitelikleri ve sunduğu içeriklerle bireylerarası iletişimi sanal ortama taşımaktan çok daha iddialıdır. Sosyal medyanın bireylere sunduğu metin, fotoğraf, ses, video ve her türlü bilgi ve belgeye erişim araçları, mesajların sunumunu ve tasarımını etkilemekte ve özellikle halk için güçlü bir iletişim yolu olarak tüm sektörlerde kullanılmaktadır. Aslında Obama'nın Web 2.0 teknolojisi kullanılarak tasarladığı kişisel seçim kampanyası, hayal gücü için görsel tasarımın son zamanlardaki en başarılı örneklerinden biri olmuştur (Kamanlioğlu ve Göztaş, 2010: 153).

Multimedya, içerik üretebilecek bir konumda bulunan kullanıcıların mesajları değerlendirme mekanizmalarına aktif olarak erişmelerine olanak tanır ve böylece bireylerin algıları etkileme yeteneğini artırır. Bunun nedeni, görsel, işitsel ve yazılı mesaj biçimlerinin insanların sembolik, görsel, duygusal ve seçici algılarını etkilemesidir. Örneğin bir mesaja eklenen görsel ya da işitsel bir öge, mesajın o kişi üzerindeki etkisini artırabilir ve paylaşılan bir tweet 'teki link, kısa ya da standart bir URL kullanılarak mesajın erişimi genişletilebilir. Diğer bir deyişle, çok katmanlı etkileşimlerin gerçekleştiği çoklu ortam yapıları ve hiper metinler sayesinde tutumlar ve anlayışlar daha etkin bir şekilde oluşturulmaktadır. Sosyal ağların görsel kültürle sıcak bir ilişkisi olması, görsel materyalleri sergilemeye uygun olması, başkalarına dağıtıldıktan sonra kısa sürede insanlara dağıtılması, bilgiyi görsellerle donatması ve insanların dikkatini çekmesi nedeniyledir (Uğurlu, 2015: 301).

Medyanın bilginin içeriği ve tutumları üzerinde güçlü bir etkisi vardır (Morris, 2002: 621). Twitter'da gönderilen bir mesajın içeriği, mesajın yayılma hızının yanı sıra birey üzerindeki etkisini de artırır. (Başibüyük, 2017: 59). Üç vaka çalışmasıyla (İran Seçimi, ABD Sağlık Reformu Tartışması ve Uluslararası Semantik Web Konferansı) ilgili tweetleri inceleyen bir çalışma, tweet içeriğinin re tweet oranlarının belirleyicisi olduğunu ortaya koymuştur. Çalışma, sosyal eylemi teşvik eden mesajların, grup ortaklığını vurgulayan mesajların ve problem çözme mesajlarının, yalnızca bilgi paylaşımı amacıyla

gönderilen mesajlardan daha fazla retweetlendiği sonucuna varmıştır (Nagarajan, Purohit ve Sheth, 2010).

Mesajın tek yönlü bir mesaj mı yoksa çift yönlü bir mesaj mı olduğu etkili iletişimin unsurlarından biridir (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2014: 196). Bilginin tek taraflı sunumu, kaynağın alıcıyı ikna ederken yalnızca destekçinin görüşünü destekleyen bir mesaj göndermesidir. Bir mesajı ikili bir şekilde sunmak, kaynağın kendi bakış açısını desteklerken alıcıya karşıt bakış açısını söylemesi, hatta bazen onun lehine olan karşılaştırmalar yapması anlamına gelir (Doğan, 2013: 19)

Barış, özgürlük, adalet gibi tanıtımlık kelimelerin kullanımı, mesajda deyim kullanımı, şahitlik, sadeleştirme, insanların yaklaşımı, anlamsal yaklaşım, isim takma, konuyla ilgili materyal seçimi gibi raporda ele alınan konular ve mesaj halkın koruma algısı ve mesajın hedef kitleye eğlence yöntemleri gibi çeşitli yollarla ulaştırılması duyarlılığın artmasında önemli etkenlerdir (Özdağ, 2014: 45-52).

Sosyal medya bilgilerinin içeriğinde yer alan bilgilerin olumsuzluğu/olumluluğu, bireyin konu ile ilgili tutumunu ve anlayışını etkiler. Siyasi partiler ve adaylar, seçmenleri etkilemek için siyasi iletişimlerinde olumsuz söylemler kullanırlar. Lau, olumsuz bir kampanyanın rakip hakkında konuştuğunu ve onun programlarını, becerilerini ve yeteneklerini eleştirdiğini, olumlu bir kampanyanın ise kendisi ve onun programları, nitelikleri ve yetenekleri hakkında konuştuğunu söylemektedir (2004: 4). Balczy ise olumlu reklamın tanıtma, mitsel bir kişilik ortaya çıkarma ya da olumlu meselelerden söz etme biçiminde olabileceğini savunur. Olumsuz reklamın doğrudan saldırılar, doğrudan karşılaştırmalar veya örtük karşılaştırmalar şeklinde olduğu söylenir(2006). Olumlu ya da olumsuz mesajların seçmenlere hangi algıları ilettiğine dair soru ile ilgili çalışmalar, düşük eğitim ve gelir düzeyine sahip kişilerin, olumsuz kampanya reklamlarını diğer düzeylere göre daha iyi hatırlama ve bunlara güvenme eğiliminde olduklarını göstermektedir (Lilleker, 2013:175).

Sosyal medyanın ürettiği mesajların tasarlamasında bireylerin tutum ve algılarının oluşmasını etkileyen önemli bir argüman da siyasi alanda anlatılar inşa etmenin bir yolu olan 'çerçevelemedir. Çerçeveleme, fikirlerin veya temaların etrafında düzenlendiği sosyal konuların anlaşılmasına yardımcı olmayı ve zenginleştirmeyi amaçlayan epistemolojik kısaltmalardır (Lilleker, 2013: 111-113). Geleneksel medyada kamuoyunu ilgilendiren konular başlıklarla gösterilirken, Twitter'da hashtaglerle gösterilir.

Kültürel inançlar, mitler, masallar, klişeler, halk kahramanları, atasözleri, deyimler ve aforizmalar mesajın gücünü artırarak toplumda farklı duyguları gerçekleştirmek için etkili bir şekilde kullanılmaktadır. Bu kavramları halkın gözünde gerçeklik olarak şekillendirmek, gerçeklerle ortaya koymaktan daha kolaydır (Qualter, 1980: 306). Bu nedenle, sözlü söylemin kültürel unsurlarının ikna edici iletişim araştırmalarında kullanılması, siyasi adaylar ve partiler için tutarlı, canlı ve istikrarlı bir siyasi ve iletişim ortamı yaratmada önemli bir rol oynar. Sözlü kültür kullanılarak oluşturulan iletişim, akılda kalıcılığı ve etkinliği açısından önemli bir ikna stratejisi olarak kabul edilir.

Örneğin hikâyeler aracılığıyla algıyı şekillendirmek ve bilinçaltına ulaşmak mümkündür. Hikâye anlatımı ile örneklendirme arasındaki fark, anlatım sırasında eklenen duygusal içerik ve detaylardır. Tarihi detaylar; Karakterleri ve olayları bir bütün içinde örер, mesajı parçalarının toplamından daha büyük kılar, etki gücünü artırır, algıyı yönetme sürecine katkı sağlar.

2.2.3.Kullanılan Dil ve Üslup

Sosyal medyada algı yönetimi için kullanılan üslubun ve dilin yapısına göre oluşturulan söylem ile ilgili pratikler, hedef kitlenin tutum ve algılarında önemli bir rol oynamaktadır. Hedef kitlenin oluşturulan mesajın içeriğindeki pozitif veya negatif yönü, ikna etme sürecinde oldukça önemlidir. Mesela, bir mesaj pozitif duygular uyandırıyorsa çok daha fazla ikna edicidir. Bu durum, siyasilerin geleneksel medya yerine sosyal medyada kişisel kampanyalar gerçekleştirmelerini ve siyasilerin mesajlarını iletme yöntemlerini daha önemli bir hale getirmektedir.

Le Bon, kelimelerin insanların bilinçaltını tetikleyen elektrik düğmeleri gibi olduğuna dikkat çekerek, devlet adamlarının başarısının, insanların nefret ettikleri şeyleri, sevdikleri veya hakkında tarafsız oldukları kelimelerle anlatabilmelerinde yattığına işaret (2016: 103-107) etmektedir.

Günümüzün post modern izleyicisi, homojen ve heterojen kimlikleri beraber üzerlerinde taşıyabilmektedir. Bu durum siyasi aktörlerin seçmene ulaşmasında bazı güçlükleri de beraberinde ortaya çıkarmaktadır. Siyasi aktörler, doğrudan seçmenlere hitap etmek yerine duygusal ve estetik üslupları öne çıkararak bu sorunu aşmaya çalışmaktadırlar (Lilleker, 2013: 50-51).

Richards, siyasal iletişimde, liderlerin veya adayların siyasal mesajlarını, gündelik hayatın duygusal ifadelerinin yanı sıra halkın konuştuğu dile yakın

bir dille ifade etmeleri gerektiğini savunmaktadır (1994). Geleneksel kitle iletişim araçlarına göre sosyal medya mesajlarında daha çok duygusal öğeler kullanılır ve konuşma dili de genellikle sade ve kısa olarak kullanılır Bu doğal, etkileşimli ortamda, kullanıcılar yazılı, görsel ve işitsel öğelerin bir kombinasyonu aracılığıyla iletişim kurar. Çünkü siyasal iletişimde, arzulanan algı yönetimi amacına ulaşmak için günlük konuşma dilinin, yani açıklık ve muğlaklığın ideoloji dilinden daha önemli olduğu tartışılmaz bir gerçektir. İyi kurgulanmış bir iletişim kampanyası, toplumsal beklenti ve beklentileri amaçlarına uygun olarak şekillendirirken, gündelik hayatta kullanılan dile öncelik vermelidir.

SONUÇ

Son yıllarda iletişim teknolojilerinde ortaya çıkan değişim ve gelişmeler, iletişimin etkisini aynı zamanda da hızını oldukça güçlü bir hale getirmiştir. İnsanoğlu tarih boyunca bilgiye ulaşmanın yolunu aramış gelişen teknoloji ile zaman içerisinde aradığı bilgiye televizyon, radyo ve yazılı basın yoluyla ulaşmış, ancak son yıllarda bu bilginin kaynağı internet olmuştur. Bilgiye ulaşmanın en fazla tercih edilen aynı zamanda da sosyal medyanın kullanıldığı mecra olan internet günümüzde en önemli iletişim vasıtası olmuştur.

Sosyal medya üzerinden hedef kitleye ulaştırılan mesajların; geçerli, güvenilir ve etkisi yüksek mesajlar olması oldukça önemli ve kritik bir meseledir. Çünkü mesajın gönderildiği kişiler için mesajın ne şekilde söylendiği ve karşı tarafın mesajı ne şekilde algıladığı ne söylendiğinden çok daha fazla önem taşımaktadır. Algı yönetiminin gerçekleştirilebilmesi, hedef kitlenin yönlendirilmesi aynı zamanda da psikolojik ve duygusal bir iletişimin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Burada gerçekleştirilmeye çalışılan iletişim süreci algı yönetiminde bulunanların hedef kitlelerini etkileme yol ve yöntemlerini kullanacakları ortam olacaktır.

Günümüzde internet, algı yönetiminin en önemli vasıtası haline gelmiştir. İnternetin sağladığı imkânlar, bireyler arası iletişimi sağlaması ve kimlik oluşumu açısından büyük önem taşımaktadır. İnsanlar sosyal medyadan kendilerine sunulduğu şekliyle gelişmeleri haberleri takip ederken aynı zamanda kasıtlı olarak yönlendirilmekte ya da aldatıcı bir sunum ile karşı karşıya bırakılmaları mümkün olmaktadır. Bu durum hedef kitle tarafından iletilen mesajların yanlış veya farklı algılanmasına neden olmaktadır. İnsanların dışarıdan kendilerine yöneltilen uyarılara karşı oldukça duyarlı ve açıktır. Bu sebeple algı yönetiminde, dışarıdan siyasi yapılar, ekonomik oluşumlar

ya da yasa dışı yapılanmalar kendi istekleri doğrultusunda çıkarlarına uygun olarak, mesajı manipüle ederek algıları yönetip tutum ve davranış değişiklikleri sağlamaları mümkün olmaktadır.

Sonuç olarak sosyal medyanın algı yönetiminde kullanımının büyük bir güç olduğu kabulünden hareketle, mesaj kaynaklarının dikkatle değerlendirilmesi gerektiğini söylemek gerekir. Bu sebeple sosyal medyada dezenformasyona yol açan bilgi ve mesajların kullanıcılar tarafından doğruluğunun teyit edilmesi önemlidir. Yine sosyal medya üzerinden algı yönetimi amacıyla iletilen mesajlarda kullanılan dilin sadeliği üslubu ve iletilme yöntemi de önemlidir. Her insanın birbirinden farklı olarak dış algılama yeteneğine sahip olduğu düşünüldüğünde, bu algıların planlı bir şekilde değiştirilebilmesi ardından da tutum ve davranışa dönüşebilmesi mümkün olmaktadır. Bu sebeple algı yönetiminde hedef kitlenin daha kolay yönlendirilebilmesi amacıyla hedef kitlenin iyi tanınması, algı yönetimini yapılacağı aracın, zamanın ve sürecinin öncelikle belirlenmesi ve planlanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Aslan, M.N. (2015), Sosyal Medyada Algı Yönetimi, *International Multilingual Academic Journal* Vol. 2, No. 1, May 2015, 69-81.
- Başbüyük O. (2017). Algı Yönetimi ve Bilgi Savaşlarında Sosyal Medyanın Rolü, B.Karabulut (Ed.) *Algı Yönetimi içinde*, s.39-65. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Chomsky, N. (2011). *Propaganda ve Toplumsal Zihin*. (Çev. Zahit Atam) İstanbul:İthakiYayınları.
- Doğan, E. (2013), *Siyasal Seçimlerde Kullanılan Görsellerde Anlamanın Yaratılması: 2011 Genel Seçimlerinde AK Parti ve Chp Kampanyaları*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo-Televizyon-Sinema Ana Bilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi
- Eren, V. ve A. Aydın. (2014). "Sosyal Medyanın Kamuoyu Oluşturmadaki Rolü ve Muhtemel Riskler." *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*,3, 197-205.
- Ersaydı,S.Ç.(2014). Psikolojik Operasyon, Algı Yönetimi ve Propaganda. <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/milli-guvenlik-ve-dis-politika-arastirmalari-merkezi> (Erişim Tarihi: 14.12.2022).
- Kağıtçıbaşı, Ç. ve Z. Cemalcılar. (2014). *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar*. İstanbul: Evri Yayınları.
- Kamanlioğlu, E. B. ve A.Göztaş. (2010) *Politik Gündem Odağında Halkla İlişkiler ve Gündem Yönetimi*. Ankara, Nobel Yayınları.

- Kaplan, A. ve M. Haenlein. (2010). "Users Of The World, Unite The Challenges and Opportunities Of Social Media" *Business Horizons*, 53(1), 59-68.MA
- Keohane, R.O. ve J.S. Nye. (1998). "Power and Interdependence in The Information Age". *Foreign Affairs-New York*, 77, 81-94.
- Lau, R. R. ve G. M. Pomper. (2004). "Negative Campaigning: An Analysis of U.S. Senate Elections", *Campaigning American Style, United States of America: Rowman & Littlefield*.
- Le Bon, G. (2016). *Kitleler Psikolojisi*. (Çev. Hasan Can) Ankara: Tutku Yayınevi.
- Lilleker, D. G. (2013). *Siyasal İletişim: Temel Kavramlar*. (Çev. Betül Ekşi) İstanbul: Kak-nüs Yayınları.
- Morris, C. G. (2002). *Psikolojiyi Anlamak*. (Çev. Belgin Ayvaşık ve Melike Sayıl) Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Nagarajan, M., H. Purohit ve A. P. Sheth. (2010). "A Qualitative Examination of Topical Tweet and Retweet Practices". *ICWSM*, 2(10).
- Öksüz, H. (2013), Algı Yönetimi ve Sosyal Medya.http://www.tid.web.tr/ortak_icerik/tid.web/156.Say%C4%B1/3.pdf(Erişim Tarihi: 14.12.2022)
- Özdağ, Ü. (2014). *Algı Yönetimi*. Ankara: Kripto Yayınları.
- Qualter, T. H. (1980). "Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi". (Çev.Ünsal Oskay) *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 35(01).
- Richards, B. (1994). *Disciplines of Delight: The Psychoanalysis of Popular Culture*. London: Free Association Books.
- Saydam, A. (2014). *Algılama Yönetimi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Scott, D. M. (2015). *The New Rules of Marketing and PR: How to Use Social Media, Blogs, News Releases, Online Video, and Viral Marketing to Reach Buyers Directly*. (5th Edition). John Wiley & Sons.
- Şahin, M. Soyocak, S. Ve Boduroğlu, G. (2024). Kadınların Siyasal Temsilde Yaşadıkları Sorunlar ve Engeller Üzerine Nitel Bir Araştırma, *Politik Ekonomik Kuram* 8 (2), 402-433
- Taylor, P., L. A Peplau ve D. O. Sears. (2012). *Sosyal Psikoloji*. (Çev. Ali Dönmez) Ankara: İmge Kitabevi.
- Turan, K., (2014). Toplum Mühendisliği, Siyaset Mühendisliği ve Algı Yönetimi. B. Karabulut (Ed.). *Algı Yönetimi içinde*, s.97-117. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Uğurlu, Ö. (2015). Gerçek Olanın İkame Alanı Olarak Twitter: Online Dünyada Yönetilen Algılar. S. Ö. Karakulakoğlu ve Ö. Uğurlu (Ed.), *İletişim Çalışmalarında Dijital Yaklaşımlar: Twitter, içinde*, s.295-307. Ankara: Heretik Yayınları.
- Yıldız, M. (2013). "Sosyal Medya Toplumsal Algı ve Devlet". *İdarecinin Sesi Dergisi*, sayı:156 Mayıs-Haziran, 12-15 <http://enclopedia.thefreedictionary.com>, (14.12.2022)

2000 YILI SONRASI TÜRKİYE’NİN TOPLUMSAL YAPISINDA DEĞİŞİM

Ahmet ÖZKİRAZ¹

Rahmi ÖZER²

GİRİŞ

Toplumsal yapı, toplumlarda var olan grupların ve kurumların birbirleri ile olan ilişkilerini ifade eder. Başka bir ifade ile bir bütünü oluşturan parçaların bir arada oluş şeklidir (Kalaycıoğlu, 2017: 6). Türkiye’nin toplumsal yapısını anlayabilmek için, toplumsal yapı da bazı önemli kavramların bilinmesi gerekir. Toplum, belirli bir yerde uzun süre beraber yaşayan ve ortak değerler oluşturan, bu değerleri toplumsallaşma yoluyla daha sonraki nesillere aktarabilen yapılardır. Toplumsallaşma sürecinde aile, eğitim, din, devlet ön plana çıkarken artık günümüzde sosyal medyada toplumsallaşma sürecinde yerini almış ve toplumun şekillenmesinde yeni bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Toplum içerisinde insanlar birbirleriyle ilişkilerini toplumsal kurumlar aracılığıyla gerçekleştirir. Toplumsal ilişkilerin yürütülmesinde etkili olan temel kurumlar aile, eğitim, ekonomi, din ve siyasettir. Bulunduğu toplum içerisinde bir eylemi gerçekleştirmek istediği zaman insanlar, yaşadığı toplumdan etkilenir. Toplumsal yapılar, toplumsal kurumlar ve toplumsal hareketler zamanla değişir. Toplumsal değişimler de etkili olan belirleyici unsurlardan biri teknolojik gelişmelerdir. Bunun yanında kültürel etkileşimler ve nüfus hareketleri/göçler de toplumsal değişimde etkili olan faktörlerdir (AÖF, 2019: 24).

Türkiye’nin toplumsal yapısında 2000 sonrası, belirgin bir değişim yaşanmıştır. Bu dönemde teknolojik gelişmeler toplumun her alanında etkili olmuş ve aile yapısından iş yaşamına kadar toplumun bütün katmanlarında çok büyük değişiklikler yaşanmasına neden olmuştur. Ayrıca bu dönemde toplumsal yapıyı etkileyen iç göç hareketleri 2011 yılında Türkiye’nin komşusu Suriye iç savaşının çıkmasıyla Türkiye’ye büyük bir göç yaşanmıştır. Bu göç Türkiye’yi ekonomik olarak olumsuz etkilemiştir. Türkiye bu dönemde

¹ Prof. Dr. Tokat Gaziosmanpaşa Ün. İİBF Kamu Yönetimi Bölümü ORCID: 0000-0002-8565-7081

² Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi ORCID:000-0001-2762-2649

hem kendi dinamiklerinin hem de küresel gelişmelerin etkisiyle ciddi bir toplumsal dönüşüm sürecine girmiştir. Bu dönüşüm, sadece ekonomik ya da politik düzeyde değil, insanların yaşam tarzlarından aile yapısına kadar geniş bir alanda gerçekleşmiştir.

Bu çalışmada Türkiye'nin 2000 yılı sonrası toplumsal yapısında yaşanan dönüşümü; demografik yapının değişimi, kentleşme, eğitim, aile, teknolojik gelişme ve dijitalleşme, gençlik, kültürel değişimler, sağlık, çevre ve sosyal politikalar ve aile yapısındaki değişim başlıkları altında değerlendirilecektir. Türk siyasetindeki değişim ve dönüşüm konusu müstakil bir çalışma olarak düşünülmektedir. Çalışmanın veri kaynağı olarak, ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır. Araştırma stratejisi olarak anlayıcı- yorumlayıcı yaklaşım tercih edilmiştir.

1. Demografik Yapının Değişimi

2000 yılı sonrası Türkiye’de demografik dönüşüm de doğal nüfus artış hızı, doğurganlık oranlarında düşüş, yaşam süresinde uzama, nüfusun yaşlanması ve göç gibi değişiklikler ön plana çıkmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre 2000 yılında yaklaşık 67 milyon olan nüfus, 2024 itibarıyla 85 milyonu aşmıştır. Ancak doğurganlık hızı binde 1,48’e düşerek nüfus artış hızının yavaşladığını göstermektedir.

Türkiye’de toplam doğurganlık hızı 1980 yılında binde 3,41, 2001 yılında binde 2,38 iken, 2010 yılında binde 2,08 ve 2024 yılında ise binde 1,48 seviyelerine kadar düşmüş bu süreçte toplam doğurganlık hızları düşmüştür (ÜİK, 2024). Bu sayılar Türkiye’de doğum oranlarının azalmaya başladığını göstermektedir. Bu yavaşlamanın başlıca nedenleri arasında kadın doğurganlık oranının düşmesi, kentleşmenin artması, eğitim seviyesinin yükselmesi ve kadının çalışma hayatına katılım oranının artması ve evlilik yaşının yükselmesi gibi sebepler gösterilmektedir. Ülkemizde ekonomik gelişmeler yaşandıkça refah seviyesi de yükselmiş ve doğum oranları da düşmeye başlamıştır.

2000 yılında Türkiye'nin nüfusu yaklaşık 67,8 milyon iken, 2024 yılı itibarıyla bu sayı 85,6 milyona ulaşmıştır. Ancak toplam nüfus artış hızı, özellikle 2010’lu yıllardan itibaren belirgin biçimde yavaşladığı görülmektedir. 2000’li yıllarda binde 15’ler düzeyinde olan nüfus artış hızı, 2024’te binde 3,4’e kadar düşmüştür (TÜİK,2024).

Demografik dönüşümü etkileyen faktörlerden yaşam süresinin uzaması ve yaşlılık Türkiye’de 2000 yılından sonra belirgin bir şekilde değişmiştir.

Türkiye’de sağlık koşullarındaki iyileşme ve salgın hastalıkların önlenmesi neticesinde, anne ve bebek kayıplarının azalmasına ve dolayısıyla kaba ölüm hızlarının yıllar içerisinde azalması dolayısıyla ölüm oranlarında düşüşler görülmüş ve ortalama ömür süresi uzamıştır. Türkiye’de ölüm hızı 1960-65’li yıllarda ‰15,3 iken bu sayı 2018 yılında ‰15,3’ye düşmüştür. Benzer şekilde bebek ölüm hızları da 1960-1965 yılları arasında ‰208 iken bu sayı 2018’te binde 9.3’e düşmüştür (Atalay, 1994: 258).

Türkiye, 2000’lerin başlarına kadar geleneksel olarak genç nüfuslu bir ülke olarak belirtilirken artık yaşlanan bir ülke haline gelmektedir. 2000 yılında 65 yaş üstü nüfus oranı %5,7 iken, 2024’te bu oran %10,6’ye çıkmıştır (TÜİK, 2024). Bu durum yakın gelecekte sosyal güvenlik sisteminin, sağlık hizmetlerinin ve iş gücü piyasasının olumsuz etkileneceğini göstermektedir.

Türkiye’nin yaşadığı demografik dönüşüm süreci; nüfusun demografik yapısının gelenekselden modernleşen bir yapıya dönüşmeye başlamasıdır. Doğurganlık oranı, nüfusun yaş yapısı ve kırsal-kentsel nüfus dengesinin değişmesi bu durumun temel göstergeleridir. Nüfus yapısının değişimine neden olan temel faktörler, doğum, ölüm ve göç oluşturmaktadır.

2000 sonrası dönemde Türkiye’de hem iç göç hem de dış göç bakımından önemli değişimler gerçekleşmiştir. İç göç bakımından özellikle kırsal kesimden kentlere göçlerde genellikle büyükşehirlere yönelik olarak gerçekleşen nüfus hareketi, başta İstanbul, Ankara, İzmir, Tekirdağ, Kocaeli, Bursa, Antalya, Adana ve Gaziantep olmak üzere birçok kentte altyapı, konut ve hizmet taleplerini artırmıştır. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden 1990 yıllarda terör nedeniyle başlayan göç hareketleri 2000 yılından sonra da devam etmiş olup bu göç hareketi en çok Marmara ve Ege bölgelerine olmuştur. 2000 yılında şehirlerde yaşayan nüfus oranı %64 iken, bu oran 2024’te %93,4’e yükselmiştir. (TÜİK, 2024).

1950’lerin başlarında köyden kente hızlı bir şekilde başlayan göç hareketleri 2000 sonrası dönemde de kırsaldan kente belirgin bir şekilde göç hareketleri devam etmiştir, kırsal nüfus oranı azalmıştır. Cumhuriyet’in kuruluşundan beri Türkiye nüfusunun devamlı artışı, iç göçün de etkisiyle beraber kentlerin nüfusunun hızlı bir şekilde artmasına neden olmuş, kentlerin nüfus sayısı da hızla çoğalarak anakent kentler meydana getirmiştir. Metropolitenin artışı ile kentlere yakın tarım alanları yerleşim alanı olarak kullanılmaya başlanmış, gecekonduların sayısı da hızla çoğalmış, çevre, ulaşım ve yeşil alan gibi sorunlar ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte çalışabilir nüfus ora-

nının artması, yeni iş alanlarının sağlanması gerekli olmuş, kaynakların yetersizliği ise işsizliğin artışına neden olmuştur (Gümüş, 1998: 64). Özellikle genç nüfusun İstanbul, Ankara, İzmir, gibi büyük şehirlerde yoğunlaşması, kentlerde demografik çeşitliliği ve sosyal dinamikleri değiştirmiştir. 2000 yılı sonrasında köy' den kente göç' ün hızlı bir şekilde devam etmesi ve bu dönemde Türkiye'nin tarım alanında çalışan insan sayısının azalması nedeniyle tarımsal üretimde olumsuzluklar yaşanmıştır.

Türkiye, 21. yüzyıla girerken hızlı kentleşme, sanayileşme, iç ve dış göç, eğitim düzeyinin artışı nüfus ile ilgili sebepler dolayısıyla demografik değişimler yaşamaya başlamıştır. Türkiye'de bu dönemde hane başına düşen aile nüfus sayısında azalma olmuştur. Kadınların çalışma hayatına katılımının yükselmeye başlamasıyla ve eğitim seviyesindeki artış özellikle kadınların toplumsal ve iş hayatına daha çok katılımını sağlamıştır. Doğurganlık oranlarını düşürmüş ve hane halkı sayısında da küçülmeye neden olmuştur. 2000 yılında kadınlarda okuma-yazma oranı %80 civarındayken, bu oran 2024 itibarıyla %96'nın üzerine çıkmıştır. Hane başına düşen aile nüfus sayısı 2000'te 4,5 iken bu oran 2024'te 3,11 kişiye düşmüştür (TÜİK,2024). Kentleşmenin etkisi ile çekirdek aile yapısı çoğalmıştır. Demografik dönüşüm sürecinin sonucu olarak, Türkiye'de tek kişilik aile ve tek ebeveynli aile giderek daha da artmaktadır. Bu dönüşümün yaşlı nüfus üzerinde etkileri ise yaşlıların yalnızlaşması, yaşlıların bakımı ve korunmasında önemli rolü olan ailenin bu özelliği yavaş yavaş yok olmaya başlamıştır. Türkiye'nin önümüzdeki yıllarda en önemli sorunlarından birisinin yaşlılık sorunu olacağını söyleyebiliriz (Koç, 2010: 57).

Dış göç de ise özellikle 2011 sonrası Suriye iç savaşının başlamasıyla Türkiye'ye dışardan büyük bir göç gerçekleşmiştir. Türkiye'deki demografik yapıyı etkileyen unsurlardan birisi bu göç olmuştur. Suriye'den gelen bu göç özellikle Suriye sınırındaki illerin nüfus sayısını büyük oranda değiştirmiştir. Bu bağlamda Suriye sınırında bulunan Kilis'in nüfusunun çoğunluğu Türk iken bu göçten sonra bu kentte Arap nüfusu Türk nüfusunu geçmiştir. Bu durum yöre halkını kaygılandırdığı belirtilmektedir.

2023 itibarıyla Türkiye'de geçici koruma altındaki Suriyeli nüfus sayısı 3,2 milyon olarak belirlenmiştir. Bu göç hareketinin en büyük olumsuzluğu özellikle sınır kentlerinde ve Türkiye'nin birçok bölgesinde gerek ekonomik boyutuyla gerekse sosyal uyum süreci ile Suriye'den gelen göçlerle ilgili önemli sorunlar yaşamaktadır. Yapılan araştırmalara göre Suriyelilerin düşük ücretlerle kiraladıkları evlerde birkaç aile birlikte yaşayarak ve oldukça

sağlıksız durumdaki konutlara kira ödemeleri ve buna bağlı olarak kira fiyatlarının da artmasına neden olmuştur. Suriyeli göçmenlerin ekonomik ihtiyaçlardan dolayı çocukların çalıştırılması ya da yasa dışı işlerde kullanılması da ayrı bir sosyal sorun olarak ortaya çıkmaktadır (Oytun ve Gündoğar, 2015: 16-17).

Bunun yanında devletin sağladığı sosyal imkânlardan (sağlık, eğitim, sosyal yardımlar gibi) Suriyelilere sağlanan bu imkânlar halkın bir kısmı tarafından bir sorun olarak görülmektedir.

Bu hızlı dönüşüm, sadece mekânsal olarak değil, kültürel ve sosyo-ekonomik düzeyde de dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Kırsal nüfusun azalması ve geleneksel aile yapısının çözülmesi, sosyal dayanışma bağlarının zayıflamasına yol açmıştır. 2000 sonrası Türkiye'nin demografik yapısı, azalan doğurganlık oranları, yaşlanan nüfus, artan göç hareketleri, yükselen eğitim düzeyi ve kentleşme ile belirgin bir dönüşüm geçirmiştir. Bu demografik dönüşümün göstergeleri, dikkate alınarak, gelecek planlamalarında kapsamlı bir şekilde devlet tarafından yeni çözümler üreten politikalar geliştirilmesi gerekmektedir.

2. Kentleşme ve Mekânsal Dönüşüm

Ülkemizde kentleşme, 1950 yılından itibaren hızlı bir şekilde yaşanmaya başlamıştır. Yıllar itibariyle artarak devam etmiştir. Nitekim 1950'ye kadar çok yavaş artan ülke kent nüfusu, bu tarihten sonra köylerde yaşayan insanların, tarımda makineleşmenin artması ve insan gücüne ihtiyacın azalmaya başlaması köylerde elverişsiz yaşam koşulları ve kentlerdeki daha iyi yaşam imkânların olması ve sanayileşmenin gelişmeye başlaması kentlere yönelik yoğun göçlere neden olmuş ve kentlerin nüfusu çok hızlı bir artış sürecine girmiştir. Bu hızlı göçle birlikte kentlerde gecekondulaşma ortaya çıkmıştır. Köylerden kentlere göç eden insanlar kentlerde, kentleşme sürecinde sıkıntılar yaşamaktadır. Köylerde küçük gruplar halinde yaşayan insanlar, yüzbinlerce insanın bir arada yaşadığı kentlere göç etmeleri, köylerdeki geleneklerle, aile ve çevre kontrolü ile yaşayan insanların kent yaşamına uyum sağlamakta zorlandıkları görülür.

1950'lerin başlarında daha çok İstanbul, İzmir, Ankara, gibi merkezlere yönelik olan göçler, 2000 yılı sonrası farklı sebeplerden dolayı başka kentlere

de göçler gerçekleşmiştir. Göç alan kentlerin sayısında ve bu kentlerin dağılımlarında ve göçlerin temelinde teknolojik ve ekonomik gelişmelerin neden olduğu söylenebilir. Ayrıca terör nedeniyle de Türkiye’de göçler yaşanmıştır.

Türkiye’de 2000 yılından sonra kentleşme, sanayi ve turizmin faaliyetlerinin gelişmesiyle daha önceleri en çok göç alan kentler olan İstanbul, Ankara, İzmir gibi kentlerin dışında göç alan kentler hızlı bir şekilde artmıştır. Akdeniz bölgesinde turizm faaliyetlerinin gelişmesi ile Antalya, Muğla ve sanayinin gelişmesi ile Marmara bölgesinde Bursa, Kocaeli, Sakarya Tekirdağ gibi yerlerde, son yıllarda hızlı bir kentleşme gerçekleşmiştir. Doğu ve Güneydoğu bölgelerindeki kentleşmede ise farklı bir durum gözlemlenir. Bu iki bölgenin kırsal kesimlerinde terör olaylarından dolayı 2000’ten önce başlayan göçler 2000 sonrası da devam etmiş olup Diyarbakır, Şanlıurfa, Gaziantep gibi yerlerde hızlı bir kentleşme olmuştur. Bu durum ülkemizde özellikle son 20-25 yılda kentleşmenin dağılımında yeni gelişmelerin olduğunu da ortaya koymaktadır (Işık, 2005: 66).

2000 sonrası dönemde kentleşme sürecinde göç alan kentlerde bu durum kentsel yapıların, altyapı sistemlerinde ve konut politikalarında değişim yapılmasına yol açmıştır. TOKİ (Toplu Konut İdaresi Başkanlığı) eliyle gerçekleştirilen büyük ölçekli konut projeleri kentlerdeki dar gelirli ailelerin yaşam biçimlerini önemli ölçüde etkilemiştir.

1984 yılında Toplu Konut Fonu ismiyle kurulan, 2002 yılına kadar toplam 45 bin konut yapan TOKİ, 2003 yılında açıklanan Acil Eylem Planı sonrası Toplu Konut İdaresi (TOKİ) ismini almıştır. 2002–2024 arasında TOKİ tarafından yaklaşık 1 milyon 400 bin konut inşa edilmiştir. (TOKİ, 2024).

2000 yılı sonrası hızlı bir şekilde artan kentsel dönüşüm projeleri, gecekondu bölgelerinin dönüşümünü sağlarken, aynı zamanda sosyal adalet ve yerinden edilme sorununu gündeme getirmiştir. Kentsel dönüşüm ile yenilenme sürecine giren kentlerde siteler, rezidanslar ve alışveriş merkezleri insanların sosyal ilişkilerinde ve tüketim alışkanlıklarında değişikliklere sebep olmuştur. Kentleşme, 2000 sonrası Türkiye’nin en hızlı değişim gösteren alanlarından biri olmuştur. Büyükşehirlerde yeni yerleşim alanları oluşmuş, kentsel dönüşüm projeleri ile kentlerdeki mimari görünüm değişmiştir.

2000 yılından itibaren Türkiye’deki kentleşme süreci, sadece nüfus artışıyla değil, aynı zamanda idari, mekânsal ve sosyal dönüşümlerle hız kazanmıştır. Artan göç, büyükşehir yasası, kentsel dönüşüm projeleri ve altyapı yatırımları bu sürecin önemli belirleyici reformları olmuştur.

2000 yılında Türkiye nüfusunun yaklaşık %64'ü şehirlerde yaşarken, bu oran 2024 yılı itibarıyla %93,4'e yükselmiştir (TÜİK, 2024). Şehirlerdeki bu nüfus artışını, sadece göç ile arttığını söyleyemeyiz bu artışta doğal nüfus artışının da payı vardır. Ama kentlerdeki bu hızlı nüfus artışındaki en büyük pay kırsaldan kentlere gerçekleşen göçün etkisi olduğunu söyleyebiliriz. İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa ve Kocaeli, Antalya, gibi büyükşehirler bu göç hareketinin ana merkezleri olmuştur (TÜİK, 2024)

2012 yılında çıkarılan Büyükşehir Yasası ile toplam büyükşehir sayısı 30'a çıkarılmış ve büyükşehirlerin hizmet alanı genişletilmiş, köy ve belde statüsündeki birçok yerleşim yeri mahalleye dönüştürülerek bu yerler büyükşehir belediyelerinin hizmet alanı içerisine alınmıştır

Plansız kentleşmenin, deprem riskinin ve gecekondu bölgelerinin artması sonucunda 2012 yılında 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun çıkarılmıştır (Resmî Gazete, 2012). Bu yasa ile kentsel dönüşüm çalışmaları yasal olarak desteklenmiş ve başta İstanbul olmak üzere birçok kentte eski yapıların yıkılarak yerlerine yeni konut projeleri yapılması süreci başlamıştır. Ama yine de kentsel dönüşüm istenilen bir şekilde gerçekleştirilememiştir. Hala İstanbul'da deprem riski yüksek acil yıkılması gereken 600 bin konutun varlığından söz edilmektedir.

Kentleşmenin Sosyal ve Çevresel etkileri, kentleşme süreci ekonomik büyüme açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilse de sosyal ve çevresel etkileri bakımından olumsuzluklara da sebep olur. Sosyal yapıda gelir eşitsizliği, mekânsal ayrışma ve güvenlik sorunları, yoğun yapılaşma ve nüfus artışı, hava kirliliği, yeşil alan kaybı, altyapı yetersizlikleri gibi sorunlara neden olmuştur.

2000 yılı sonrası Türkiye'nin kentleşme süreci, idari reformlar, nüfus hareketleri, kentsel dönüşüm ve altyapı yatırımları gibi faktörlerle hız kazanmış; kent yapısını ve yaşam biçimlerini köklü şekilde değiştirmiştir. Bu süreç, sosyal adalet, çevresel planlama ilkeleri açısından çok yönlü değerlendirilmelidir. Türkiye'de büyük ölçekli depremlerinde yaşandığı göz önünde bulundurularak depreme dayanıksız eski yapıların biran evvel dönüştürülerek gelecek için kentleşmenin sağlıklı bir şekilde yönetilmesi ve daha hızlı kararlar alınabilmesi için yeni politikalar hayata geçirilmelidir.

3. Eğitimdeki Değişimler

Türkiye’de eğitimin değişen yapısını daha iyi kavrayabilmek için eğitimin işlevlerine ve tarihsel süreçte öne çıkan unsurlara değinmek önem arz etmektedir. Eğitim, bir toplumda eğitimle ilgili ilişkileri belirleyen temel kurumdur. Eğitim kurumunun, bazı önemli unsurları bulunmaktadır. Eğitimim toplumsallaştırma ve kültürün aktarımı, mesleki beceriler kazandırma, geriplanda suç oranlarını azaltma ve işsizliği azaltma eğitimi gibi işlevleri bulunmakta Eğitim, toplumda istenen kişilik karakterinin oluşturulmasında önemli rol oynar. Her toplumda istenen kişilik tipi farklılık gösterdiği için, eğitim anlayışı toplumlara ve dönemlere göre farklılık gösterebilir. Toplumda düzeni sağlamak önemlidir. Bu bağlamda eğitim disiplin, sorgulama, eleştirme, farklı düşünme gibi boyutları öne çıkaracak biçimde düzenlenir. Sanayi sonrası toplumlarda bilgisayar teknolojilerinin hızla gelişmesi toplumsal alanda ve çalışma hayatında çok yaygın kullanılması, eğitilmiş, vasıflı, yenilikçi, teknoloji bilgisi olan bireyler ortaya çıkarır. Eğitim sisteminde de bu tip bireyleri yetiştirmek için önemli değişimler yapılır (AÖF, 2019:143).

Türkiye’de 2000 yılı sonrası dönem hem eğitim sisteminde hem de gençlik politikalarında önemli reformlar gerçekleşmiştir. Bu süreçte, ilk ve orta eğitimin süresinde değişiklikler yapılmış, yükseköğretime geçiş ile ilgili birçok kez değişiklik yapılmış, teknoloji destekli eğitim uygulamaları (örnek; FATİH uygulaması) yaygınlaşmış ve gençler için sosyal destek programları oluşturulmuştur. Türkiye’nin genç nüfus yapısı, bu yapılan yatırımlar ile hem stratejik hem de zorunlu hale getirmiştir. 2000’li yıllarda eğitim sisteminde kapsamlı değişiklikler yaşanmıştır. Zorunlu eğitimin kademeli olarak artırılması, üniversite sayısındaki artış ve e-devlet altyapısıyla eğitim hizmetlerinde dijital ortamda daha iyi imkânlar sunulması için önemli gelişmeler sağlanmıştır. En dikkat çeken 28 Şubat sürecinin bir bakiyesi olan, halk arasında “üniversite sınavında katsayı adaletsizliği” olarak bilinen durum ortadan kaldırılmıştır.

2000 yılların başlarından itibaren ülkemizde ve dünyada dijital teknolojinin gelişmesi ile internet kullanımı da yaygınlaştı. Geçmiş kuşaklarda öğrenciler lise veya üniversite düzeyinde bilgisayar kullanım imkânları yaygın değilken günümüzde artık herkesin bilgisayar ve benzeri cihazların artması ile internet kullanımına ulaşımı rahatça sağlanmakta ve artık çocukların bile çok kolayca tablet, bilgisayarlar ve internet ile 3-4 yaşlarında tanışması söz konusu olmuştur. Bu bağlamda dijital teknoloji günümüzde gençlik (hatta çocuklar) tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır (AÖF, 2019:138).

2000'li yılların başında 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim sistemi uygulanmaktayken, 2012 yılında kabul edilen "4+4+4" yasası ile zorunlu eğitim 12 yıla çıkarılmış ama kademeli hale getirilmiştir. Bu değişiklik, ilkokul, ortaokul ve lise düzeyinde esnek geçişleri olan bir yapı oluşturmuştur. 28 Şubat 1997'de post-modern darbe kararları ile kapatılan imam hatip okullarının bu dönemde ortaokul kademesi açılmış, mesleki ve dini eğitimin yaygınlaşmasına olanak tanınmıştır (Eğitim Reformu, 2013).

2008 yılında Türkiye'de 6 yaş ve üzeri nüfusta okuma yazma bilenlerin oranı %91,8 iken, 2022 yılında bu oran %97,6 olarak hesaplandı. 2008-2022 yılları arasında kadınlarda okuma yazma bilen oranı %86,9'dan %95,9'a, erkeklerde ise bu oran %96,7'den %99,3'e yükseldi (TÜİK,2022).

2000 yılı sonrası eğitimde özel okulların artışı da söz konusudur. Günümüzde orta öğretim düzeyinde özel okullar artarak devam etmektedir. Bununla birlikte, eğitimde fırsat eşitliği sorunları, sınav sisteminde sıklıkla yapılan değişiklikler ve nitelikli eğitim kurumlarına erişim problemleri toplumsal tartışmalara yol açmıştır. Yükseköğretimde eğitim gören genç nüfusun artması, gençlerin toplumsal beklenti ve değerlerini de etkilemiş; bireysellik, özgürlük gibi kavramlar daha ön plana çıkmaya başlamıştır.

Eğitim alanında özellikle yükseköğretime erişim önemli ölçüde artmıştır. 2000 yılının başında Türkiye'de 76 civarı üniversite bulunurken, 2023 yılında üniversite sayısı 208' a ulaşmıştır (YÖK, 2023). Bu dönemde yükseköğretimde üniversite öğrenci sayısı 1,5 milyondan 8 milyona ulaşmıştır. Bu veriler, Türkiye'de son 20 yılda yükseköğretim kurumlarının sayısının ve üniversite öğrencisi sayısının önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Bu artış, üniversiteye erişimi kolaylaştırmış ve Türkiye'nin bütün şehirlerinde üniversite eğitimi alan kişi sayısını da artırmıştır. Ancak bu genişlemenin olumsuz tarafı kalitenin düşmesi, akademik kadro yetersizliği ve üniversite mezunu işsizler gibi sorunları da beraberinde getirdiğine dair eleştiriler yapılmaktadır (Özdemir, 2025).

2000'li yıllarda Türkiye'de kadınların eğitime ulaşımı artmıştır. Kız çocuklarının okullaşma seviyelerini artırmaya yönelik "Haydi Kızlar Okula" gibi kampanyalar sayesinde, ortaöğretim ve yükseköğretimde kadınların oranı hızla yükselmiştir (UNICEF Türkiye, 2005). 2024 yılı itibarıyla kadınların yükseköğretime katılım oranı erkeklerle hemen hemen aynı olmuştur.

Günümüzde eğitim sisteminin bazı önemli sorunları bulunmaktadır. Türkiye'de eğitim sürecinde kitle eğitimi ve ezberci eğitim öne çıkmaktadır. Sınav sistemleri ve uygulamalarında devamlı değişiklikler yapılarak düzenli

bir eğitim sistemi oluşturulamamaktadır. Özel eğitim kurumları son yıllarda devamlı artmıştır. E-okul uygulaması önemli değişimler ortaya çıkarmıştır. 2000 yılı sonrası günümüze kadar eğitimde önemli atılımlar da gerçekleştirilmiştir. Okuma yazma bilmeyen oranı devamlı azalmıştır, Kadınların eğitime katılımı artırılmıştır, Eğitimde teknoloji kullanımı yaygınlaşmıştır. Yükseköğretimde Akreditasyon ve Erasmus programlarıyla uluslararası etkileşim belirgin bir şekilde artmıştır.

4. Aile Yapısındaki Değişim

4.1. Geleneksel Ailenin Değişimi

Aile, insanların birbirlerine evlilik, doğum, gibi yollarla kan bağı ile bağlanan, aynı yerde birlikte yaşayan ve nesilden nesle süreklilik sağlayan toplumun en temel yapı taşıdır. Bütün toplumlarda aile kurumu toplumun temel yapısını oluşturur. Aile toplumsal hayatın her alanını etkileyen bir kurumdur. Aile, tüm dünyada değişim ve dönüşüme uğrarken bu değişimin etkilerinin en belirgin olarak takip edildiği toplumsal kurumların başında gelmektedir. Bu bağlamda Türk aile yapısındaki değişim ve dönüşümünde araştırılması incelenmesi gerekmektedir.

Türkiye’ de Cumhuriyetin ilanı ile ekonomik, siyasal ve toplumsal alanlarda önemli değişimler meydana gelirken Türk aile yapısında da değişimler meydana gelmiştir. Türk toplumunda günümüze kadar aile yapısı önceleri geleneksel aile yapısından oluşurken zamanla çekirdek aile yapısına dönüşmüştür. Geleneksel aile yapısı anne-baba kardeşler ve kırsal bölgelerde büyük baba ve büyük anne olarak tanımlanırken artık kentleşmenin etkisiyle ülkemizde genellikle modern toplumlardaki aileler gibi sadece çekirdek aile tipi karı-koca ve tek ebeveynli çocuklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk aile yapısı imparatorluk döneminden bu yana yıllar boyunca geleneksel aile olarak bilinen geniş aile modeli (anne-baba, çocuklar ve büyükanne/büyükbaba) etrafında şekillenmiştir. 1950’lerden itibaren başlayan sanayileşme ve kentleşme günümüze kadar devam etmiş kentleşmenin etkisiyle bireyselleşme eğilimleri ortaya çıkmış ve bu durum geleneksel aile modelinin dönüşmesine zemin hazırlamıştır.

4.2. 2000 Sonrası Aile Yapısındaki Değişimler

2000'lerin başından itibaren dünyadaki teknolojik gelişmeler hızla artmış internet kullanımı yaygınlaşmış ve dijital teknoloji insanların hayatını etkilemiştir. Teknoloji, insanların ve toplumların yaşamlarını hızla etkileyerek tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Aile yapısını ve bağlarını en fazla etkileyen teknoloji ürünleri televizyon, bilgisayar, cep telefonu ve internettir. Bu gelişmelerin aile üzerindeki etkisi daha çok olumsuz olarak yansımış olup ancak olumlu yanları da vardır; ama olumsuz yanı daha fazladır. Bu bağlamda aile içi sosyal ve duygusal etkileşimler azalmış, bireyler ailelerinden gördükleri sevgi ve ilgiyi dışarıda aramaya başlamışlardır (Çaki, 2016:284).

İnsanlar artık internet teknolojisi ile dünyanın bir ucundan diğer ucuna iletişim kurmakta zorluk çekmeden her türlü bilgiyi edinebiliyor ve birbirleri ile kolayca tanışabiliyor, farklı kültürleri tanıyorlar ve kültürel etkileşim zamanla toplumun her alanına yayılıyor ve toplumun en önemli kurumu olan aileyi de etkiliyor. Günümüzde sosyal medya üzerinden bireysellik temelinde kurulan ilişkiler giderek yaygınlaşıyor. İnternet dünyasında etkileşim kurma uygulamaları hızla artmaktadır. İnternet kullanımının artmasıyla orantılı olarak toplumsal değişimin gerçekleştiği göz önüne alındığında, kritik bir sürecin içerisinde bulunmaktayız. Türkiye de günümüzde toplam nüfusa göre internetin kullanım oranı %85'ler civarındadır Ülkemizde insanlar bu etkileşimle giderek bireyselleşerek yalnızlaşıyor ve yabancılaşıyor. Bu durum Türk aile yapısını da etkiliyor ve aileler küçülüyor çekirdek aile modeli yaygınlaşıyor.

Toplumda insanların ilk önce sosyal becerilerini aile kurumunda öğrenirler. Daha sonra toplum içinde sosyalleşerek etkileşim halinde sosyalleşirler. Günümüzde teknolojik gelişmelerle internetin gelişip yaygınlaşmasıyla birlikte aileler aynı evde yaşayan ama birbirlerine uzak insan grupları haline gelmişlerdir. Teknolojik gelişmelerle aile içerisinde sosyal bağlar zayıflamış, bu durum aile içerisinde yüz yüze iletişimi azaltmış, eşler arasında güven ilişkisi zedelenmiştir. Aile iletişimine değer vermeyen veya sosyal medyada gereğinden fazla zaman harcayan ebeveynler için çocuklarını doğru şekilde yönlendirmeleri çok zor bir durum olmaktadır. Bu nedenle sosyal bağları kuvvetli bir aile için anne babaların zamanlarının önemli bir kısmını birbirlerine ve çocuklarına ayırmaları konusunda farkındalık oluşturmaları toplumsal bütünleşme için elzemdir (Gül, 2024: 58).

2000'lerin başından itibaren toplumsal hayatın her alanında meydana gelen değişimlerle birlikte kadınların toplumdaki rolünde de değişme yaşanmıştır. Türkiye'de sanayileşme ve kentleşmenin artması ile şehir yaşamının sunduğu imkânlar neticesinde kadınların eğitim alması kolaylaşmış ve zamanla kadınların eğitim seviyeleri de yükselmiştir. Günümüzde artık kadınların Türkiye'de yükseköğretime katılımı erkeklerle aynı seviyelere gelmiştir. Bu durum kadının iş hayatının her alanına girmesine imkân sağlamıştır. Kadınların işgücüne katılmasıyla birlikte aile üyelerinin işgücüne katılımında demografik dönüşümler olmuştur. Ailede kadın ve erkeğin geleneksel rolleri değişmeye başlamıştır. Erkeğin ailenin geçimini sağladığı, kadının ise ev hanımlığı yaptığı karı-koca ilişkisi değişmiştir.

Kadınların iş gücüne katılım oranı 2000'li yılların başında %26 civarındayken, 2023 itibarıyla bu oran %31,3'e ulaşmıştır (TÜİK, 2023). Özellikle hizmet ve eğitim sektörlerinde kadın istihdamı artarken, kadınların sanayi alanında yatırım yapmaları ve iş hayatında girişimciliği düşük orandadır. Kadınların girişimciliği artırılması için devlet destekleri ile teşvikler sağlanmıştır, KOSGEB ve İŞKUR gibi kurumlar kadınlara yönelik özel programlar gerçekleştirmiştir.

Türk aile yapısı artık batı toplumlarında yaygın olarak görülen aile yapılarına dönüşmeye başlamıştır. Yüksek eğitilmiş kariyer sahibi karı-kocadan oluşan aileler olmaya başlamıştır. Bu durumun olumsuz olan yanı, çalışan annenin çocuğunu kendi büyütmeye imkânı kalmaması ve çalışan kadınlar çocuklarına ya bir özel bakıcı tutması ya da kreşlere vermesi gerekmektedir.

Kadınların iş hayatındaki rolü arttıkça, erkeklerin iş hayatı ve ev hayatındaki hâkimiyetleri giderek azalıyor. Bu değişime Türk toplumu ayak uydurmakta zorlanmaktadır. Erkekler bir yandan kendilerine geleneksel olarak biçilen rolleri sergilemeye devam etmek isterken diğer taraftan erkekliklerini yeniden hâkim kılmaya çalışmaktadır. Toplumsal yapının temel taşı olan aile kurumundaki roller değiştikçe erkeklerden ev işi, çocuk bakımı gibi geleneksel erkeklik rolü ile uyuşmayan görevler üstlenmeleri, kadınsı değerler ve işler sergilemeleri beklenmektedir. Dolayısıyla erkek kimliğini taşıyan öznenin kimliği ile benliği arasındaki gerilim, aile içi yaşama daha net yansımaktadır. Bu gerilimler böylece gündelik hayatta aile içi son derece sorunlu hal almaktadır (Oktan, 2013: 153).

Geleneksel toplumsal yapılarda aile de eşler arasındaki görev dağılımı cinsiyete dayalı olduğundan eşlerin yapması gereken görevleri bellidir. Cinsiyete dayalı iş bölümüne sahip ailelerde, günümüz modern aile tiplerine

göre daha az rol kargaşası yaşanmaktadır. Karar verme süreçlerinde eşlerin eşit olduğu düşüncesinin hâkim olduğu ve rol ayrımlarının cinsiyete göre belirlenmediği, kadın ve erkeğin gelir sahibi oldukları ailelerde rol çatışması daha sık görülmektedir. Erkeklerin aksine kadınlar rol çatışmasını daha çok yaşamaktadır. Çalışan kadınlar için çalışma hayatında en zor durum iş ve aile arasındaki çatışmadır. Çalışan kadınlar, ailesini ön planda tuttıkları için kararlarını ailelerine uyum sağlayacak şekilde verirler, hatta bazen kariyerlerini bile bırakabilmektedirler. Çalışan kadınlar iş ve aile yaşamlarında erkeklere göre daha büyük bir rol üstlenmektedirler (Nayır, 2008: 638).

Aile yapısını etkileyen önemli olgular arasında yoksulluk, geçim sıkıntısı, konut sorunu, yetersiz beslenme, eğitim ve sağlık imkânlarına ulaşımında yaşanan sorunlar, sadece ailenin içerisinde kalmamakta, bu bağlamda önemli toplumsal sorunlara yol açmaktadır. Bu sorunlarla mücadelede devlet tarafından kapsamlı sosyal politikaların geliştirilmesi gerekmektedir (Gül, 2024: 54).

Günümüzde artık Türk aile yapısına alışık olmadığı tek ebeveynli çocuklu ailelerin çoğalması bireyselleşmenin artması, ekonomik sıkıntılar nedeniyle az çocuk tercih edilmesi, çocukların sosyal güvence olarak görülmeğe çıkması, insanların tek başına daha rahat bir yaşam isteği Türk aile yapısına yabancı televizyon programları ve dizilerinin yayımlanması, sosyal medya mecralarının aile yapısını etkilemesi Türk aile yapısının değerlerini çözmektedir. Bu durum İnsanların toplumsal değerlere yabancılaşması, toplumsal değerleri reddetmesi gibi durumların insanlarımızın benliğinden uzaklaşmasına neden olmaktadır.

Türk toplumunda aile yapıları azımsanmayacak kadar dramatik bir şekilde değişmiş ve farklı aile tipleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Giderek çoğalan evlenmeden birlikte yaşamak Türk kültürüne aile yapısına uymayan bir durum ortaya çıkarmaktadır. İnsanların evlenme isteği azalmakta ve daha geç yaşlarda evlenmeler artmaktadır. İnsanlar aile yapısına ve ev düzenine yabancılaşmaktadır. Bu dönüşümlerle birlikte aile içi şiddet ve boşanmalar belirgin bir şekilde artmış aile giderek değersiz ve önemsiz bir hale gelmeye başlamıştır (Gül, 2024: 21).

TÜİK verilerine göre Türkiye’de Ortalama evlenme yaşı kadınlarda 2000’de 22,7, erkeklerde 26,0 iken, 2024’te sırasıyla kadınlarda 25,8 ve erkeklerde 28,3 olmuştur. Boşanan çiftlerin sayısı, 2001’de yıllık boşanma sayısı yaklaşık 91.000 iken 2023 yılında 173 bin 342 ve bir yıl sonra çok hızlı bir artış sağlayarak 2024 yılında 187 bin 343 oldu. Bin nüfus başına düşen boşanma

sayısını ifade eden kaba boşanma hızı 2024 yılında binde 2,19 olarak gerçekleşti. Yıllara göre ortalama ilk evlenme yaşı incelendiğinde, her iki cinsiyette de ilk evlenme yaşının yükseldiği görülmüştür. Sadece 2024 yılında kesinleşen 187 bin 343 boşanmadan 186 bin 536 çocuk etkilenmiştir (TÜİK, 2024).

2000 sonrası dönemde ailenin genel görünümü bu belirtilen verilere göre hiç de iç açıcı bir durum olmadığını göstermektedir. Kadına yönelik şiddetin yaygınlığı, Türkiye’de 2000 sonrası dönemin en kritik toplumsal sorunlarından biri olarak öne çıkmıştır. 2012 yılında aile içi şiddetle mücadele kapsamında 6284 sayılı kanun çıkarılmıştır (Resmî Gazete, 2012). Aynı yıl Türkiye, İstanbul Sözleşmesi’ni onaylamış, ancak 2021 yılında bu sözleşmeden çekilmiştir. Bu kanunun aile içi şiddeti azalttı mı daha artırdı mı tartışılmaktadır. Devlet, Aile yapısını korumak ve daha iyi sosyal destek politikaları belirlemek için 2011 yılında Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın kurmuştur. Devlet zamanla aileyi korumaya yönelik çeşitli politikalar geliştirmiştir. Doğum yardımı, süt parası, kreş desteği yeni evlenecekler faizsiz kredi sağlamak gibi destekler sağlamıştır. Ama bu uygulanan politikalarla aile yapısının korunmasında çok bir etki sağladığı söylenemez. Türk ailesinin geleneksel yapısı hızlı bir şekilde olumsuz yönlere evrilmeye devam etmektedir

Türkiye’de günümüzde aile yapısı, geleneksel değerlerin ve modern yaşam biçimlerinin iç içe geçtiği bir süreci yaşamaktadır. Devlet politikaları artık aile kurumunu korumak için pozitif ayrımcılık (toplumdaki adalet duygusunu zedelemeye) yapmadan eşler arasında eşit haklara sahip olacak şekilde yeni düzenlemeler yapılmalıdır.

5. Sağlık, Çevre ve Sosyal Politikalarındaki Değişimler

2000 yılı sonrası Türkiye’de sağlık, çevre ve sosyal politikalarda kapsamlı değişimler gerçekleşmiştir. Devletin sosyal hizmetlerindeki rolü yeniden tanımlanırken, sağlık hizmetlerine erişilebilirliği de artırılmış, çevresel duyarlılık ve sürdürülebilirlik gibi kavramlar politik gündeme daha fazla dâhil edilmiş, sosyal devlet anlayışı hem yapısal hem uygulayıcı düzeyde dönüşüme uğramıştır.

Türkiye 2000 yılı sonrası sağlık alanında yaptığı yatırımlarla büyük değişiklikler gerçekleştirmiştir. Yeni yapılan hastaneler ve sağlık güvencesi olmayan vatandaşların sağlık hizmetlerinden yararlanmasında bulunan engellerin kaldırılması ve devlet hastaneleri SGK hastanelerinin tek çatı altında

birleştirilmesi gibi yenilikler yapmıştır. 2020 yılında Türkiye’ de de görülmeğe başlayan ve tüm dünyayı etkileyen COVID-19 salgın hastalık döneminde dünyanın gelişmiş birçok ülkesinde bile sağlık hizmetleri sekteye uğrarken Türkiye bu dönemde sağlık hizmetlerini ufak çaplı aksamalar olsa bile başarı ile gerçekleştirmiştir. Dünyanın birçok ülkesine uçaklarla tıbbi malzeme desteği (başta yoksul ülkeler olmak üzere) sağlamıştır.

Türkiye 2000 yılından sonra sağlıkta yaptığı değişimlerle bu dönemde sağlık alt yapısının ve kriz yönetimini test ederken, kamu sağlık harcamaları %5,5'ten %6,8'e yükselmiştir. İklim değişikliği ve hava kirliliği sorunları, kentsel planlamada yeni düzenlemeleri beraberinde getirmiştir. Devletin refah alanındaki rolü yeniden belirlenirken, sağlık hizmetlerine erişilebilirlik artırılmış, çevresel duyarlılık ve sürdürülebilirlik kavramları daha çok politik gündemde tutulmuştur, sosyal devlet anlayışı ise hem yapısal hem uygulayıcı düzeyde dönüşüme uğramıştır (Yılmaz, 2012).

Sağlıkta Dönüşüm Programı

2003 yılında uygulamaya konulan Sağlıkta Dönüşüm Programı ile Türkiye’nin sağlık sisteminde köklü değişiklikler yapılmıştır. Bu programla birlikte genel sağlık sigortası uygulamasına geçilmiş, aile hekimliği sistemi kurulmuş, özel sektörün sağlık hizmetlerine katılımı artırılmış ve hastane hizmetlerine ulaşım kolaylaştırılmıştır. Özellikle düşük gelir grupları için sağlık hizmetlerinin ulaşılabilirliği ciddi oranda artmıştır (Altun, 2013: 65-99). 2000’li yıllarda bebek ölüm oranlarının azalması ve ortalama yaşam süresinin artması bu dönüşümün önemli sonuçlarındandır.

Sosyal Politikalarındaki Yenilikler

Türkiye’de sosyal politikalar, 2000 sonrası dönemde hem neo liberal dönüşümler hem de sosyal adaleti sağlama amacı doğrultusunda yeniden belirlenmiştir. Özellikle Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü üzerinden yapılan koşullu nakit transferleri, engelli aylıkları, yaşlılık maaşları gibi desteklerle sosyal dışlanma riski altındaki gruplara yönelik yeni mekanizmalar geliştirilmiştir. Bununla birlikte sosyal yardımlar, bazı çevrelere göre seçim dönemlerinde siyasal araç olarak da kullanılmıştır (Buğra ve Keyder, 2006).

Çevre Politikaları ve Sürdürülebilirlik Yaklaşımı

Türkiye, 2000 sonrası dönemde çevre politikalarını Avrupa Birliği uyum süreci kapsamında yeniden düzenlemiştir. Özellikle Katı Atık Yönetmeliği (2008), Hava Kalitesi Değerlendirme ve Yönetimi Yönetmeliği (2008) gibi dü-

zenlemelerle çevresel denetim artırılmıştır. Bununla birlikte büyük şehirlerdeki hava ve su kirliliği, hâlâ çözülmesi gereken sorunlardandır. Türkiye, Paris İklim Anlaşması'nı 2021 yılında onaylayarak karbon emisyonlarını azaltma taahhüdünde bulunmuştur (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2022). Ancak uygulamada çeşitli zorluklar devam etmektedir.

Sosyal Güvenlik Reformu ve Emeklilik Sistemlerindeki Değişimler

2000 sonrası dönemde sosyal güvenlik sisteminde de ciddi reformlar yapılmıştır. 2006 yılında yürürlüğe giren Sosyal Güvenlik Reformu ile SSK, Emekli Sandığı ve BAĞ-KUR tek çatı altında birleştirilerek Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) oluşturulmuştur. Bu reform, sistemin mali sürdürülebilirliğini artırmayı ve daha kolay hizmet sağlamayı hedeflemiştir (Özdemir, 2008).

2000 yılı sonrası Türkiye'de sağlık, çevre ve sosyal politikalar, küresel eğilimler, Avrupa Birliği süreci, neo liberal ekonomi politikaları ve demografik dönüşümler doğrultusunda şekillenmiştir. Sağlıkta hizmet kalitesi artmış, çevresel düzenlemeler iyileştirilmiş, sosyal yardım mekanizmaları genişletilmiş olsa da uygulamada yapısal sorunlar devam etmektedir. Bu alanlardaki politikaların daha bütüncül ve sürdürülebilir temellere oturtulması gerekmektedir.

6. Teknolojik Gelişmeler ve Sosyal Medya Kültürü

2000'li yıllardan itibaren Türkiye'de teknolojik gelişmeler ile son yıllarda en önemli gelişmelerin yaşandığı alanlardan birisi savunma sanayisidir. Diğer taraftan internetin yaygınlaşması, akıllı telefonların kullanımı ve sosyal medya platformlarının artması, toplumsal hayatta büyük değişimlere neden olmuştur. Geleneksel medya etkisi azalırken, sosyal medyanın etkisi artmaya başlamıştır.

Türkiye'de 2000'li yıllarda teknolojik gelişmelere bağlı olarak büyük atılımlar gerçekleşmiştir. Savunma sanayisinde dünyadaki gelişmelere paralel olarak ülkemizde de teknolojik gelişmelerle askeri harp alanında büyük dönüşümler yaşanmıştır. Türkiye savaşların kaderini değiştirecek yeniliklerle bu alanda silahlı ve silahsız insansız hava araçları akıllı füzeler, yerli savaş uçağı gibi üretimler gerçekleştirmektedir. Bu gelişmeler Türkiye'nin 40 yıldır uğraştığı terörle mücadelede özellikle iha (insansız hava aracı) ve sihalar (silahlı insansız hava araçları) çok etkili olmuş, ülkemizin terörle mücadele de

hem ekonomik olarak verdiği kayıplar hem de insan olarak verilen kayıpların büyük oranda önüne geçmiş ve bu mücadelede büyük başarılar elde etmiştir. Artık dünyada olduğu gibi ülkemizde de askeri harp alanında yaşanan gelişmelere bağlı olarak savaşların mücadele şekli değişmiştir. Diğer taraftan bu dönemde Türkiye yerli elektrikli otomobil üretmeyi başarmıştır. TOGG ticari markası ile üretilen elektrikli otomobiller yurt içinde ve yurt dışında satılmaktadır.

Teknolojik gelişmelerle birlikte bu dönemde Türkiye’de internetin yaygınlaşması ve dijital dönüşüm hem bireysel hem toplumsal ilişkilerde yeni davranış biçimlerini de beraberinde getirmiştir. Sosyal medya özellikle gençler arasında önemli bir kimlik inşa aracı hâline gelmiştir.

2000’li yıllarda internetin yaygınlaşmasıyla birlikte dijital medya, bireylerin hem bilgiye ulaşma hem de ifade biçimlerinde devrim niteliğinde değişiklikler yapmıştır.

Türkiye’de internet kullanım oranı 2004 yılında %14 iken, 2024 itibarıyla bu oran %88’e çıkmıştır. (TÜİK, 2024)

Sosyal medya, 2013 yılında gerçekleştirilen Gezi Parkı protestolarında ve 2023 yılında meydana gelen Kahramanmaraş depremi gibi afet dönemlerinde insanların örgütlenmesinde etkili olmuştur. 2000’li yıllarla birlikte Türkiye’de internet teknolojilerinin kullanımının artması ile dijitalleşme ve mobil cihazların hızla yayılması, toplumsal yaşamda köklü değişimlere yol açmıştır. Bu dönüşümün en görünür yansımalarından biri, sosyal medya platformlarının hızla çoğalması ve günlük hayatın ayrılmaz bir parçası haline gelmesidir. Dijitalleşme; bireylerin iletişim araçlarını kullanımı, siyasal katılımdan, tüketimden ve gündelik yaşam biçimlerine kadar geniş bir alanda etkili olmuştur (Gürel ve Nazlı, 2019: 190).

2000 yılında Türkiye’de internet kullanıcı sayısı yalnızca 2 milyon civarındayken, 2024 yılı itibarıyla bu sayı 75 milyona ulaşmıştır. İnternetin nüfusa oranı ise %88,8’e ulaşmıştır (TÜİK, 2024). Aynı dönemde fiber internet yatırımları, 4.5G mobil bağlantı sistemleri gibi geniş çaplı hizmetlerin yaygınlaştırılması dijitalleşmenin altyapısını güçlenmiştir.

E-devlet uygulamaları, dijital bankacılık, uzaktan eğitim sistemleri ve kamu hizmetlerinin sunumu da bu dönüşümün önemli unsurları olarak görülmektedir.

Facebook, Twitter (X), Instagram, YouTube, Tik Tok ve benzeri sosyal medya platformları 2010'lu yıllarla birlikte Türkiye'de hızlı şekilde yaygınlaşmaya başlamıştır. 2023 itibarıyla Türkiye'deki sosyal medya kullanıcı sayısı 62,5 milyon olarak belirlenmiş bu da toplam nüfusun %73,1'ine denk gelmektedir. (We Are Social & Meltwater, 2023).

Sosyal medya, bireyler arası iletişimdeki eşitsizliği ortadan kaldırarak daha yatay ve etkileşimli bir ortam oluşmuştur. Aynı zamanda bilgi edinme, haber takibi ve gündem oluşturma açısından geleneksel medyanın yerini almayı başarmıştır. (Altunay, 2015: 420).

Dijitalleşme, özellikle gençlerin siyasal katılım davranışlarını değiştirmiştir. 2013 yılında yaşanan Gezi Parkı protestoları, sosyal medya üzerinden örgütlenen ilk büyük çaplı sivil hareketlerden biri olarak öne çıkmıştır. Twitter ve Facebook gibi platformlar üzerinden protesto çağrıları yapılmış, görsel ve videolar paylaşılmış, bilgi dolaşımı anlık hale gelmiştir. Bu süreç, sosyal medyanın yalnızca eğlence değil, aynı zamanda politik ifade ve örgütlenme alanı haline geldiğini göstermiştir (Aslan, 2016: 511).

Bu dönemde insanlar sosyal medyada, gündelik yaşamlarını sergiledikleri ve zamanlarının büyük kısmını sosyal medyada harcar hale gelmiştir. Gençler arasında fenomen kültürü gibi kavramlar günlük hayatın bir parçası olmuştur. Mizah, ironi, gibi kavramlarda sosyal medyada kendine özgü bir kültür oluşturmuştur.

Dijitalleşme ve sosyal medyanın yaygınlaşması, beraberinde siber zorbalık, bilgi çarpıtma, mahremiyet ihlalleri ve dijital bağımlılık gibi sorunları da getirmiştir. Özellikle çocuklar ve gençler arasında kontrol edilemeyen kullanım süresi, sosyal medya baskısı ve kimlik karmaşası gibi olumsuz sonuçlara neden olmuştur (Tübisad, 2021).

Ayrıca Türkiye'de sosyal medyanın sebep olduğu olumsuz unsurların denetimine yönelik yasal düzenlemeler artmış; 2020 yılında çıkarılan Sosyal Medya Yasası (5651 sayılı Kanun'daki değişiklikler) ile sosyal medya platformlarına temsilcilik zorunluluğu ve içerik kaldırma yükümlülüğü getirilmiştir. Ama bu düzenlemeler yaşanan olumsuzlukları engellemede yeterli olmamıştır. Diğer taraftan ifade özgürlüğü ve dijital haklar açısından kamuoyunda tartışmalara neden olmuştur.

2000 yılı sonrası Türkiye'de dijitalleşme, sadece teknolojik bir gelişme değil; toplumsal yapının, bireyler arası ilişkilerin ve siyasal katılım biçimle-

rinin dönüşümünü de beraberinde getirmiştir. Sosyal medya kültürü, insanların gündelik yaşamına ve toplumsal hayata daha aktif katılımını sağlarken, aynı zamanda yeni denetim ve etik sorunlarını da gündeme taşımaktadır. Gelecek dönemde dijital okuryazarlığın artırılması, ifade özgürlüğünün korunması ve teknolojinin insan onuruna uygun biçimde kullanılması kritik önem taşımaktadır.

7. Ekonomideki Değişim

Türkiye ekonomisi, Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar geçen zaman içerisinde pek çok ekonomik krizler yaşamış ve devamlı ekonomik sorunlarla mücadele içerisinde olunmuştur. Özellikle 1990 ve 2002 arasında koalisyon hükümetleri siyasi istikrarın sağlanamaması nedeni ile ekonomide, sık sık krizler yaşamıştır. Kasım 2000 krizi ve Şubat 2001 krizi yaşanmış toplumu çok derinden etkilemiştir. Bu krizler makroekonomik göstergeler üzerinde önemli değişiklikler yarattığı gibi sosyal hayatı ve toplumsal yapıyı da etkilemiştir. Bu yaşanan ekonomik krizlerin ardından alınan tedbirlerle ekonomik istikrar sağlanmaya çalışılmıştır.

2000 sonrası Türkiye’de ekonomide köklü değişiklikler yapılmıştır. Diğer taraftan krizden etkilenen toplumun büyük bir kısmında insanların refahını bozucu etkiler ortaya çıkmıştır. Ekonomik krizle birlikte işsizlik ve enflasyon aynı anda artmış, artan fiyatlar karşısında insanların alım gücü düşmüş iflaslarla birlikte kapanan firmalarda artmıştır. Türkiye de yaşanan bu krizlerden sonra alınan ekonomik tedbirler 2002’ ten sonra koalisyon hükümetlerinin sona ermesi ile 2002 seçimlerinden sonra Ak parti tek başına iktidara gelmesi ile sağlanan siyasi istikrarla birlikte hızlı bir şekilde uygulanmaya başlanmış ve ekonomide iyileşmeler meydana gelmiştir.

2001 ekonomik krizinin toplumsal yapıyı nasıl etkilediğini bazı verilere baktığımızda anlayabiliriz. 2001 yılında Evlilik sayısının 544 bin civarı iken 2002 yılına gelindiğinde 510 bine düştüğü görülmektedir. Krizin etkilerinin hissedilmeye başlamasıyla evlenme kararları etkilenmekte ve ekonomik nedenlerle evlilik sayıları düşmektedir. Devam eden yıllardaki seyir ile birlikte değerlendirildiğinde ekonomik krizin önemli bir değişken olarak evlilik sayılarını olumsuz etkilediği görülmektedir. 2001 yılında 91.944 olan boşanma sayısı ise 2002 yılına gelindiğinde 95.323’e yükselmiştir (TÜİK,2001-2024). Bu verilere göre krizin insanların aile hayatını olumsuz yönde etkilediği söylenebilir. Sosyal etkiler zamanla gelişirken bireysel psikolojik çöküntü nedeniyle yaşanan yıkımlar ilk anlarda da gözlemlenebilmektedir.

Türkiye 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin ardından başta bankacılık sistemi olmak üzere kamu kesimini de içeren önemli reformlar yapılmış. Diğer taraftan bu dönemde uygulanan sıkı maliye politikası nedeniyle kamu borç stoku ve bütçe açığı oranları da birçok gelişmiş ülkeden daha iyi duruma getirilmiş enflasyon düşürülmeye başlanmış, işsizlik azalmaya başlamış 2005 yılında paradan 6 sıfır atılmış ve ekonomideki bu gelişmeler toplumu olumlu yönde etkilemeye başlamıştır. Toplumun refah seviyesi de yükselmeye başlamıştır.

2008 yılında ABD’ de ortaya çıkan dünya genelini etkileyen küresel finansal kriz Türkiye ekonomisini 2001 krizi gibi derinden etkilememiştir 2001 yılından sonra alınan önlemler bu küresel krizi hafif atlatmıştır

Bu krizin etkileri Türkiye’nin aldığı önlemler sayesinde kısa sürmüş ve Türkiye ekonomisi tekrar istikrarlı bir şekilde yoluna devam etmiştir.

2000-2024 yılları arasında, mili gelirde yaşanan gelişmelere paralel olarak, kişi başı milli gelirde (KBMG) de artışlar yaşanmıştır. 2000 yılı itibariyle cari fiyatlarla 4.129 dolar seviyesinde olan KBMG, 2014 yılsonu itibarıyla 10.404 dolara ulaşmıştır. Bu açıdan bakıldığında; 2000-2014 yılları arasında KBMG’de dolar cinsinden %152 artış yaşandığı görülmektedir. Ama daha sonraki yıllarda yaşanan olaylar ve 2020 yılında Covid-19 pandemisinin yaşanması ile ekonomi etkilenmiştir. KBMG artışı yavaşlamış ve günümüz itibarıyla 2024’te kişi başına düşen gelir 507.615 TL (15.463 dolar) olarak hesaplanmıştır (TÜİK,2024).

Türkiye ekonomisi 2002-2018 döneminde yılda ortalama yüzde 5,7 oranında büyümüştür. 2000’li yıllarda uzun dönemli ekonomik büyüme oranı olan yüzde 4,7’nin üzerine çıkmıştır. Ama ekonomik büyümede son yıllarda az da olsa düşüş gerçekleşmiştir. 2023 yılı ekonomideki büyüme yüzde 4,5 kaydedilirken 2024 de ekonomik büyüme yüzde 3,2 kaydedilmiştir. Nüfus arttıkça ve ülke zenginleştikçe ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek giderek zorlaşır. Bu açıdan, söz konusu performans önemlidir. Gerçekleşen bu performans sayesinde Türkiye 2000’li yıllarda gelir düzeyini ciddi ölçüde artırarak üst-orta gelir düzeyine sahip bir ülke haline gelebilmiştir (SETA, 219).

Ülkemizde 2000’li yıllarda asgari ücretin reel olarak iki katının da üzerine çıkması ve sosyal harcamaların genişlemesiyle birlikte mutlak fakirlik çok büyük oranda azalmıştır. Fakat gelir dağılımında ciddi bir iyileşme sağlanamamıştır. Ülke ekonomisindeki makro düzeyde gelişen ekonomik refah tabana yayılamamıştır. Türkiye’nin tabakalaşma görüntüsü adeta kum saatine benzemektedir.

Türkiye 2002 ve 2017 yılları arasında uyguladığı ekonomik reformların desteğiyle yüksek büyüme oranları gerçekleştirmiştir. Ülkenin üst orta gelir düzeyine ulaşması sağlanmıştır. 2002 ile 2022 yılları arasında reel gayrisafi yurtiçi hâsıla (GSYH) artışı ortalama yüzde 5,4 olarak gerçekleşti. Ayrıca, büyümeyle birlikte yoksulluk da hızlı bir şekilde azalmıştır. 2007 yılında yüzde 20'nin üzerinde olan yoksulluk oranı 2021 itibariyle yüzde 7,6'ya inmiştir. 2023 yılında %4,5 oranında güçlü bir ekonomik büyüme kaydeden Türkiye'nin büyüme hızı 2024 yılında hafif bir yavaşlama ile yüzde 3,2 olarak gerçekleşti. Büyümenin 2025 yılında geniş anlamda aynı seviyelerde kalarak yüzde 3,1 olarak gerçekleşeceği öngörülmektedir (Dünya Bankası Raporu, 2024).

Türkiye'nin kaydettiği ilerlemeleri koruyabilmesi ve devam ettirebilmesi için önemli zorlukları aşması gerekmektedir. Bunların arasında, covid sonrası dönemdeki zorlu makroekonomik ortamın ve 2010'ların ortalarından bu yana üretkenlikte gözlenen düşüş eğiliminin öne çıktığı bir tabloda ekonomik büyümeyi hızlandırmak büyük önem taşımaktadır. Öte yandan, ekonomik büyüme devam etse de artan eşitsizlikler nedeniyle yoksulluk oranlarındaki düşüş 2016'dan bu yana duraklamıştır ve bu durum istihdam yaratmak için müdahalelere ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Türkiye ekonomisi son yıllarda artan enflasyonla da mücadele etmektedir. 2020 'te ortaya çıkan covid den sonra artmaya başlayan enflasyon günümüz itibariyle hala çift haneli rakamlarda devam etmektedir.

Diğer taraftan Türkiye ekonomisini derinden etkileyen olaylardan birisi 2023'te meydana gelen 10 kenti etkileyen depremlerdir. Türkiye depremin etkilerini ortadan kaldırmak için çok hızlı bir şekilde çalışmalar yapmaktadır. Söz konusu depremler 50.000'den fazla insanın hayatını kaybetmesine, 1,9 milyon konutun hasar görmesine veya yıkılmasına neden olmuştur. Yapılan değerlendirmelerde, depremlerle ilgili iyileştirme ve yeniden inşa için ekonomiye maliyeti yaklaşık 81 milyar dolar olarak tahmin edilmiştir.

Mayıs 2023'te gerçekleştirilen genel seçimlerden sonra, ekonominin başına daha önce de Maliye bakanlığı yapan Mehmet Şimşek getirildi. Ekonomi ekibi başta yüksek enflasyon olmak üzere geçmişteki makroekonomik denge-sizlikleri gidermeye yönelik kapsamlı bir dizi politikayı uygulamaya koydu. Politika faizleri yükseltildi 2023 Mayıs ayında yüzde 8 civarı olan faizler 2025 Mayıs itibariyle yüzde 46 civarı olmuştur.

2023 Mayıs ayından bu yana Türkiye ekonomiyi normalleştirme yolunda en önemli göstergelerden olan enflasyonu ve faizleri indirmek için mücadele

etmektedir. Enflasyon ve faizle uğraşılırken diğer taraftan da Türkiye ekonomisi büyümeye devam etmektedir.

Yüksek faiz ve enflasyon, üretimdeki düşük artış hızı ve azalan yabancı yatırımcı dâhil olmak üzere, büyümeyi yavaşlatan ve uzun süredir devam eden makro ve yapısal zorluklar, sürdürülebilir ekonomik büyümeyi hızlandırmaya yardımcı olacak sağlam mali önlemler ve yeni yapısal reformlar gerekmektedir.

SONUÇ

2000 yılından itibaren Türkiye'nin toplumsal yapısında demografik dönüşümlerden kentleşmeye, teknolojik gelişmelerden kültürel değişimlere kadar belirgin bir değişim yaşanmıştır. Özellikle aile yapısında çözülme yönünde büyük değişimler gerçekleşmiştir. Bireyselleşmenin artışı ailedeki geleneksel rolleri değiştirmeye başlamıştır. Bütün toplumlarda olduğu gibi Türk toplumunda da aile toplumun temel kurumu olarak görülmektedir. 2000 yılından itibaren etkin şekilde kullanılmaya başlayan internet ve sosyal medya platformları Türk aile yapısını çözülme yönünde etkilemiştir. Ailedeki bu çözülmenin önlenmesi için toplumun büyük bir çoğunluğu devletin uyguladığı politikaları yetersiz görmektedir. Devlet tarafından uygulanan politikaların daha etkili olması beklenmektedir. Çünkü devlet tarafından uygulanan politikalar aileyi etkilediği söylenebilir. Ancak toplumun temel kurumlarından olan aile toplumun bir başka kurumu tarafından tamamen yönlendirilemez. Siyaset kurumu gibi aile de toplumun kültürünü oluşturan temel kurumlardandır. Toplumda kurumlar arsında matriks ilişkisi olduğu iddia edilebilir, bu duruma kurumlar ağı matriksi de denir. Kısacası bir toplumun nasıl aile yapısı olacağını ve ailenin geleceğini sadece devletin alacağı tedbirler belirlemez. Toplumda onun kültüründe ortaya çıkan değişim aile kurumunu da etkilemektedir. Ailede bugün ortaya çıkan çözülme; batılaşma, kentleşme, sanayileşme, göç ve özetle toplumda cari olan kapitalist sistemin değerleri aile kurumunu daha az değerli bir kurum haline getirmiştir. Aşırı ve düzensiz kentleşme, ev ve iş hayatının birbirinden ayrılması, kente gelen insanların iktisadi ve sosyal sistem içinde kolayca kendilerine yer bulamamaları, özellikle kentlerdeki tek düze mimari yapı önceleri Türk aile yapısında yaşanan ilişkileri sürdürme imkânını ortadan kaldırmaktadır. Son yirmi beş yıldır Tokat'ta yapılan mimari yapı ve kentleşme, evlerde Tokat mutfağını yaşatma şansını ortadan kaldırmaktadır. Bu mimari yapıda insan-

lara hâl hatır sorun sohbet edin diyebileceğimiz bir yer yoktur. Tokat'ta Ramazan ayında teravih namazları sonrasında ata yadigârı; Ali Paşa Cami, Meydan Cami, Garipler Cami, Takyeciler ve Behzat Camileri olmasa insanları bir araya getirecek mekânlar yoktur. Mimarının bir dili vardır. Sosyal ilişkileri kuran ve sürdüren unsurlardan birisi mimari yapıdır. Özetle Aile de yaşanan bugünkü durum bir başlangıç değil yaklaşık iki yüz yıllık modernleşme sürecinin bir sonucudur.

2000 yılından sonra Türkiye'de gençler arasında evlenme yaşı yükselmiş, evlilikler kısa süreli olmaya başlamış, boşanma oranları artmış ve özellikle boşanmalarda nafaka konusu erkekler arasında büyük korku oluşturmaya başlamıştır. Kadın hakları dolayısıyla kadına tanınan pozitif ayrımcılık, gelecekteki Türk aile yapısını derinden etkilemiştir. Aile kurumundaki çözülme giderek sadece devlet tarafından uygulanacak politikalarla olmayacaktır. Aile kurumunun geçirdiği değişim ve dönüşümün anlaşılabilmesi için bireysel olarak akademisyenlerin ve örgütsel olarak sivil toplum kuruluşlarının, siyasi partilerin ve üniversitelerin yapacağı çalışmalar önemli olacaktır. Bu dönüşüm süreci, modernleşme, küreselleşme ve özellikle Türkiye'de uygulanan kapitalist iktisadi sistemin etkisiyle ortaya çıkan bir durum olarak değerlendirilebilir.

Türkiye'nin toplumsal yapısı, çevre ülkelerdeki savaşlar ve ekonomik nedenlerden dolayı, Türkiye'nin aldığı göçler neticesinde çoğulcu bir yapıya dönüşmüştür. Ancak bu çoğulculuk, farklı kimliklerin bir arada yaşamasında önemli güçlükleri ortaya çıkarmaktadır. Bu olumsuzluklar ekonomik eşitsizlikler, kültürel kutuplaşmalar, genç işsizliği, çevresel sorunlar ve dijital çağın getirdiği yeni sosyal riskler olarak görülebilir. Türkiye'nin demografik yapısında belirgin bir şekilde dönüşüm gerçekleşmiştir. Türkiye'de doğum oranları 2000 yılından günümüze kadar giderek düşmesine rağmen nüfusu artmaya devam etmiştir. Bu nüfus artışında yaşam süresinin uzaması ve çocuk ölümlerinin azalması gibi olaylar etkili olurken, dışardan alınan göçlerde etkili olmuştur. Türk toplumu giderek yaşlanmakta, bu durumun gelecekte büyük sosyal sorunları ortaya çıkaracağı söylenebilir. Giderek yaşlanan toplumda sağlık sistemi ve sosyal politika yatırımları olumsuz şekilde etkilenecek ve çalışacak genç nüfusun azalmasından dolayı işgücü ihtiyacı artacaktır.

Geleceğe yönelik olarak, Türkiye'nin toplumsal yapısındaki dönüşümde eğitim sistemi önem arz etmektedir. Bu dönemde 2000 yılından önce eğitimde yapılan ayrımcılıklar giderilmiş, eğitimde inançlarından ve giyim

tarzından dolayı farklı muameleye uğrayan insanların (üniversitelerde özellikle kadınların) eşit bir şekilde eğitim almaları sağlanmıştır. Üniversite sayıları artırılmış, ilk ve orta derce eğitim sistemi 4+4+4 olarak zorunlu eğitim 12 yıla çıkarılmış, büyük ölçüde eğitimde fırsat eşitliği sağlanmıştır. Toplumun eğitim seviyesi giderek yükselmiş ama bunun yanında önemli olumsuzluklar ortaya çıkmıştır. Üniversite mezunu işsizler çoğalmış ve çalışacak ara elemanı bulmak zorlaşmaya başlamıştır. Uzmanların bu duruma önerileri de bulunmaktadır. Bu durum ile ilgili olarak tarihçi Prof. Dr. Erhan Afyoncu'nun 03.08.2025 tarihinde CNN TURK' te yaptığı açıklamalar önem arz etmektedir. Eğitim sisteminin yeniden yapılandırılmasının gerektiğini belirten Afyoncu; Türkiye'de düşen doğum oranlarını ve eğitim sisteminin etkisini değerlendirerek, uzun eğitim süresinin evlilik ve çocuk sahibi olma yaşını geciktirdiğini vurgulayan Afyoncu, "Eğer tedbir alınmazsa, Anadolu'daki Türklük Hititler gibi tarihe karışabilir" uyarısında bulunan Afyoncu, Meslek liselerinin ve zanaatın önemine de dikkat çeken ve zanaatkârların üniversite mezunlarından daha yüksek gelir elde ettiğini ve itibarı olmayan meslekler çocukların geleceği olabileceğini belirterek, Türkiye'nin düşen nüfus artış hızına dikkat çeken Afyoncu, bu durumun ciddi bir tehdit olduğunu belirtti. Eğitim süresinin uzunluğunun doğurganlığı düşürdüğünü söyleyen Afyoncu, nüfus artışını sağlamak için yapısal reformlar gerektiğini vurgulamıştır. Türkiye'nin genç nüfusunu kaybettiğini ve eğer nüfus problemini çözemeyip bu hızla devam edersek, Anadolu'daki Türklük de bir zamanlar burada yaşamış Hititler gibi tarihe karışacağını ve bu olasılığın 50-100 yıl içinde gerçekleşebilecek bir tehdit olduğunu, şuan da genç nüfusumuz kalmadığını, eğitim sisteminin yeniden yapılandırılması gerektiğini belirten Afyoncu, üniversite mezunu gençlerin iş bulamayıp evlenme yaşının geciktiğini ve bu nedenle çocuk sayısının da azaldığını, Üniversiteyi bitirip iş bulamayınca yüksek lisansa yöneliyor. Evlenme yaşı 27-28'e çıkmış durumda. Evlenince bir çocuk yapabiliyor, ikinciye ne fiziksel gücü ne vakti kalıyor. Eğitim süresi bu yapıyı doğrudan etkiliyor. 16 yıl eğitim almak şart değil. Türkiye'de 8 yıllık temel eğitim yeterlidir. Usta zanaatkârların maaşlarının üniversite mezunlarını geride bıraktığını söyleyen Afyoncu, mesleklerin itibarının artırılması gerektiğini belirterek, bugün bir inşaat ustası 200 bin lira maaş alıyor, mühendis ise 50 bin. Bu rakamlar daha da artacak çünkü usta bulamıyoruz. Ama hâlâ bu mesleklerin itibarı düşük. Ekmek ustası, fırıncı, süt sağıcısı gibi zanaatların değerini artırmalıyız. Ege'de bir öğretmen 'Çocuğu zorla okula getiriyoruz, o çoban olmak istiyor' dedi. Bu durumu oturup düşünmemiz gerekiyor." Afyoncu'nun yaptığı açıklamalar

Türkiye'nin toplumsal yapısını etkileyen unsurları kapsamaktadır. Bu durum ülke olarak gelecekte toplumsal yapının dönüşümünü etkileyecek şekilde hızlı önemler alınması gerektiğini göstermektedir.

Diğer bir taraftan Kadınların toplumsal hayata katılımı ile devletin çalışan kadınlara yönelik destekleri de artmıştır, çalışan kadınlara yapılan destekler yetersiz olduğu görülmektedir çalışan kadınlarda çocuk sayısını artırmak için kadınların çalışma yaşamına yönelik daha çok maddi ve sosyal destekler sağlanmalıdır.

Gençlerin demokratik süreçlere dâhil edilmesi ve bilinçli dijital okuryazarlığın artırılması, bu dönüşümün sağlıklı biçimde devam etmesi açısından kritik öneme sahiptir.

Kentleşmenin hız kazanması, kırsal kesimde nüfusun büyük oranda azalmasına neden olmuştur. Kırsal kesimde azalan nüfus tarımsal üretimi olumsuz etkilemektedir. Köyden kente göçü önlemek ve tarımsal üretimi artırmak için özellikle köylerde yaşayan gençlere yönelik daha etkili teşvik programları uygulanabilir. Kentleşme ile yeni sosyal sınıflar oluşurken kültürel dönüşümlerde gerçekleşmektedir.

Teknolojik gelişmeler hem bireysel yaşamı hem de sosyal ilişkileri yeniden şekillendirmiş, sağlık ve sosyal politikalar, toplumun yoksul kesimlerine yönelik hizmetleri artırmıştır.

Ekonomik yapıda gelir dağılımı, iş gücü piyasalarında değişiklikler meydana getirmiştir. 2000 yılından bugüne ülkenin GSM (gayrisafi milli gelir) geliri üç katından fazla artmıştır. Ancak makro düzeydeki ülkede yaşanan ekonomik gelişmelerin sonucu alt sosyal sınıflara refah artışı şeklinde olamamıştır. Başka bir ifadeyle refah tabana yayılamamıştır. Bu durum kapitalist iktisadi sistemin ana problemlerinden birisidir.

Sonuç olarak, Türkiye'de toplumsal yapının 2000'li yıllardan itibaren geçirdiği değişimler; sadece mevcut yaşam biçimlerini dönüştürmekle kalmamış, aynı zamanda geleceğe dönük yeni toplumsal dinamiklerinde ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönüşüm süreci, politikacıların, akademik çevrelerin ve toplumun tüm aktörlerinin dikkatle izlemesi gereken çok yönlü ve sürekli değişen bir yapıyı ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Altunay, A. (2015). Bir Sosyalleşme Aracı Olarak Yeni Medya, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*.
- AÖF, (2019) *Anadolu Üniversitesi Türkiye'nin Toplumsal Yapısı Kitabı* Baskı 2019, Eskişehir. (2016)
- Aslan, E.Ş. (2016) "Markaların Kriz Dönemlerinde Sosya Medya Kullanımı Stratejileri: Gezi Parkı Olayları Sürecinde Twitter Üzerine Bir İnceleme, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*.
- Atalay, İ. (1994). *Türkiye Coğrafyası* (4.Baskı). Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir.
- Buğra, A., & Keyder, Ç. (2006). New Poverty And The Changing Welfare Regime of Turkey. Undp Report.
- Çaki, F. (2016). Ailedeki Değişime Etki Eden Faktörler, *Aile Sosyolojisi* (Ed. Prof. Dr. Nazmi Avcı, Doç. Dr. Erdal Aksoy), Aile Sosyolojisi, İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, (2022). İklim Değişikliği Raporu.
- Dünya Bankası, (2024). Dünya Bankası Türkiye Raporu 2024.
- Eğitim Reformu, (2013). Eğitim Reformu Girişimi, 4+4+4 Eğitim Sistemi: Bir Yılın Değerlendirmesi.
- Gül, E. (2024). Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Ailenin Dönüşümü. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Gümüş, A. (1998). *Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar*, Ankara, T.C. Çevre Bakanlığı Yayınları.
- Gürel, E.; Nazlı, A. (2019). Dijital Aktivizm; Türkiye'de Sosyal Medya Kampanyaları Change.org. Üzerine Bir Analiz, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2019.
- Işık, Ş. (2005). Türkiye'de Kentleşme ve Kentleşme Modelleri. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Bornova-İzmir.
- Kalaycıoğlu, Sibel (2017). Toplumsal Yapı: Toplumsal Kurumlar, Gruplar ve Toplumsal Değişme, *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı* (Editör Memet Zencirkıran)

- Koç, İ., Eryurt, M.A., Adalı, T. ve Seçkiner, P. (2010). *Türkiye'nin Demografik Dönüşümü*. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Yayını, Ankara, 2010.
- Nayır, Z. (2008). İş ve Aile Arasındaki Kadın; Tekstil ve Bilgi İşlem Girişimcilerinin Rol Çatışmasına Getirdikleri Çözüm Stratejileri, *Ege Akademik Bakış*,
- Oktan, A. (2013). Türk Sinemasında Hegemonik Erkeklikten Erkeklik Krize; Yazı-Tura ve Erkeklik Bunalımının Sınırları, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*.
- Oytun, O.; Gündoğar, S.S. (2015). Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri, ORSAM Analiz Raporu, Ocak 2015.
- Özdemir, A. (2025). Son 20 Yılda Üniversite Sayısındaki Artış ve Akademik Niteliğe Etkileri Analizi.
- Özdemir, N. (2008). Türkiye'de Sosyal Güvenlik Reformu: Nedenleri ve Sonuçları, *Maliye Dergisi*, 155, 49-67.
- Resmî Gazete, (2012). Aile İçi Şiddetle Mücadele Kapsamında 6284 sayılı kanun.
- SETA, (2019). *2000'li Yıllarda Türkiye Ekonomisi*. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.
- Susam, N., Özgül, H. B., ve Yavuz, E. (2020). Türkiye Ekonomisi ve Maliyesi 1923-2023, Beta Basın Yayın Dağıtım, İstanbul. UNICEF Türkiye, (2021). Türkiye'de Pandemi ve Eğitimde Erişim Raporu.
- TBMM, (2023) Türkiye Büyük Millet Meclisi Resmî Web Sitesi.
- TOKİ, (2024). Toplu Konut İdaresi, Faaliyet Raporu.
- Toprak, Z. (2015). *Türkiye'de Emeklilik Sisteminin Gelişimi ve Sorunları, Sosyal Güvenlik Politikaları*.
- Tübisad, (2021). Türkiye'nin Dijital Dönüşüm Endeksi, Bilişim Sanayiciler Derneği. Bilişim Sanayicileri Derne
- TÜİK (2024). Hane halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK, (2023). Demografik İstatistikler, Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK, (2023). Kadınların İstihdama Katılım Oranı, Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK, (2024) TÜİK Eğitim İstatistikleri, Türkiye İstatistik Kurumu.

- TÜİK, (2024). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları 2000–2024. Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK, (2024). Doğum İstatistikleri, Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK, (2024). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2001-2024. Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK, (2024). Gelir Dağılımı İstatistikleri, Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK, (2024). Hane Halkı Bilişim Araştırmaları, Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK. (2022). Sağlık İstatistikleri, Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK. (2023). Gençlik İstatistikleri, Türkiye İstatistik Kurumu.
- UNICEF, (2005). Türkiye Raporu.
- We Are Social; Social,2023). Dijital 2023 Türkiye Raporu.
- YÖK, (2023). *Yükseköğretim Kurulu, Üniversite Sayıları ve Öğrenci İstatistikleri*

MUHAFAZAKÂR TEORİDE TEMEL DEĞERLER VE MUHAFAZAKÂRLIK TÜRLERİ: KITA AVRUPASI ANGLO-AMERİKAN VE YENİ SAĞ YAKLAŞIMLAR

Ahmet ÖZKİRAZ¹

Fatih DEMİR²

GİRİŞ

Bu çalışma, muhafazakârlık düşüncesini kavramsal temelleri ve tarihsel arka planı üzerinden ele alarak farklı coğrafyalarda ortaya çıkan başlıca muhafazakârlık türlerini incelemektedir. Çalışmada öncelikle muhafazakârlığın “hıfz” köküne dayanan anlam dünyası, akıl, değişim, gelenek, birey-toplum ilişkisi, din, aile, siyaset ve devlet gibi temel kavramlarla ilişkisi tartışılmaktadır. Ardından Kıta Avrupası (özellikle Fransız) muhafazakârlığı, İngiliz muhafazakârlığı ve Amerikan muhafazakârlığı tarihsel bağlamları içinde karşılaştırmalı olarak analiz edilmektedir. Fransız Devrimi’ne karşı gelişen karşı-devrimci ve cemaatçi çizgi, İngiltere’de tedrici reforma dayalı, faydacı ve liberal unsurlarla iç içe geçen anlayış ve Amerika’da liberal-kapitalist düzenle uyumlu, cumhuriyetçi değerlere dayalı muhafazakârlık biçimi arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmaktadır. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren neo-liberal ekonomiyle birleşen Yeni Sağ ve liberal parametreler çerçevesinde yeniden inşa edilen Yeni Muhafazakârlık değerlendirilmekte; böylece muhafazakârlığın tekil ve statik bir ideoloji değil, farklı bağlamlarda farklılaşan çoğulcu bir düşünce ailesi olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

“Muhafazakârlık/tutuculuk” kavramı Arapça “hıfz” kökünden türemekte olup korumak, saklamak ve hafızada tutmak anlamlarını taşımaktadır. Fransız Devrimi sonrasında siyasal bir kavram olarak “conservateur” biçiminde reformların dikkatle gerçekleştirilmesini vurgulayan bir anlama kavuşmuştur. Doğu dillerinde ise kavram daha çok kutsal bilgi ve hafızanın korunmasına ilişkin anlamlarla ilişkilendirilmiştir (Özipek, 2017: 15). Modern anlamıyla muhafazakârlık, radikal kopuşlara karşı tedrici değişimi savunan; gelenek, aile ve din gibi kurumlara öncelik veren; ideolojiden çok

¹ Prof. Dr. Tokat Gaziosmanpaşa Ün. İİBF Kamu Yönetimi Bölümü ORCID: 0000-0002-8565-7081

² Tokat Gaziosmanpaşa Ün. Lisansüstü Eğitim Enst. Doktora Öğr. ORCID: 0009-0004-3191-9789

yöntem, ilkeden çok süreklilik ve istikrar vurgusu taşıyan bir yaklaşım olarak ortaya çıkmaktadır. Huntington'ın da belirttiği üzere muhafazakârlık belirli bir ütopya sunmaktan ziyade değişimin nasıl gerçekleşmesi gerektiğine odaklanan, düzen, süreklilik ve kurumsal devamlılık ekseninde konumlanan bir zihniyettir (akt. Özipek, 2017: 17) .

Muhafazakârlık hem Batı düşüncesinde hem de farklı ulusal bağlamlarda farklı biçimlerde tezahür etmiştir. Toplumu bir bütün olarak gören, düzenin korunmasını öncelikli kabul eden ve değişimin yavaş ve doğal bir süreç olması gerektiğini savunan ortak yönlerine rağmen muhafazakârlık türleri coğrafi, tarihsel ve entelektüel koşullar çerçevesinde farklılaşmaktadır. Aşağıdaki bölümlerde bu farklılaşmanın temel örnekleri olarak Kıta Avrupası, İngiliz, Amerikan ve modern dönemde ortaya çıkan Yeni Sağ-Yeni Muhafazakârlık yaklaşımları ele alınmaktadır.

2. Muhafazakâr Teorinin Temel Değerleri ve Muhafazakârlık Türleri

2.1. Muhafazakâr Teorinin Temel Değerleri

Akıl

Muhafazakâr teorinin temel ilkeleri literatürde kapsamlı biçimde ele alınmıştır. Akli yöneten başat kavramlar rasyonellik, gelenek, dönüşüm, düzene karşı kargaşa ve birey-toplum ilişkisini içerir. Muhafazakârlar genel anlamda akla karşı değildir; itirazları, toplumu baştan sona soyut, teorik ilkelere yeniden inşa etmeye çalışan rasyonalizme yöneliktir. Muhafazakâr ideolojinin özü, “anti-milliyetçi” ilkeleri önceleyen ve akli mutlaklaştırmayan bir yaklaşım etrafında şekillenir. Evrenin, insanın ve toplumun yalnızca rasyonaliteyle açıklanamayacağı; metafizik yasalarla kuşatılmış, belirli bir düzen içinde yapılandırılmış bir varlık alanı olduğu kabul edilir (Alevli, 2012: 11).

Evrenin yapısına ve ilkelerine ilişkin bilginin, öncelikle yüce bir varlıktan geldiğine inanılan dini vahiyler üzerinden elde edildiği, bu bilgilerin ise insan aklı tarafından ancak sınırlı ölçüde kavranabileceği vurgulanır. Kozmosun düzeni rasyonalite aracılığıyla baştan kurulamaz; evren ve insan gerçekliği, insan idrakini aşan karmaşık ve gizemli bir öz taşır. Bireyler ve medeniyetler de benzer şekilde duygu, düşünce ve çoğu zaman çelişkili dürtülerden oluşan karmaşık ağlara sahiptir (Vincent, 1992: 65).

Bu çerçevede muhafazakârlar, geleneksel, dini ve mistik değerlerin zihinden dışlanmasına karşı çıkar. İnsan doğası itibarıyla benmerkezci eğilimler taşır ve bu eğilimler zararlı sonuçlar doğurabilir. Bu durumda bireylerin kendilerini yıkıcı davranışlardan uzaklaştırabilmeleri için gelenek, pratik uzmanlık ve köklü kurumlar gibi sınanmış referanslardan rehberlik almaları gerektiği savunulur. Aklın teorik ve pratik olmak üzere ikiye ayrılabilceği kabul edilir. Teorik akıl soyut, kavramsal ve çoğu zaman ideolojik düzeyde kalırken, soyut ilkelerin tarihsel süreçten süzülerek somutlaşmasıyla “tarihsel akıl” ortaya çıkar ve bu da günümüzde “tarihsel-sosyal” ya da pratik akıl olarak işlev görür. Pratik akıl, yalnızca “bir şey hakkında bilgi” değil, aynı zamanda “o şeyin bilgeliği”ni ifade eder. Oakeshott’a göre bilgelik, akademik bilgiden çok hayatın içinden gelen pratik bilgiye tekabül eder (Oakeshott, 1962: 168).

Muhafazakârlar teorik aklın varlığını ve önemini bütünüyle reddetmez, ancak onun sosyal ve siyasal süreçlere ölçsüz müdahalesini sorunlu görür. Teorik aklın soyut doğası nedeniyle siyasal alanda güvenilir bir rehber olmayacağı, siyasetin teorik değil gerçekçi bir alan olduğu vurgulanır. Toplum mekanik bir yapı değil, organik bir bütün olarak tasavvur edilir. Bu nedenle siyasal ve toplumsal meselelerde soyut ilkelerden çok, pratik ve deneyimsel kavramların esas alınması gerektiği savunulur. Rasyonalistlerin akla gereğinden fazla güvenerek toplumsal, hukuki ve kurumsal gelenekleri sorgulayıp zayıflattıkları; bireyci ve ideolojik teoriler ürettikleri belirtilir. Bilgili bir muhafazakârın ise derin ve karmaşık doktrinleri birkaç iddialı slogan içinde yoğunlaştırmaktan kaçındığı, zira bunun radikal duyguları kışkırttığı düşünülür (Vincent, 1992: 70).

Rasyonalist yaklaşımlar, toplumu ve siyaseti teorik olarak makul görünen ilkeler temelinde yeniden düzenlemeyi hedefler. Muhafazakâr perspektiften bakıldığında bu çaba, insanlığın olgunlaşmamış bir öz-önem duygusunun ifadesi olarak değerlendirilir. Dünyayı rasyonalite aracılığıyla değiştirme ve yeniden kurma girişimlerinin, Rus ve Fransız devrimlerinde olduğu gibi, çoğu zaman korku ve baskı ürettiği hatırlatılır (Erdoğan, 2004: 17).

Muhafazakâr entelektüeller, Aydınlanma düşüncesinin insanı ve aklı yarılmaz ve kusursuz kabul eden yönünü reddeder. İnsan doğası gereği eksiktir; bilgi kapasitesi sınırlı, yargıları hataya açıktır. Bu nedenle aklın ürünü olan bilgi de bütünüyle güvenilir değildir. Bilgi de akıl gibi teorik ve pratik olarak iki alanda ele alınır ve teorik bilgi pratik bilgiye göre daha aşağı konumda değerlendirilir. Teorik bilgi bireyci, ideolojik ve “saf akıl” temelli

iken; pratik bilgi, bilgelik, tarihsel anlayış ve toplumsal bağlamdan beslenir. Oakeshott, teorik bilginin her zaman kısmî olduğunu ve hiçbir zaman doğrudan, tam bir bütünlük sağlayamayacağını vurgular. Yalnızca teorik bilgiye dayanan rasyonalist figür, anlamlandıramadığı gelenek ve davranış biçimleri karşısında şaşkına döner; alışkanlıkları ve gelenekleri “cahilce” ya da “irrasyonel” olarak etiketler, bu yanılğı da onu pratik hayatta tehlikeli ve maliyetli bir aktör hâline getirir. Başarı görünümü kazandığı durumlarda bile, rasyonalizmin toplumsal düzlemde yüksek maliyetli etkilerini pekiştirdiği düşünülür.

Bu düşünce sistemi içinde dini bilgiye özel bir önem atfedilir. Geleneksel, liberal ve romantik muhafazakârlık arasında ton farkları bulunsa da, dinin evren, insan ve toplum hakkında güvenilir iç görüler sunduğu kabul edilir; siyasetin bu kaynaklardan yararlanması zorunlu görülür. Evrenin bütünüyle rasyonel ilkelerle açıklanamayacağı, irrasyonel unsurların da toplumsal gerçekliğin parçası olduğu dile getirilir (Alevli, 2012: 13).

Değişim ve Devrim

Muhafazakârlar çoğu zaman değişim karşıtıymış gibi algılsa da asıl itirazları, değişimin kaynağına, hızına ve yöntemine yöneliktir. Değişim olmaksızın “muhafaza” da mümkün değildir; ancak bu değişimin iç dinamiklere dayanması, yavaş, ılımlı, doğal ve evrimci bir seyir izlemesi gerektiği vurgulanır. Dışsal, ani ve müdahaleci değişim girişimleri, toplumsal yapının kendi ritmini bozar. Tocqueville’in değerlendirmesine göre Fransız İhtilali, sanıldığı kadar fayda üretmemiş, aksine topluma daha fazla zarar vermiştir (Alevli, 2012: 14).

Fransız Devrimi, uzun sürede kendiliğinden çözüleceği düşünülen yıpranmış toplumsal yapıyı bir anda ve acılı bir biçimde yıkmıştır (Tuncay, 2005: 579). Muhafazakâr bakışın temelinde, değişimin kaçınılmaz olduğu, fakat saf akıl ve irade üzerinden tasarlanamayacağı düşüncesi yatar. Toplumsal dönüşüm, geleneksel ve dini anlayışlar, değerler ve normlar dikkate alınarak yürütülmelidir. Değişim, sürekliliği koruyacak şekilde ve ihtiyaç hâlinde gerçekleşmelidir (Alevli, 2012: 14).

Toplumun ve siyasal sistemin hazır olup olmadığı gözetilmeksizin dış müdahaleyle gerçekleştirilen “zorunlu” değişimler, yalnızca hedeflenen keşimi değil, bütün toplumsal yapıyı sarsar; istikrarsızlık ve gerilemeye neden olur. Yapay değişim, yenilenme değil, bozulma üretir ve bu tür dayatmalar

bir tür zorbalık olarak değerlendirilir. İç dinamiklerden doğan kendiliğinden dönüşümler ise istikrar, düzen ve ilerleme ile uyumlu görülür. Bu nedenle muhafazakârlar, mevcut düzeni kökten değiştirmeyi hedefleyen ideolojilere mesafelidir. Değişim, sistemin tamamı için yıkıcı nitelik kazanmadığı ölçüde meşru kabul edilir (Özipek, 2011: 82).

Tarihin ve toplumun sabit değerlerinin, siyasal sistemin temel unsurlarının korunması, evrimsel toplumsal değişimin ön koşulu olarak görülür (Alevli, 2012: 15). Muhafazakâr düşünce, toplumun ve siyasetin kökten dönüşümü yerine, kurallarda ve kurumsal yapılarda düzenleyici değişiklikleri savunur (Oakeshott, 1976: 46). Amaç, mevcut düzeni bütünüyle yıkmadan toplumsal gelişmeyi mümkün kılan ilkeler oluşturmaktır. Mevcut düzenin korunması esastır; buna eşlik eden ikinci ilke, siyasal ve sosyal kuralların güncel koşullarla uyumlu hâle getirilmesidir. Gelişim, birikmiş değerler sistemini, gelenekleri ve geçmiş kazanımları tahrip etmeden gerçekleşmelidir (Alevli, 2012: 15).

Aydınlanmanın özgürlük, eşitlik, refah, adalet, demokrasi ve ilerleme gibi kavramları değişim ve devrimle ilişkilendirmesi karşısında muhafazakârlar temkinli bir duruş benimser. Bu temkin, kurumların aşınması, devrimci dalgaların yarattığı sarsıntılar ve geleneksel yapıların tahribiyle birleşince daha da güçlenir (Özipek, 2011: 82). Buna rağmen muhafazakârlar yeniliğe mutlak biçimde karşı değildir; aksine sürekliliği sağlamak için belirli düzeyde yenilenmeye ihtiyaç olduğu kabul edilir. Ancak bu yenilenmenin hukuk yoluyla, barışçıl ve toplumsal uzlaşya dayalı bir şekilde yürütülmesi gerekir. Şiddet içeren dönüşümler anarşi doğurduğu için meşru görülmez. Toplumsal değişim mümkün olsa da toplumsal düzen olmadan istikrar ve güven sağlanamaz. Değişime yönelik temkinli tutumun arkasında istikrarsızlık, şiddet, terör, sosyal krizler ve sosyal bütünleşme sorunlarına ilişkin kaygılar yatar (Alevli, 2012: 15).

Gelenek

Muhafazakâr düşüncede gelenek, geçmiş, bugün ve gelecek arasında bağ kuran, tarihsel bilgelik ve tecrübenin taşıyıcısı bir temel yapı olarak görülür. Ortak yaşam alanlarında ortaya çıkan kültürel değerler ve normlar, geleneğin somut yüzünü oluşturur. Gelenek, toplumun kolektif hafızasıdır; hem toplumu bir arada tutar hem de onun devamını sağlar. Bu nedenle geleneğe bağlılık körü körüne bir teslimiyet değil, bilgi ve bilgelik kaynağına

yöneliş olarak anlaşılır. Geleneksel bilgi, soyut kavramların tarihsel deneyimler yoluyla somutlaşmasını ifade eder. Tekrar eden tecrübeler, toplumsal akla uygun bulunan davranış biçimlerini pekiştirir ve zamanla tarihsel-sosyal gelenek hâlini alır. Gelenek bu anlamda aklın üzerinde, temel bir değer konumundadır (Çaha, 2004: 77).

Geleneklere bağlılık, toplumsal düzen ve istikrarın korunmasına hizmet eder. Gelenek tarafından şekillenen davranış kalıpları, bireyler için rol ve sorumluluk alanları oluşturur. Toplumsallaşma, büyük ölçüde geleneksel bir bakış açısını benimsemek ve bu bakış açısına uygun davranmak üzerinden gerçekleşir. Gelenek, bireye tarihsel ve toplumsal bir kimlik ile aidiyet duygusu kazandırır; bireyleri köksüzlük hissinden, toplumu ise ani ve radikal değişimlerin doğurduğu güvensizlikten korur (Vincent, 1992: 71).

Toplumun geleneksel norm ve kurumları, tarihsel deneyimin somutlaşmış hâli olarak görülür. Aile, vakıf, okul ve dini kurumlar gibi sosyal örgütlenmeler, geleneğin maddi ve kurumsal düzeydeki yansımalarıdır (Erdoğan, 2004: 17). Muhafazakârlar, geleneğin sürekliliğinin korunmasına, köklü geleneklerin yaşatılmasına ve geleneksel pratiklere aktif katılıma önem verir. Gelenek korunmadığında tarihsel ve toplumsal bilinç zayıflar, geleneksel kurumlar çözülmeye başlar. Geleneklerin sürekliliği, hiçbir değişim olmadan sürüp gitmeleri anlamına gelmez; aksine, doğal özelliklerine uygun biçimde zaman içinde kendi iç mantığıyla yenilenmeleri beklenir. Dışarıdan zorlayıcı müdahaleler olmadığı sürece bu yenilenmenin toplumsal yapıyı temelden bozmayacağı varsayılır (Çaha, 2004: 77).

Geleneklerin uluslar ve medeniyetler arasında farklılık göstermesi, her toplumun kendine özgü tarihsel birikime sahip olmasıyla açıklanır. Her medeniyet kendi tarihsel arka planının ürettiği geleneği öncelemeli; bu gelenekler, o toplumun özgün kimlik ve sürekliliğinin kaynağı olarak görülmelidir (Heywood, 1992: 59; Mert, 1997: 58). Aynı toplum içinde zamanla farklı, hatta birbiriyle çelişen geleneklerin oluşabileceği kabul edilir; bu da geleneğin statik değil, dinamik bir yapı olduğuna işaret eder.

Birey ve Toplum

Muhafazakâr teoride insan ve toplum kavramları, birbirinden kopuk değil, iç içe geçmiş iki boyut olarak ele alınır. Toplum, Aydınlanma düşüncesinde olduğu gibi mekanik ve parçalı bir yapı değil, organik bir organizma olarak tasavvur edilir. Bu organizmanın unsurları, birbirlerinin farkında

olan, karşılıklı ilişkiler içinde hareket eden bireyler ve kurumlardır. Muhafazakâr düşünürler, bu organik yapıyı açıklarken sosyal sistemi insan bedenine benzetirler. Nasıl ki beden, birbirine bağlı organların uyumu ve dengesiyle varlığını sürdürüyorsa, toplum da farklı birimlerin eşgüdümüyle işler (Vincent, 1992: 71).

Toplumsal gelişim, organizmanın büyümesine benzer şekilde, aşamalar hâlinde ilerler; her aşamada yeni koşulları bünyesine katar. İnsan, doğası gereği sosyal dayanışmaya muhtaçtır; medeniyet içindeki toplumsal birimler de birbirleriyle ilişkili, uyum ve denge arayışı içindedir. Tüm sınıf ve gruplar, sistemin bütünü için sorumluluk taşır (Vincent, 1992: 71). Macridis, toplumsal bütünün her parçasının bu karşılıklı bağımlılığın farkında olduğunu, her bir bileşenin kendi görevini yerine getirirken, aynı zamanda diğerleriyle olan ilişkisini de gözettiğini vurgular (Macridis, 1992: 81).

Bu yaklaşım, doğal farklılık ve hiyerarşi fikrini de beraberinde getirir. Muhafazakârlar, bireylerin yetenekler, eğilimler ve ahlaki kapasite bakımından eşit olmadığını, toplumda doğuştan liderlik vasfına sahip kişilerin bulunabileceğini savunur. Bazı bireyler yöneten, bazıları yönetilen konumunda yer alır; bu eşitsizlik utanç kaynağı değil, toplumsal işleyişin doğal sonucudur. Kırılgan bireyler için rehberlik, otorite ve eğitim, düzenin sürdürülmesi açısından zorunlu görülür. Bu nedenle sosyal yapı, alt tabaka ile üst tabaka arasında bağ kuran kurumsal düzenlemeleri içerir; bu bağlar, yerleşik sosyal düzeni korumaya hizmet eder (Çaha, 2004: 73).

Toplum, içsel mekanizmaları aracılığıyla yeniliklere uyum sağlama kapasitesine sahiptir. Bu nedenle “toplum mühendisliği” olarak adlandırılan, dışarıdan planlı ve kökten müdahaleler reddedilir. Heywood’un ifadesiyle toplum, liberallerin öne sürdüğü gibi manipüle edilebilir bireylerin mekanik bir toplamı değil, dinamik bir organizmadır (Heywood, 1992: 48). Aile, din, ekonomi ve siyaset gibi temel kurumların her biri, toplumsal refahın sürdürülmesinde belli işlevler üstlenir; birey de bu kurumlar aracılığıyla kimlik ve aidiyet kazanır (Çaha, 2004: 73; Alevli, 2012: 20).

Bu bakış açısından hareketle toplum, bireylerin sosyal kurumlara katılımı, geleneksel değerlere bağlılık ve yerleşik kurumların korunması yoluyla varlığını sürdüren kolektif bir bütün olarak tanımlanır. Aydınlanma düşüncesinin idealize ettiği “kusursuz toplum” tasarımlarına karşı, muhafazakâr perspektif sınırlı, tarihsel ve somut bir toplumsal gerçeklik tasavvurunu öne çıkarır (Alevli, 2012: 20).

Toplumsal Kurumlar

Muhafazakâr anlayışta sosyal kurumlar, toplumsal yapının kuruluşu, düzenlenmesi ve sürekliliği için vazgeçilmez yapılardır. Kurumları anlamak ve korumak, toplumu anlamak ve korumakla eşdeğer kabul edilir. Toplum kendini yenilerken kurumlar da değişime uğrar; ancak bu değişim, tıpkı toplum gibi içsel ve kesintisiz bir süreklilik içinde gerçekleşir. Kurumlar en güncel gelişmelere uyum sağlama yeteneğine sahip olmakla birlikte, köklü yapıları itibarıyla toplumsal hafızayı taşırlar.

Toplumsal kurumların sürekliliği, toplumun geleceği açısından zorunlu görülür. Kurumların doğası gereği toplumla bağlantılı olduğu, farklılıklarından çok benzerlikleri üzerinden değerlendirilmeleri gerektiği vurgulanır. Din, aile, eğitim, ekonomi ve siyaset, medeni bir toplumun temel sütunlarıdır (Alevli, 2012: 20–21). Kurumların ortaya çıkışı, doğal haklar ya da soyut sözleşmelerle değil, tarihsel ilerlemenin ürünü olan uzun bir tecrübe süreciyle açıklanır (Muller, 1997: 11).

Din

Din, muhafazakâr ideolojide tarihsel olarak sürekli merkezi bir kurum olagelmıştır. İngiltere’de Burke, Coleridge, Southey, Disraeli ve Newman; Fransa’da Bonald, de Maistre ve Chateaubriand gibi isimler için din, hem toplum hem devlet açısından temel bir referans noktasıdır (Alevli, 2012: 21; Nisbet, 1986: 69). Nisbet, muhafazakârların bireylerin dinden uzaklaştığında farklı türden dengesizliklerle karşılaşacağı düşüncesinden hareketle dine özel önem atfettiklerini belirtir. Tocqueville ise dinin hükümet, toplum ve özgürlük için taşıdığı önemi vurgular; din yalnızca araçsallaştırıldığında insanların sürekli istikrarsızlık ve güvensizlik hissi yaşayacağını ifade eder. Bu nedenle din, çağdaş muhafazakâr düşüncede toplumsal istikrarı sağlayan temel bir kurum olarak önemini korur (Nisbet, 2014).

Bonald, “din” kavramını Latince “bağlamak” anlamındaki *religare* fiiline bağlar ve dinin toplumun kuruluşundan sürekliliğine kadar tüm sosyal alanların temelini oluşturduğunu savunur (Nisbet, 1990: 108). Muhafazakârlar için din, gelenekle birlikte toplumsal düzenin ve belleğin inşasında belirleyici rol oynar; gelenek ve göreneklerin şekillenmesinde etkili, toplumsal uyum ve dayanışmanın önemli bir kaynağıdır (Alevli, 2012: 21–22).

Bu yaklaşımda dinin metafizik yönlerinden ziyade temel ahlaki ilkeleri öne çıkarılır. Dinin görevi korku uyandırmak değil, bireyi ahlaki olarak yönlendirmektir. Din, rehaveti engelleyerek topluma düzen ve otorite kazandırır (Erdoğan, 2004: 4). Muhafazakârlar, dini gerçekliğin doğruluğunu salt teorik düzeyde ispatlamaya çalışmaktan ziyade, dinin toplumsal faydasına, düzen kurucu işlevine ve kutsal olana atfedilen saygının toplumsal hayat için taşıdığı öneme odaklanır (Alevli, 2012: 22). Kutsallık duygusu olmadan ne toplumun ne de otoritenin sürdürülebileceği düşünülür.

Devletin din kurma yetkisi olmadığı, bunun doğa yasalarına aykırı olduğu dile getirilir. Devlet, toplumun dini inançlarına saygı göstermeli, din kurumunun özerkliğini tanımalıdır. Siyasi otoritenin meşruiyeti önemli ölçüde dinden ve dini-ahlaki değerlerden beslenir. Bu çerçevede siyaset kurumu da diğer kurumlar gibi din tarafından sınırlandırılır ve denetlenir; din, kötü otoriteyi frenleyen bir güç olarak değerlendirilir (Nisbet, 1990: 108; Alevli, 2012: 22).

Aile

Muhafazakâr kuramda birey, toplumdan ayrı, yalıtılmış bir özne olarak değil, toplum yararına var olan bir unsur olarak ele alınır. Bu perspektiften bakıldığında aile, bireyden çok toplumun temel birimi kabul edilir (Nisbet, 1990: 108). Aile, bireyin sosyal farkındalık kazandığı, değerleri benimsediği ve normları öğrendiği ilk kurumdur. Bonald'a göre aile, sosyal eğitimin şekillenmesinde hayati rol oynar (Nisbet, 1990: 110).

Aile, kusurlu insan doğasının geliştirilmesinde ve bireysel eksikliklerin birlik ve dayanışma içinde aşılmasında önemli bir işleve sahiptir. Birliktelik sayesinde bireysel kırılğanlıklar kısmen telafi edilir (Alevli, 2012: 22-23). Aile, aynı zamanda toplumsal kontrol ve devamlılığı sağlayan temel bir mekanizmadır; toplumsal hiyerarşi içinde, belirli bir iç özerklikle devletten bağımsız işleyen bir alan olarak düşünülür (Nisbet, 1990: 109). Bu nedenle aile kurumunu zedeleyen yasal ve siyasal müdahalelere temkinli yaklaşılır; ailedeki çözülmenin toplumsal düzeni doğrudan tehdit edeceği kabul edilir.

Ekonomi

Muhafazakârlar, ekonomik düzenin tek ve değişmez bir modelle açıklanamayacağı, tarihsel ve siyasal koşullara göre değiştiği kanaatindedir. Bu, ilkesizlik anlamına gelmez; tam tersine, temel hedef her durumda toplumsal

düzeni ve istikrarı koruyan bir sistem kurmaktır. Ekonomik alanda da geleneksel, tarihî, sosyal, dini ve ahlaki değerlerin gözetilmesi gerektiği savunulur (Alevli, 2012: 24).

İnsanın ve toplumun karmaşık yapısı nedeniyle ideal, tek ve her koşulda geçerli bir ekonomik sistem tasavvur edilemez. Bu yüzden muhafazakârların ekonomi görüşü, ülkeden ülkeye ve dönemden döneme farklılık gösterebilir. Kimi muhafazakâr yorumlar serbest piyasayı desteklerken, kimileri daha kuşkucudur. Burke, özellikle “Düşünceler ve Ayrıntılar Hakkında Yoksulluk” adlı çalışmasıyla serbest piyasa yanlısı bir konumda görülür; geleneksel toplumsal ve kurumsal yapı kavramlarını modern ekonomi politiğiyle ilişkilendiren ilk isimlerden biridir (Vincent, 1992: 75; Alevli, 2012: 25).

Benjamin Disraeli’nin “Tek Ulus” sloganıyla hayata geçirdiği refah devleti programı, muhafazakâr ekonomi politikalarının seyrini önemli ölçüde etkilemiş, 20. yüzyılın ilk yarısında İngiliz Muhafazakâr Partisi kamulaştırma süreçlerini başlatan aktörlerden biri olmuştur (Vincent, 1992: 75). Yüzyılın ikinci yarısında ise Thatcher dönemiyle birlikte serbest piyasa politikalarına güçlü bir dönüş yaşanmış, liberal-muhafazakâr çizgi piyasayı desteklemekle birlikte, belirli düzenleme ve sosyal kontrol mekanizmalarını da tartışmaya açık tutmuştur (Vincent, 1992: 80–81). Bu çerçevede muhafazakâr ekonomi politikaları sabit değil, bağlamsaldır; ancak piyasanın belirli sosyal ve siyasal sınırlar içinde işlemesi gerektiği yönünde genel bir uzlaşa vardır.

Siyaset

Muhafazakâr düşünce, insanın zihinsel ve fiziksel kapasitesinin sınırlı olduğu kabulüyle hareket eder. Bu sınırlılık nedeniyle insan, saf rasyonel ilkeler üzerinden kendi kimliğini ve toplumsal düzeni kusursuz biçimde inşa edemez. Benlik, toplumsal anlam ve değerler öğrenilerek ve içselleştirilerek oluşur. Toplumsal düzenin korunmasına katkıda bulunmak, tarihsel-sosyal inanç ve değerleri öğrenmek, geleneksel anlamlara uygun davranış kalıpları geliştirmekle mümkündür. İnsan toplumdan bağımsız bir anlam taşımaz; anlam ve değer, toplum içinde ve toplumsal aklın gelişimiyle ortaya çıkar (O’Sullivan, 1994: 53).

Bu anlayışa göre toplum insan için, insan da toplum için vardır. Toplum, insandan bağımsız bir yapı, düzen ve anlam taşır; bu düzeni sürdürmek üzere çeşitli kurumlar kurulmuştur. Aile, din, ekonomi, eğitim ve siyaset gibi

kurumların her biri farklı alanlara sahip olsa da birbirinden tamamen bağımsız değildir. Bir kurumun gelişimi ya da müdahalesi diğerini etkiler. Siyaset, bu kurumlar arasında önemli bir yer tutar; ancak alanı sınırlıdır. Görevi, toplumsal yapının devamını sağlamak, barışı korumak, kargaşa ve anarşiyi önlemek, düzen ve istikrarı desteklemektir. Bu nedenle siyaset, Aydınlanma felsefesinin öngördüğü gibi teorik bir “mühendislik alanı” olarak değil, pratik bir alan olarak ele alınır (O’Sullivan, 1994: 53; Oakeshott, 1962: 168).

Bilimsel, ideolojik, determinist ve katı rasyonalist siyaset anlayışı, toplumu homojen bir kitle gibi ele aldığı için gerçeklikle bağıyı zayıflatır ve radikalizmi teşvik edebilir. Bu nedenle siyaset, özellikle pratik akıl ve birikmiş deneyim üzerine inşa edilmelidir. Muhafazakârlar, tek ve mutlak bir “iyi çözüm” yerine, mevcut koşullara bağlı “en uygun uzlaşmanın aranması gerektiğini savunur (Gengembre, 1992: 395). Tekçi, mükemmeliyetçi siyaset anlayışı, topluma tek bir yaşam tarzı, tek otorite ve tek çözüm dayatmaya yönelir; bu ise toplumsal birliği bozan, zorbalığa varan bir çizgiye dönüşebilir. Burke’nün Fransız Devrimi eleştirisi, bu tehlikeye işaret eder; devrim sonrası ortaya çıkan tepeden inme anlayış, muhafazakâr uyarıların haklılığını pekiştirmiştir.

Siyasal ilke ve hedeflerin belirlenmesinde ahlaki boyutun önemli olduğu kabul edilir; fakat ilkelerin yalnızca akla dayalı olması gerçekçi görülmez. İnsan, salt akıl varlığı değildir; sezgi, duygu ve deneyimler de düşünme biçimini ve dünyayı anlamlandırma süreçlerini belirler. Bu nedenle Aydınlanma düşüncesindeki teorilerin “tam anlamıyla aklî” değil, aklileştirilmiş, yani belirli varsayımlar üzerine oturan kuramsal kurgular olduğu belirtilir (Muller, 1997: 14).

Muhafazakârlara göre Aydınlanma, siyaseti “mükemmeliyetçi” ve “tekçi” ideallerle doldurulmuş bir toplumsal mühendislik alanına dönüştürmüştür. Siyasi lider ve devlet adamları birer toplumsal mühendis gibi düşünülmüş, devletin ideolojik rolü güçlendirilmiştir. Resmî ideoloji, yoğun bürokrasi ve baskı mekanizmaları, muhafazakâr normlarla çelişen bir siyasal yapı ortaya çıkarır. Liderlerin ve yöneticilerin toplumun tarihsel mirası ve kolektif hafızasıyla uyumlu olması, siyasal meşruiyet açısından önemlidir. Siyasetin amacı toplumsal uzlaşma, uyum, düzen ve refahı sağlamak olmalıdır; bu hedefler topluma rağmen, ondan kopuk biçimde gerçekleştirilemez. Aksi hâlde lider-yönetilen ilişkisinde çatışma ve mevcut düzenin bozulması kaçınılmaz olur (Sigler, 1968: 8; Alevli, 2012: 28–29).

Siyaset, ütopya üretme alanı olarak görülmez. Toplumu ideal bir düzen uğruna zorla dönüştürmeye çalışan sistemler, insan iradesinden kopuk, hayalî yapılar hâline gelir. Muhafazakârlar, toplumun doğal ve evrimsel süreçler içinde idealine yakın bir düzene kendiliğinden yaklaşabileceğini; siyaset kurumunun ise bu sürece yardımcı olmakla sınırlı kalması gerektiğini savunur. Aşırı ideolojik müdahaleler, siyasal evrimi kesintiye uğratar; gelenek, din, pratik hikmet ve sabit değerler korunmadığında birey yabancılaşır, kimlik kaybı yaşar, sosyal ve siyasal şiddet artar. Aile, din ve siyaset gibi temel kurumların çözülmesi, istikrarsızlık, darbeler, isyanlar, terör ve temsil krizleri gibi sorunları beraberinde getirebilir. Bu nedenle muhafazakârların en temel kaygısı, düzenin ve toplumsal istikrarın bozulmasıdır (Alevli, 2012: 28–30; Çetin, 2004: 103).

Devlet ve Otorite

Muhafazakâr düşünce, insanın kusurlu ve sınırlı bir varlık olduğu fikrinden hareketle devleti zorunlu görür. Sosyal ortaklık, paylaşım ve etkileşim bu sınırlılıkları kısmen hafifletse de tamamen ortadan kaldıramaz; dini ve geleneksel değerler kırılabilirliği azaltır fakat düzensizliği tümüyle engelleyemez. Toplum statik olmadığı ve insan doğası mükemmel olmadığı için devlete, düzen koyan ve kuralları uygulayan bir otorite olarak ihtiyaç duyulur. Ancak bu otoritenin ideolojik ve dogmatik bir nitelik taşımaması, toplumda mümkün olan en iyi denge ve uyumu gözetmesi beklenir (Gengembre, 1992: 395).

Devletin meşruiyeti, toplumsal iradeyi kabul etmesi ve ona saygı göstermesine bağlıdır. Yönetici ile yönetilen arasındaki huzur düzeyi, bu iradeye gösterilen saygıyla doğru orantılıdır (Çetin, 2004: 106). Düzen ve istikrarın korunması da aynı ölçüde toplumsal iradeye kulak verilmesine bağlıdır (Alevli, 2012: 31). Devlet belirli bir özerkliğe sahip olsa da bu özerklik sınırsız değildir; devlet diğer kurumları izlemeli ve denetlemeli, ancak kolektif kimliği zedeleyecek, sadakat, aidiyet ve güven duygusunu zayıflatacak adımlardan kaçınmalıdır. Devletin eylemlerinin dini, geleneksel ve sosyal ahlakı tahrip etmemesi; toplumsal rasyonalite, tarihsel bilgi, yerel gelenek ve inançlar üzerine kurulması gerektiği vurgulanır (Alevli, 2012: 31).

Devlet, ekonomik, sosyal, hukuki, eğitsel ve demokratik adaleti gözetken bir kurum olmalıdır. Belirli bir ideolojiyi veya grubu kayırmamalı, kurumlar arası dengeleri korumalıdır. Toplumsal kurumlar, birbirini tamamlayan dü-

zenleyici sorumluluklara sahiptir; bu nedenle siyasal otorite, diğer kurumların alanına müdahale eden tekil bir güç odağı hâline gelmemelidir. Siyasal otoritenin meşruiyeti, gelenek, din ve aile gibi kurumların sınırlarına saygı gösterme derecesiyle yakından ilişkilidir (Özipek, 2011: 123–125).

Otorite, totaliter nitelik taşımamalı, totalitarizme karşı bir koruma kalkanı olarak işlev görmelidir. Yalnızca entelektüel ilkelere ve kararlı iradeye dayanan bir otorite, şiddet üretme potansiyeli taşır; bu da “hegemonik demokrasi” olarak adlandırılabilir, gerçek anlamda demokratik olmayan siyasal yapılara yol açabilir (Alevli, 2012: 32). Bu nedenle muhafazakâr perspektif, otoritenin meşruiyetini aynı anda rasyonel, tarihsel, dini ve geleneksel temeller üzerinde kurmaya çalışır hem düzeni hem özgürlüğü hem sürekliliği hem uyumu güvence altına almayı hedefler.

2.2. Muhafazakârlık Türleri

Muhafazakârlık, diğer siyasal ideolojiler gibi, içinde bulunduğu toplumun siyasal, ekonomik ve sosyal koşullarından etkilenmektedir (Özipek, 2011: 4). Muhafazakârlığın toplum tarihi ile yakından bağlantılı olduğu (Çiğdem, 2001: 41) ve bu nedenle ortaya çıktığı her toplumda belirli özellikler üstlendiği düşünülmektedir. Muhafazakârlık tek tip bir düşünce biçimi değildir ve coğrafi bağlama bağlı olarak değişmektedir (Safi, 2007: 55). Bu bağlamda, farklı bölgelerde ortaya çıkan ve farklı özelliklere sahip iki ana muhafazakârlık biçimi vardır: Kıta Avrupası (Fransız muhafazakârlığı) ve Anglo-Amerikan (İngiliz muhafazakârlığı) düşünce gelenekleri. Kıta Avrupası geleneği, Fransız Aydınlanmasının rasyonalist ve devrimci teorilerine karşı çıkarken, Anglo-Amerikan muhafazakârlığı, İskoç Aydınlanmasında bulunan deneyci, evrimci ve bireyci düşünce geleneğiyle uyumludur (Bora, 2003: 10–11; Özipek, 2004: 7). Kıta Avrupası muhafazakârları dayanışmaya ve cemaatçiliğe eğilimlidir ve liberal siyasal ve ekonomik modeli reddederler. Öte yandan Anglo-Amerikan muhafazakârlar bireysel özgürlük, serbest girişim ve özel mülkiyete sempati duyarlar ve liberalizmle yakından ilişkilidirler (Özipek, 2011: 10).

Kıta Avrupa’sında Muhafazakârlık

Fransız Aydınlanması, Aydınlanma felsefesinin özüdür. Fransız Devrimi’nin amacı, toplumu rasyonel akıl yürütme kullanarak yeniden inşa etmek, kademeli olarak dönüştürmek ve nihayetinde Aydınlanma ilkelerine uygun

olarak yeniden şekillendirmektir (Çiğdem, 2004: 37). Bunu başarmak için Fransa, tarihe ve geleneğe saygı duyacak kademeli bir değişimden ziyade devrimci bir kırılma seçmiştir. Bunu yaparken, rasyonalizmi inşa etme ve başından beri rasyonalizm tarafından öngörülen bir toplum yaratma ilkesine dayanmaktaydı (Mollaer, 2009: 38 -39).

Fransız Devrimi yeni bir toplum kurmayı hedeflerken, karşı devrim olarak da bilinen Fransız muhafazakârlığı devrim öncesi döneme dönmeye ve önceki kurumların itibarını geri kazanmaya çalışmıştır (Çiğdem, 2004: 38). Devrim, geçmişle ilişkili tüm inanç ve değerleri ortadan kaldırmaya çalışmış ve Fransa'daki muhafazakârlar arasında karşı devrimci bir duruşa yol açmıştır. Aydınlanma ilkelerini şiddetle reddeden Fransız muhafazakârlığı, eskiyi yücelterek, yeni değerlere karşı çıkarak, devrime direnerek ve geçmiş değerleri topluma yeniden kazandırmaya çalışarak gerici hale gelmiştir (Akkaş, 2004: 227).

Fransız muhafazakârlığı, gelenekleri, monarşiyi ve kiliseyi düşman olarak gören Fransız Devrimi'ne yanıt olarak ortaya çıkmış ve bu kurumların korunmasını ve kilise merkezli bir topluluğun kurulmasını savunmuştur. Fransız muhafazakârlığı, devrim ve ilerleme fikrine şiddetle karşı çıkmıştır. Dini (Katolik) doğası ve esnek olmaması ile karakterizedir. Cemaat, sınıfın sosyalizmde ve bireyin liberalizmde ne kadar önemli olduğuna benzer şekilde, Fransız muhafazakârlığında merkezi bir rol oynamaktadır. Cemaate yapılan bu vurgu, Fransız dini ve sosyal yapısının yanı sıra devrimin kiliseye yönelik düşmanlığına da atfedilebilir. Orta sınıfı temsil eden burjuvazi, önemli bir entelektüel hareket olan Aydınlanmanın ana destekçisi ve muadili olarak hizmet vermektedir. Fransız Aydınlanması ise öncelikle orta sınıfın benimsediği muhafazakâr bir ideolojidir (Çiğdem, 2001: 35). Fransız Devrimi'nin amacı, Aydınlanmadan miras kalan ilkelere dayanarak toplumu tamamen dönüştürmektir. Aristokrasi, din adamları, burjuvazi, köylüler ve az sayıda işçiden oluşan Eski Rejim, "üçüncü grup" olarak bilinen çoğunluğu ezmiştir (Çiğdem, 2001: 42-43). Devrim bu toplumsal hiyerarşiyi ortadan kaldırmış ve burjuvaziyi kayırmıştır. Fransa'da muhafazakârlık "ayrıcılıklarını kaybetmiş bir sosyal sınıf ideolojisi" olarak ortaya çıkmıştır (Mollaer, 2009: 60).

Fransa tarihinde liberaller ve muhafazakârlar arasında çatışmacı bir dinamik olmuştur. Gelenek duygusundan yoksun olan liberaller, kendilerini 1789 Fransız Devrimi'nden uzaklaştırmışlardır. Diğer yandan muhafazakârlar, güçlerini yerleşik geleneklerle uyumlu hale getirerek eski rejimin

restorasyonunu savunmuşlardır. 19. yüzyıl Fransız muhafazakâr geleneği, güçlü bir bağlılık duygusuna derinden kök salmıştır. Fransız muhafazakârlar, devrim öncesi düzenin fikirlerine ve sembollerine ve onları temsil eden Bourbonların hanedan soyuna sadık kalmışlardır (Beneton, 2011: 52-53). Fransa'da muhafazakârlık ve kapitalizm arasındaki ilişkiyi incelerken, temelde uyumsuz ve gerici olduklarını belirtmek önemlidir. Fransız muhafazakârlığı içinde, kapitalizm gibi modern gelişmelerin toplumun organik-geleneksel dokusu için bir tehdit oluşturduğuna inanılmaktadır (Mollaer, 2009: 60).

Fransız muhafazakârlığının önde gelen figürleri Louis de Bonald ve Joseph de Maistre, en iyi Tocquelille adıyla örneklendirilmektedir. Tocquelille, Akkaş'ın (2004: 23 ve 231) belirttiği gibi Burkean düşünce geleneğini somutlaştırmıştır.

İngiliz Muhafazakârlığı

Kıta Avrupası'ndan gelen Aydınlanma fikirlerine karşı çıkan İngiliz muhafazakârlığı, Aydınlanmanın İskoç versiyonunu desteklemiştir. 1688'de James İngiltere'de iktidardan uzaklaştırılmış, William ve Mary tahtı ele geçirmiştir. Hem Whigler hem de muhafazakârlar tarafından desteklenen ılımlı değişiklikler kademeli olarak uygulanmıştır. Bu tür bir değişim muhafazakârlık ilkeleriyle uyumludur ve 1688 İngiliz Devrimi'ne benzemektedir. 1789 'da Fransa'daki şiddetli devrimden farklı olarak İngiliz Devrimi, tarihsel bağlamıyla uyumlu olarak daha ılımlı ve geleneksel bir yaklaşıma sahiptir. Fransız Devrimi'nin olumsuz sonuçları İngiliz Devrimi'nde gözlenmemiştir (Akkaş, 2004: 243 -244).

İngiliz Aydınlanmasının deneye dayalı doğası, 1640'tan 1688'e kadar İngiliz Devrimi'nin reformist doğasıyla sonuçlanmıştır. İngiliz Devrimi toplumu tamamen elden geçirmeye çalışmamıştır, bunun yerine kademeli bir dönüşümü tercih etmiş ve yol gösterici ilkeler olarak tarihsel uygulamalara ve deneyimlere güvenmiştir (Çiğdem, 2001: 42).

Burke, 1688 yılında İngiliz Devrimi bir hanedanın yerine başka bir hanedanın ortaya çıktığını söylemektedir. Bu çaba, yeni bir egemenlik biçimi oluşturmak için değil, geleneksel kurallar ile iktidarın kuralları arasındaki uyumu sağlamak içindir. Daha doğrusu, kral ve halk arasındaki ilişkileri düzeltmek içindir. Burke'e göre 1688 İngiliz Devrimi, Fransız Devrimi'nden

farklı olarak bir zorunluluk sonucunda ortaya çıkmış ve tarihin akışını yeniden canlandırmıştır. Burke, tarihsel sürekliliğin zorunluluğunu savunmaktadır ve Fransız Devrimi'nin "kopuş" fikrini skandal olarak görmektedir. Geçmişten uzaklaşmak, "geçmişin kalıntılarını karanlıklara terk etmek, bir toplumun ne olduğundan, bir toplumu nelerin oluşturduğundan hiçbir şey anlamamak" anlamına gelmektedir (Beneton, 2011: 19-20). Bu nedenle, İngiliz muhafazakârlığı hem faydacı hem de liberaldir ve Fransız muhafazakârlığından daha az radikaldir. Bu muhafazakârlık, kuralların uygulanmasında esneklik sağlamaktadır (Beneton, 2011: 68).

İngiliz muhafazakâr geleneği, gerçek bir muhafazakârlık geleneğidir: geometrik mantığa düşman, tarihin şekillendirdiği törelere ve kurumlara sadık, "doğal" ya da veraset yoluyla geçen bir aristokrasiye bağlı, demokrasiye muhalif ya da ölçülüdür (Beneton, 2011: 68). Muhafazakârlığın İngiliz biçimi, her ne kadar "Aydınlanma aklına karşı olsa da İskoç Aydınlanmasının önemli temsilcilerinden olan ve akli, tecrübeye bağlayan Hume'un düşünce geleneğini" kabul etmiştir (Akkaş, 2004: 6). Başka bir ifade ile aklın toplumsal tasarımının, tecrübeyle mükemmel olabileceği inancına dayanan faydacı bir düşünce geleneğini benimsemiştir (Akkaş, 2004: 244). Bu doğrultuda İngiliz muhafazakârlığında liberal özellikler ortaya çıkmıştır. Bu muhafazakârlık, Burke'nin sahip çıktığı ve parlamenter ve sınırlı monarşiye yol açan liberal İngiliz geleneğinden ayrılmamıştır (Beneton, 2011: 51). İngiliz muhafazakârları, parlamenter devrimi tarihsel bir geleneğin bir parçası olarak görmekte ve değerler korunduğu sürece reform fikrine sıcak bakmaktadır. Amerikan muhafazakâr düşüncesi ise bu soy çizgisinin bir sonucudur (Bora, 2003: 62).

İngiliz muhafazakârlığı, en eski demokrasi geleneği olarak tarihsel temsili nedeniyle çağdaşları arasında benzersizdir. Bu gelenek çeşitli mücadelelerle şekillenmiş ve olgun bir biçime bürünmüştür. Ek olarak, İngiliz muhafazakârlığı güçlü bir entelektüel birikime sahiptir ve demokratik yönetimde bağımsız bir parlamenter sistem altında faaliyet göstermektedir (Vural, 2011: 53).

Amerikan Muhafazakârlığı

Muhafazakârlığın ortaya çıkışı, devrime verilen tepkilerle önemli ölçüde şekillenmiştir. Muhafazakârlık, devrime hem bir kopuş hem de yeni bir başlangıç olarak yanıt vermiştir. Reaktif muhafazakârlık olarak bilinen ilk tepki, Kıta Avrupası'nda ortaya çıkmış, devrimi ve sonuçlarını şiddetle reddetmiştir. Bu muhafazakârlık biçimi, devrim öncesi düzeni olduğu gibi yeniden

kurmaya çalışmıştır. İlimli muhafazakârlık olarak bilinen ikinci tepki, Anglo-Amerikan dünyasında yaygındı. Bu muhafazakârlık biçimi daha ölçülü bir yaklaşım benimsemiş, devrimi kabul etmiş, ancak daha dengeli ve ılımlı bir duruş sürdürmeye çalışmıştır (Özipek, 2004: 67).

Anglo-Amerikan muhafazakârlığı İngiltere'de ortaya çıkmış ve daha sonra Amerika'da önem kazanmıştır. İlk ve en önemli tezahürü Edmund Burke'ün Fransız Devrimi eleştirisinde görülmüştür. İlimli, dengeli ve parlamenter bir yönetim biçimini destekleyen bu muhafazakârlık türü, son iki yüzyılı büyük ölçüde etkilemiştir ve şu anda hâkim olan muhafazakârlık kavramıdır (Özipek, 2011: 9).

Amerikan muhafazakârlığı ile diğer uluslardaki muhafazakârlık arasındaki farklılık, Amerikan Devrimi'nin farklı niteliklerine bağlanabilir. Beneton (2011), Amerikan Devrimi'ni Fransız Devrimi'nden ayıran üç temel yönü şöyle özetlemiştir:

- Amerikan Devrimi, bir ideoloji devrimi ile karakterize edilmez ve Fransız Devrimi'ni tanımlayan bin yıllık kibirden önemli ölçüde farklıdır.

- Amerikan Devrimi, tam bir kopuştan ziyade örgütlü bir dönüşüm olarak nitelendirilebilir. Devrimin eski bir ülkeyi tamamen altüst ettiği ve eski bir rejimi yok ettiği Fransa'nın aksine, Amerikan Devrimi, Amerikan tarihinde önceki sistemden hiçbir kalıntı bırakmamıştır. Kayıp bir tahtın veya sürgündeki kralın kutlamalarının hak iddia edenleri yoktu. Bunun nedeni, Amerika'nın nispeten yeni bir ülke olması ve devrimin anavatanla bağlarını koparması, yeni bir Amerikan ulusu kurması ve modern bir siyasi sistem uygulamasıdır.

- Amerikan hükümeti, tartışmasız bir otorite olarak konumunu hızla sağlamlaştırmış, dayanıklı ve değişmeyen bir sistem inşa etmiştir. Avrupa'daki Fransız Devrimi'nin şiddetli başarısızlığı, gerekçelendirme sağlamış ve muhafazakâr tepkiyi güçlendirmiştir (Beneton, 2011: 79 -80).

Amerikan Devrimi yeni bir muhafazakârlık anlayışı getirmiştir. Doğası gereği liberal olan Amerikan geleneği, modern ilkeler üzerine kurulmuştur ve öyle kalmıştır. Devlet müdahalesini reddeden ve serbest piyasayı savunan liberalizmin aksine, Amerikan siyasi düşüncesi, dini, aileyi, ahlakı, güçlü bir hükümeti, bireysel özgürlüğü ve sorumluluğu savunan cumhuriyetçi değerlere dayanmaktadır. Başlangıcından bu yana Amerikan sistemi modern kapitalizmi benimsemiştir. Bununla birlikte, bu sistemin kurucuları din, aile ve eğitim sisteminin ılımlı etkilerini ve ahlaki rollerini kabul ederek ılımlı bir

faydacı yaklaşım benimsemişlerdir. Amerikan muhafazakârlığı öncelikle Locke liberalizmi ve Burkean düşünce geleneklerinden etkilenmektedir (Akkaş, 2004: 208). Amerikan asıllı muhafazakârlar, Burke'e benzer şekilde yalnızca toplum, tarih ve gelenek kavramlarına odaklanmak yerine, toplumdaki kişilerarası ilişkilere ve olumlu büyümelerini teşvik eden değerlere daha fazla vurgu yapmaktadır. (Akkaş, 2004: 247).

Muhafazakârlık, Avrupa ilerlemelerinin merceğinden tasvir edildiğinde, iki temel özellik ortaya çıkmaktadır: gelenekçilik ve moderniteye muhalefet. Bununla birlikte, Amerikan muhafazakârlığı zamanın sınavına dayanabilecek bir gelenekten yoksundur. Bu nedenle, bu yapılandırma sadece "neokonservatizm" olarak adlandırılabilir. Ayrıca, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki çağdaş ideolojilerin zaferi nedeniyle, yeni muhafazakârlığın (neokonservatizmin) bu yorumu marjinalleştirilmemiştir (Beneton, 2011: 83). Bu muhafazakârlık biçimi, 1980'li yıllar boyunca Türkiye'de; Reagan, Thatcher ve Özal tarafından örneklenen "yeni sağ" hareketi üzerinde etkili olmuştur (Özipek, 2011: 9).

Yeni Sağ ve Yeni Muhafazakârlık

Muhafazakârlık tarihi boyunca evrim ve uyum süreci geçirmiştir. Muhafazakârlığın 1980'lerdeki gidişatı incelendiğinde, sağ siyasetin merkezi vurgusunu oluşturan "klasik muhafazakârlık" ile ortaya çıkan sağ siyasetin birincil odağını oluşturan "liberal muhafazakârlık" arasında açık bir farklılaşma olduğu görülmektedir (Çaha, 2001: 102). Eski Sağ veya Klasik Muhafazakârlık olarak bilinen siyasi hareketler, modern toplumun değişen koşullarına tepki olarak ortaya çıkan Yeni Sağ ve Yeni Muhafazakârlık olarak iki gruba ayrılabilir (Dubiel, 1998: 15; Akkaş, 2004: 47). Vural'a (2011: 120) göre yeni sağ, neo-liberal ekonomik pratikler ile neo-muhafazakâr siyaset felsefelerinin bir bileşimi olarak anlaşılabilir.

Yeni Sağ, vergi indirimi, artan medya sansürü ve göçe yönelik olumsuz tutum ve politikalar da dâhil olmak üzere çok çeşitli görüşleri kapsamaktadır. Yeni sağ, esasen klasik liberal ekonomiyi, özellikle serbest piyasa doktrinlerini muhafazakâr ideolojiyle birleştirmektedir. 20. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak serbest piyasa teorileri, hükümetin ekonomik ve sosyal işlere müdahalesine yönelik eleştirilere bir yanıt olarak ortaya çıkmıştır. Bu eleştiriler liberal Yeni Sağ veya neo-liberalizm olarak adlandırılmıştır. Muha-

fazakâr sosyal felsefede düzeni, otoriteyi ve disiplini korumaya yönelik destek, muhafazakâr yeni sağ veya neo-muhafazakârlık olarak adlandırılmaktadır (Heywood, 2011: 104).

Yeni Muhafazakârlık, mevcut koşulları dikkate alan muhafazakârlığın modern bir yeniden yorumudur. Eski yolları yenilemeye ve korumaya odaklanan 19. yüzyıl muhafazakârlığından farklı olarak, neokonservatizm, günümüzün taleplerini geleneksel değer ve inançlarla uzlaştırmayı amaçlamaktadır (Ergil, 1989: 289 -290).

II. Dünya Savaşı'ndan bu yana muhafazakârlık, sosyalizme karşı güçlü muhalefeti nedeniyle liberalizmle giderek daha fazla uyum sağlamıştır. Muhafazakârlığın özellikle din ile ilgili olarak bireylere ve topluma karşı azalan duyarlılığı, muhafazakârlık ile liberalizm arasında bir yakınlaşmaya neden olmuştur. Liberalizmin kapitalist sistemle ilişkili tek siyaset felsefesi olduğunu belirtmek gerekmektedir (Özipek, 2011: 170). Liberallerin ahlaki ilkelere odaklanması ve muhafazakârların serbest rekabeti onaylaması, bu iki ideolojinin birleşmesine ve Yeni Muhafazakârlığın yükselmesine neden olmuştur (Akkaş, 2004: 50). Yeni Muhafazakârlık, muhafazakâr ideolojinin liberal ilkeler çerçevesinde gelişmesi olarak tanımlanmaktadır. Akademisyenler bunu "liberal parametreler aracılığıyla muhafazakâr düşüncenin inşası" olarak tanımlamışlardır (Çaha, 2001: 114). Yeni muhafazakârlar genellikle kendilerini liberal olarak algılamaktadır (Dubiel, 1998: 11).

SONUÇ

Bu çalışmada muhafazakârlık, tek boyutlu ve yekpare bir ideoloji olarak değil, farklı tarihsel ve toplumsal bağlamlarda çeşitlenen bir düşünce ailesi olarak ele alınmıştır. İlk olarak kavramın etimolojik kökeni ve akıl, değişim, gelenek, birey-toplum, din, aile, siyaset ve devlet gibi başat temalarla ilişkisi ortaya konulmuş; muhafazakâr düşüncenin soyut rasyonalizme ve radikal devrimci kopuşlara karşı pratik aklı, tarihsel tecrübeyi ve tedrici değişimi önceliği vurgulanmıştır.

Ardından Kıta Avrupası'nda, özellikle Fransız Devrimi'ne tepki olarak gelişen karşı-devrimci ve cemaatçi muhafazakârlığın, geçmişi ve eski rejim kurumlarını yeniden ihya etmeye dönük bir çizgi izlediği görülmüştür. Buna karşılık İngiliz muhafazakârlığı, 1688 Devrimi'nin de etkisiyle, kopuştan ziyade sürekliliği esas alan, reform ve gelenek arasında denge arayan faydacı ve nispeten liberal bir karakter taşımaktadır. Amerikan muhafazakârlığı ise

liberal kapitalist sistemle uyumlu, cumhuriyetçi değerlere dayalı, bireysel özgürlük ile ahlaki sorumluluğu birlikte vurgulayan bir form olarak öne çıkmakta; Locke liberalizmi ile Burke'ü geleneğin bir sentezi niteliği taşımaktadır.

Yeni Sağ ve Yeni Muhafazakârlık, neo-liberal ekonomi politikalarıyla birleşen, fakat gelenek, otorite, din, aile ve toplumsal düzen vurgusunu sürdüren bir yeniden yorum olarak değerlendirilmiştir. Bu dönüşüm, muhafazakârlığın sadece “geçmiş koruma” değil, mevcut koşulları geleneksel değerlerle uzlaştırma çabasını da içerdiğini göstermektedir.

Çalışma, muhafazakârlığın türleri arasındaki farkların, her bir toplumun tarihsel tecrübesi, devrim deneyimi, ekonomik yapılanması ve kültürel dokusuyla yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Buna rağmen tüm bu türler, keskin devrimlere karşı tedrici değişimi savunmaları, geleneği merkezi bir referans olarak görmeleri ve siyaset ile devlete sınırlı fakat düzen kurucu bir rol atfetmeleri bakımından ortak bir muhafazakâr zeminde bulunmaktadır. Bu nedenle muhafazakârlık türleri hem farklılıkları hem de paylaştıkları ortak ilkelerle birlikte, modern siyasal düşüncenin anlaşılması açısından temel bir referans çerçevesi sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Alevli, Ç. (2012). *Muhafazakârlık, İslamcılık ve Türkiye’de siyasi eğilimlerin yeniden örgütlenmesi: Adalet ve Kalkınma Partisi örneği* (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akkaş, H. H. (2004). *Muhafazakâr düşünce ve Edmund Burke*. Kadim Yayınları.
- Beneton, P. (2011). *Muhafazakârlık* (C. Akalın, Çev.). İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2003). *Türk sağının üç hali: Milliyetçilik, muhafazakârlık, İslamcılık* (3. baskı). Birikim Yayınları.
- Çaha, Ö. (2001). *Dört akım dört siyaset*. Zaman Kitap.
- Çaha, Ö. (2004). Muhafazakâr düşüncede toplum. In *Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu Bildirileri* (ss. 66–79). AK Parti Yayınları.
- Çetin, H. (2004). Muhafazakârlık: Kaosa karşı kozmos. *Muhafazakâr Düşünce: Gelenekten Geleceğe Muhafazakârlık*, 1, 103–106.
- Çiğdem, A. (2001). *Taşra epiği: Türk ideolojileri ve İslamcılık*. Birikim Yayınları.
- Çiğdem, A. (Ed.). (2004). *Modern Türkiye’de siyasi düşünce: Muhafazakârlık* (Cilt 5). İletişim Yayınları.
- Dubiel, H. (1998). *Yeni muhafazakârlık nedir?* (E. Özbek, Çev.). İletişim Yayınları.

- Erdoğan, M. (2004). Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu açılış konuşması. In *Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu* (ss. 7-17). AK Parti Yayınları.
- Ergil, D. (1989). Muhafazakâr düşüncenin temelleri: Muhafazakârlık ve yeni Muhafazakârlık. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 41(1-4), 269-292.
- Gengembre, G. (1992). *Burke*. St. Martin Press.
- Heywood, A. (1992). *Political ideologies: An introduction*. Macmillan.
- Heywood, A. (2011). *Siyasi ideolojiler* (A. K. Bayram, Çev.). Liberte Yayınları.
- Macridis, R. C. (1992). *Contemporary political ideologies*. Harper Collins Publishers.
- Mollaer, F. (2009). *Muhafazakarlığın iki yüzü*. Dergâh Yayınları.
- Muller, J. Z. (1997). Conservatism. In *An anthology of social and political thought from David Hume to the present* (ss. 361-381). Princeton University Press.
- Nisbet, R. (1986). *Conservatism: Dream and reality*. Open University Press.
- Nisbet, R. (1990). Muhafazakârlık (E. Mutlu, Çev.). In T. Bottomore & R. Nisbet (Eds.), *Sosyolojik çözümlemenin tarihi* (ss. 107-130). Ayraç Yayınları.
- Nisbet, R. (2014). *Muhafazakârlık: Düş ve gerçek* (K. Bülbül & M. F. Serenli, Çev.). Kadim Yayınları.
- O'Sullivan, N. (1994). Conservatism. In *Contemporary political ideologies*. Pinter Publishers.
- Oakeshott, M. (1962). *Rationalism in politics and other essays*. Methuen.
- Oakeshott, M. (2004). Muhafazakâr olmak üzerine (İ. Zeyrek, Çev.). *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 1(1), 55-78.
- Özipek, B. B. (2004). Muhafazakârlık, devrim ve Türkiye. In A. Çiğdem (Ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce: Muhafazakârlık* (Cilt 5, ss. 66-83). İletişim Yayınları.
- Özipek, B. B. (2011). *Muhafazakârlık: Akıl, toplum, siyaset* (4. baskı). Timaş Yayınları.
- Özipek, B. B. (2017). *Muhafazakârlık nedir?* Liberte Yayınları.
- Safi, İ. (2005). *Türkiye'de muhafazakârlığın düşünsel-siyasal temelleri ve "muhafazakâr demokrat" kimlik arayışları* (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Safi, İ. (2007). *Türkiye'de muhafazakâr siyaset ve yeni arayışlar*. Lotus Yayınları.
- Sigler, J. A. (1968). Political thought of Michael Oakeshott. *New Individualist Review*, 5(1).
- Tuncay, M. (2005). *Batı'da siyasal düşünceler tarihi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Vincent, A. (1992). *Modern political ideologies*. Blackwell.
- Vural, M. (2011). *Siyaset felsefesi açısından muhafazakârlık*. Elis Yayınları.

ÖZGÜRLÜK ÜZERİNE STOA-FOUCAULT EKSENİNDE BİR OKUMA

Taylan ŞENGÜL¹

GİRİŞ

Bu çalışma, temel olarak Foucault'nun, *Öznenin Yorumbilgisi* adlı eserinde referans noktalarından bir tanesi olarak ele aldığı Stoa felsefesinden hareketle, özgürlük kavramının ortaya koyduğu çeşitli soru işaretlerini tartışmaya yöneliktir. Bu noktada öncelikli soru, Stoa düşüncesi ile Foucault'nun yaklaşımının doğrudan aynı hattı izleyip izlemediği üzerine şekillenir. Bu bağlamda çalışma, özgürlük kavramının niteliğine odaklanmaktadır. Yine bu çalışmada özgürlük, Foucault'nun ilişki kurduğu Stoa düşüncesi metinlerine yönelmek suretiyle çerçevesi çizilmeye çalışılan bir kavram olacaktır. Bu bağlamda Stoa felsefesi ve ağırlıklı olarak Seneca'nın özgürlük kavramı ile Foucault'nun kavramsallaştırması arasındaki etkileşim önemlidir.

Foucault'da özgürlük kavramı, hukuki bir statü biçiminde ele alınmaktan öte iktidar ile kurulan bir ilişki biçimine işaret etmektedir. Kavramın güncelliğini korumasındaki en önemli etkenlerden biri de yine bu bağlamda ortaya çıkmaktadır. Birey sadece yönetilen; iktidarın yaptırımlarına maruz kalan ya da iktidar tarafından birtakım hakların tanınması ile özgürlük alanları elde eden bir aktör olmanın ötesinde bir konuma sahiptir. Dahası neoliberalizmin “kendilik kurucu” rolüne ayırdığı konum, güncel bağlamda da özgürlük tartışmasının ele alınmasına ilişkin kritik bir noktayı işaretlemektedir (Lorenzini, 2018; Lorenzini, 2023). Dolayısıyla Foucault'nun yaklaşımı, birey-toplum-devlet aktörleri arasında devleti merkeze alan hukuk odaklı yaklaşımlara karşı eleştirel bir müdahaleyi içermesinin yanı sıra “şiddet tekeli olarak devlet”in asimetrik gücüne karşın çoklu güç ilişkilerini ön plana çıkarması sebebiyle önem kazanmaktadır. Bu bakımdan Foucault, özgürlüğü tahakküm ve serbestiyet arasına sıkışmadan düşünebilmek adına sosyal teori için güncelliğini korumaktadır.

Foucault'nun çalışmalarında tarihsel olguları incelemek üzere ele aldığı jeneolojik² yaklaşımının odağı, günümüz neoliberal toplumlarından Antik

¹ Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Araştırma Görevlisi, taylan.sengul@gop.edu.tr ORCID:0000-0002-3865-0063

² Dilimize “soybilim” şeklinde çevrilen kavram, Foucault'nun basit bir tarih okuması yapmadığını söyleyen eleştirel bir içeriğe sahiptir: “Soybilim... tarihe karşıt değildir; tersine, o, ideal anlamlara ve

Yunan'a doğru yönetim meselesini sorgulayarak *bios*'u; yaşamın biyopolitika dönüşümünü etik boyutunda ele alan yönetimsellik üzerinedir (Lorenzini, 2023). *Bios*'a dair bu sorgulama aynı zamanda bilginin inşası ile ilgilidir; hükümler ve kendini biçimlendirme tekniğinin örgütlenmesinin tarihine odaklanan Foucault, yönetimselliği "başkalarının üzerinde hâkimiyet kurma teknolojileriyle kendini biçimlendirme tekniklerinin kesişmesi" olarak tanımlamaktadır (Foucault, 2019: 29). Kimi zaman "yaşam için politika" ile "politikanın buyruğuna maruz bırakılmış yaşam" olmak üzere biyopolitika ve biyoiktidar kavramlarının alternatif olarak birbiri yerine kullanımı söz konusu olmakla beraber (Esposito, 2008: 15) *bios* olarak yaşamın etrafında şekillenir. Çağın, toplumsal ve bireysel yaşamın veya teknik gelişmenin; değişimin karşısında insanın karşılaştığı en temel kriz olarak özgürlük meselesi tam da Foucault'nun açtığı bu anlayış zemininden okunduğunda değişimin karmaşık yapısı ile iktidar ilişkilerinin iç içe geçtiği anların çözülmesi de kolaylaşmaktadır. Dolayısıyla böyle bir çözümleme için Foucault oldukça geniş bir kaynak olmakla birlikte bu çalışmada özgürlük anlayışına dair bütüncül bir konsept sunmak yerine bu bütün içerisinde sivrilmiş bir noktaya işaret edilmeye çalışılacaktır: Özgürlük, ölüm üzerine düşünmekten, ölümle uzlaşmaktan ve dolayısıyla ölüm korkusunu aşmaktan gelmektedir. Bunun için de Foucault'nun da *Öznenin Yorumbilgisi* kitabında geri döndüğü Stoa felsefesine dönmek ve Stoa'nın yaşam ve ölüm arasında kurduğu uzlaşma yönelmek gerekmektedir.

1. Stoa Düşüncesinin Siyasal Özgürlük Anlayışı

Ağaoğulları'na göre Stoa felsefesinde insanın kendi doğasıyla uyum içinde olması, akla uygun bir yaşam sürdürdüğü anlamına gelir ve insan aklı

tanımsız erekselliklerin tarih ötesi açılımına karşıttır. 'Köken' arayışına karşıttır" (Foucault, 2011: 231). Dolayısıyla jeneoloji, bir köken arayışında ortaya çıkabilecek olan "kendine tamamen uygun bir imgenin 'aynı'sını bulmaya çalışma" hatasına karşı uyararak "şeylerin" özsüz olduklarını ve bu özlerin "parça parça inşa edilmiş olduğunu" vurgulamakta, bu çerçevede (yönetici sınıfların icadından başka bir şey olmayan) özgürlüğün de insanı hakikate bağlayan bir "öz" olmadığını ifade etmektedir (Foucault, 2011: 233). Dolayısıyla özgürlük kavramının bir problematik olarak güncelliğini korumasındaki etkenlerden biri de özellikle otoriter siyasal söylem ve pratiklerin küresel anlamda yaygınlaştığı bir dönemde onu arayıp bulmak veya açığa çıkartmak ile değil, onu gerçek kılmak ile ilgili olması sebebiyledir. Kaldı ki Foucault için bir soybilim çalışması, "üzerinde geçmiş olayların izi" kayıtlanan bedene odaklanmalı ve "iliklerine kadar tarihle dolu bedeni ve bedeni kemiren tarihi göstermelidir" (Foucault, 2011: 238). Şu hâlde özgürlük kavramı ve özgürlük üzerine bir soruşturma beden ile meşgul olurken Foucault'nun araştırma odağı da bedeninin fiziksel anlamının ötesinde bedeninin içinde yer aldığı ortam/bağlam/*milieu* ile ilişkisini sorgulamaktadır. Dolayısıyla Foucault'da jeneolojik yaklaşımın bizi beden üzerinden yaşam ve yaşamın özellikle siyasal bağlamına ulaştırdığı söylenebilir.

evrensel aklın bir parçası olduğu için buna uygun bir yaşam evren, doğal yasa ve Yazgı'ya uygunluk anlamına gelecektir. "Hasta olan kişinin kade-
rinde hasta olmak varsa doktora da gitmek olacağı" yönündeki Khrysi-
pos'un tezini de onaylarcasına insanlar, doğanın zorunluluğunu kavrayacak
bilince de sahiptirler ve akli kullanıp erdemli olmak, insanın elinde olan bir
seçim haline gelir. Ama özgürlük, her şeyi belirleyen doğa yasasına uygunluk
olarak belirince koşullar ne olursa olsun bu yazgının bir biçimde benimsen-
mesine yol açacaktır (Ağaoğulları, 2004: 425-426). Bu bağlamda özgürlüğün,
daha başta bir tercihten öte bir tür zorunluluk biçiminde anlaşıldığının altı
çizilir.

Ağaoğulları'na göre Stoa felsefesinin bir diğer özelliği, dönemin siyasal yapısına da hizmet eder niteliktedir. Buna göre herkesin tanrısal akıldan pay almış olması (ve fakat herkesin bunu eşit derecede kullanmadığının kabul edilmesi) bir tür kozmopolitizm fikrine ve insanlar arası ayrımların yapay olduğu fikrine götürür. Bu anlayış ise dönemin siyasal eğilimi olarak insanların kaynaştırılıp tek bir çatı altında birleştirildiği imparatorluk anlayışıyla uyumludur. Stoacılar göre insanlar servet, soy, statü vs. üzerinden farklılaş-
masalar da bilgeler ve cahiller olarak ayrılırlar. Yasaların hüküm sürdüğü bir kozmopolis ise bilgelerin yani kendi bilinci ve isteğiyle doğa yasalarını kav-
rayıp bunlara boyun eğenlerin bir ayrıcalığıdır. Diğer yandan bilgeler, pra-
tikte var olan farklı yasalar ve devletleri olan siyasal düzenler karşısında olumsuz bir tavır da takınmazlar ki bu çerçevede en katı ve eşitsizlikçi rejim-
leri dahi kabullenmek mümkündür. Bu çerçevede mutluluk ve gerçek özgür-
lük de içsel düzeyde elde edilir; kendini duyguların etkisinden kurtarıp ak-
lını doğru duruma getiren kişi gerçekte özgürdür. Üstelik koşullar, yazgının
bir parçası olduğu için dışsal özgürlükler yerine mevcut koşullar kabul edi-
lerek onun gerekleri yerine getirilmelidir (Ağaoğulları, 2004: 429-433).

O halde bir yandan siyasi koşullar her ne olursa olsun, gerekliliklerinin yerine getirilmesi suretiyle ortaya çıkacak bir "gerçek özgürlük" anlayışının belirdiği görülmektedir. Tikel olarak görünen bu tür bir mutluluk ve özgür-
lüğün, yine Ağaoğulları'na göre siyasal katılımı anlamsızlaştırdığı ve kitleleri siyasetin dışına ittiği söylenebilir. Ancak yine de Stoa felsefesi, siyasal yaşam ve devleti aşağılamaya ve bilge kişiyi her tür kamusal etkinlikten soyutla-
maya kalkmadığından bilge kişi, içinde yaşadığı toplum ve devlete karşı ödevlerinin bulunduğu da bilincindedir. Dolayısıyla devlet, yazgının bir parçası haline gelmekte; diğer yandan ise Stoacılık, Roma İmparatorluğu'nun

düşünsel meşruluk zemini olarak addedilmektedir (Ağaoğulları, 2004: 434-436).

Buraya değin kısaca değinilmeye çalışılan özgürlük ve imparatorluk arasındaki ilişkiyi ele alabileceğimiz bir isim, Roma Stoa'sının önemli isimlerinden olan Seneca'dır. Ağaoğulları'na göre Seneca, yazgı doğuştan belirlendiği için kişinin başına gelen en kötü olaylara bile katlanması gerektiğini savunmaktadır. Kişi, özgür istence sahip olmasının yanı sıra ahlaklı bir yaşam için özgür istencini kullanarak doğayı izlemelidir. Ağaoğulları bu noktada Seneca'nın düşünceleri ile eylemleri arasında zıtlık olduğuna da vurgu yapar; yalın yaşamı savunmasına karşın kendi yaşamının şöhret, iktidar, lüks vs içinde olduğuna işaret eder (Ağaoğulları, 2006: 78-79). Bir diğer yandan Seneca'nın, siyasal-toplumsal kurumlara aşkın bir anlam yüklediği ya da en azından siyasetle olan ilişkisinin, siyasete atfedilen bir kutsallıktan kaynaklanmadığı söylenebilir. Bu bakımdan Seneca'nın düşüncesini yönlendiren "yaşam, yaşamın getireceklerine karşı beklentiler ve bunların gerçekleşmemesinden kaynaklı umutsuzluk" arasındaki gerilimdir. Örneğin insanların yaşama hor gözle bakmalarına yol açacak çeşitli nedenler olduğunu ve buna karşın kimilerinin kendi hayatlarına son verdiklerini örnek gösterir. Öte yandan aşırı korku karşısında verilen bu tepkinin erdem ile de verilebileceğini savunur ve her gün yaşamı "soğukkanlılıkla nasıl bırakabilirim?" sorusunu sormaya teşvik eder. Ona göre pek çok insan, "sellere sürüklenip giden insanların çalılara, kayalara tutunması gibi hayata yapışıp kalır; çok kişi ölüm korkusuyla yaşamın işkenceleri arasında mutsuz, çalkalanıp durur; ne yaşamak ister ne de ölmeyi bilir". Üstelik bir eşkıya, bir köle vs. her an yaşamımız hakkında, "ölümümüz üzerine" söz hakkına sahiptir. Bu bakımdan korkumuzun sebebi herkesin elinde olabilir. Hatta düşman eline geçtiğimizde, zafer sahibi olan kişi, bizi hep götürülmekte olduğumuz yere götürecektir; ölüme (Seneca, 2018: 38-40). Bu anlamda Seneca, yaşamdan duyulan korkunun kendisini başlı başına ortadan kaldırmaya yönelik olarak "ölüm"e alışmak gerektiğini, bu fikirle meşgul olmak gerektiğini ifade eder. Dolayısıyla sınıfı, statüsü, ırkı vs. ne olursa olsun bir kişinin içinde bulunduğu siyasal-toplumsal koşullarda, kendi yaşamı hakkında bir başkasının karar verebiliyor oluşuna dikkat çekmekte ve kişinin kendi kararını verebilmesini vurgulamaktadır. Bunun dışında ise kişinin yönetim işlerine katılıp katılmaması anlamında siyasetle kurduğu ilişkinin gel-gitli oluşu, siyaseti devlet-hukuk ve kurumlar ekseninde açıklayan bir tanımdan kaynaklandığı için üzerine

çok fazla söz söyleme imkânı da taşımamaktadır. Keza, Seneca'nın demokrasiye olan mesafesi¹ ve monarşiyi onaylaması bu çerçevede çok bir anlam da ifade edemeyecektir. Demokrasiden bahsetsek dahi en nihayetinde belirli politik kurumların yine yaşam üzerinde bağlayıcı kararları ortaya çıkacaktır (ve hatta aynı durum monarşi için de geçerlidir). Şu hâlde Seneca'nın "korkusu", zaten bir gün sona erecek olan yaşamı üzerindeki başka bir iradeden kaynaklanır ancak her durumda bu iradeye ket vuracak farklı etkenler ortaya çıkabileceği için mutlak son'a öz irade ile varabilmek adına bir özgürlüğün peşinde olduğu ifade edilebilir.

Öte yandan yazgı ile özgürlüğü ilişkilendiren tek isim Seneca'da değildir. Örneğin Epiktetos ile Marcus Aurelius'ta da benzer bir tavrı görmek mümkündür. Epiktetos, hiçbir filozofun, tebaayı devlet başkanına karşı isyan ettirmeyi düşünmediğini veya iktidarı altındaki bir şeyin onun elinden alınmasını istemediğini belirtir; özgürlük, sadece insanların kanaatlerine ilişkindir. Kaldı ki tanrısal doğa yasasının en güçlü olanı, her zaman zayıfın kuvvetli olana boyun eğmesidir (Epiktetos, 1989: 71-72). Yine Aurelius da her bireyin yararının, onu yapısına ve doğasına uygun olan olduğu, kendi doğasının ise ussal ve toplumsal bir varlığın doğası olduğunu ifade ederek yurdunun Roma, insan olarak ise dünya olduğunu söyler. Her ikisi için iyi olan şeyin de kendisi için biricik iyi olduğunu belirtir (Aurelius, 2019: 87). Yine Aurelius'a göre evrensel doğa, ussal varlıkları birbirleri için ve birbirlerine zarar vermeksizin, karşılıklı yardım etsinler diye yaratmıştır ve kim ona karşı gelirse tanrıların en yücesine saygısızlık etmiş olur; evrensel doğa, varlıkların doğasıdır ve varlıklar, var olan gerçekliklere sıkıca bağlıdırlar. Öte yandan "İyi bir şeymiş gibi hazzın ardından koşan, kötü bir şeymiş gibi acıdan kaçan kişi de inançsızdır..." (Aurelius, 2019: 114) diyen Aurelius'un da bu çerçevede hem evrensel doğa yasasına uygunluk olarak bir kamusalılığa dikkat çekmiş olması önemlidir. Her iki düşünürü ele aldığımızda, devlet, filozof veya tebaanın konumunun aslen birbirinden ayrı düşünüldüğünü görmek mümkündür ve bu bakımdan Stoa felsefesinin siyasal alanı sadece kamu görevlerine indirgemiş olduğu yönünde bir eleştiri haklı bulunabilir. Ancak bu durum, Stoa'nın tamamen apolitik bir düşünce olduğu anlamına gelmez çünkü yeri geldiğinde kamusal işlere dâhil olmaya ya da işlerden çekilmeye ilişkin, özellikle filozofun vermiş olduğu karar başlı başına bir "etkin olma" durumu

¹Seneca, *Ahlak Mektupları*'nda Sokrates'ten bahsederken onun "tiranlarda daha acımasız bir özgürlük" döneminde de yaşadığını belirtir ki burada özgürlük ile Atina demokrasisine bir gönderme söz konusudur (Seneca, 2018: 431).

ile ilgilidir. Kaldı ki Foucault'nun özne ve özgürlük adına antik dönemden Stoa ve Hristiyanlık düşüncesine gelmesindeki en önemli temalardan biri olması nedeniyle "etkinlik" meselesine işaret edilebilir.

Foucault'ya göre Aurelius, imparator olmayı ayrıcalıklı bir iktidar odağı biçiminde görmez. Buna göre Aurelius, kayser olduğunu unutmak gerektiğini ve kayser olarak yükümlülükleri yerine getirmenin, herhangi bir insan gibi davranma koşuluna bağlı olduğunu ifade eder. İmparatorluk artık onun için bir meslek, bir iş haline gelir çünkü asıl yönelmesi gereken hedef imparator olmak değil, kendisi olmaktır (Foucault, 2015: 172-173). Bu bağlamda Stoa felsefesinde "kendi ile meşgul olma" düşüncesi veya kendilik pratiği (Epiktetos'un "okulu"ndan yola çıkarak ele aldığı tartışmanın sonucunda) eğitici olduğu kadar düzeltici ve ıslah edici bir hale bürünür. Kendilik pratiği giderek daha çok insanın kendisiyle, kültürel dünyasıyla, başkalarının sürdürdüğü yaşamla ilgili bir eleştirel faaliyet halini alır. Öte yandan eğitici/yetiştirici bir yönü olmakla birlikte bu eğiticilik bir mesleki veya toplumsal faaliyete hazırlık anlamında değil, bireyi iyi bir yönetici olarak yetiştirmeye yöneliktir. Bu bakımdan söz konusu olan bir güvenlik mekanizması kurmaktır. Seneca'nın bunu, bireyin olaylar karşısındaki donanımı olarak (*instructio*) tanımladığını belirten Foucault, 1.-2. yüzyıldaki "kendilik kaygısının yetiştirici yanını" böylece vurgular. Yine Foucault, bu yetiştirme kaygısına daha güçlü biçimde bir düzeltme kaygısının da eşlik etmeye başladığını belirtir. Buna göre kendilik kaygısı, hatalar ve kötü alışkanlıklardan oluşan ve arka planındaki yerleşmiş (buraya kazanmış) deformasyon ve bağımlılıklara sahip kişiyi düzeltme çabası olarak belirir. Bu bakımdan kendilik kaygısı, sadece eğitmek değil, var olan bir kötülüğü düzeltmektir (Foucault, 2015: 84-85). Yine bu yetiştirme işlevinin bağlı olduğu bir diğer ve asıl mesele ise kötü yetişmiş bir öznenin cahilliğinin yerine geçecek bir bilginin edinilmesi değildir; "Bireyin yönelmesi gereken şey, varoluşunun hiçbir anında görmemiş olduğu bir özne konumudur. Birey, özne olmayanın yerine, kendiyile ilişkinin tamlığı olarak tanımlanmış özne konumunu koymalıdır. Birey kendini özne olarak kurmalıdır ve ötekinin burada devreye girmesi gerekir" (Foucault, 2015: 112).

Geldiğimiz noktada temel meseleyi tekrar gözden geçirerek devam edilebilir: Özgürlük, Stoacı felsefede Roma İmparatorluğu'nun emperyal ve eşitsizlikçi yapısını gizlemeye ve insanları siyaset alanından uzaklaştırmaya yönelik elverişli bir düşünce olarak mı görülmelidir? Artık bu iddiayı reddetmek daha kolay olacaktır. Bir defa bahsi geçen düşünürlerin (ki birbirlerinden çok farklı toplumsal sınıflara ve statülere aittirler) vurgulamış oldukları

temel noktanın sadece yazgıya boyun eğmek olmadığına dikkat çekmek gerekir. Elbette bu tema, Stoa düşüncesi için önemlidir ancak burada bir edilemlikten ziyade “etkin olma” durumu ve bunun öğütlenmesi söz konusudur. Etkin bir biçimde yazgıya veya doğa yasasına uygun olan haliyle bir yaşam sürmeye ilişkin bir öğretiyi vurgulanmaktadır. Öte yandan Stoa felsefesinin “kamusallık” olarak siyaseti tamamen dışladığını söylemek de zordur. Örneğin devlete ilişkin görevler, tam da insanların genel-kamusal yararına olan yükümlülükler oldukları için yerine getirilmesi gereken işler olarak görülmektedir. Bu bağlamda otoriteye karşı bir isyanın da haklı görülmediğini söylemek mümkündür. Fakat temel dert sadece iktidarı ayakta tutmak da değildir. Foucault’nun da gösterdiği üzere kurulmaya çabalanan bir “güvenlik” aygıtı vardır ve bu yolla aynı zamanda eğitime ve düzeltmeye yönelik “kendilik kaygısının” da geliştiği görülebilmektedir. Haliyle özgürlük, dışsal ve bir iktidara karşı olmaktan çok başta içsel, kendi kendine kurulan bir iktidar ilişkisine dönüşmeye başlamıştır. Tam da bu nedenle Foucault’nun özgürlük anlayışını Stoa felsefesini tartışarak değerlendirmek açıklayıcı bir yaklaşım olmaktadır.

2.Foucault’nun Özgürlük Anlayışı

Bernauer’e göre Foucault, “söylemde ortaya çıkan ve söylemi derinlemesine denetleyen girift sistemler bağlamında özgürlük” üzerine araştırmaktadır ve bu anlamda özgürlük, sistemle bir hesaplaşma adına ele alınır; amaç, onu geri püskürtmek, söylemi denetlediği noktadan gedikler açarak onu zayıflatmaktır (Bernauer, 2005: 165). Öte yandan Foucault, gerek hapishane incelemesinde gerekse 1976 tarihli ilk cinsellik çalışmasında düşüncenin kendisi ve siyasi eleştirideki düşünce pratiği üzerine odaklanırken muhalefete ilişkin ideolojik bir temel sağlamaktan ziyade muhalefete “araçlar” sağlamaya çalışmıştır. Gerek bu araçları bulabilmek gerekse siyasal düşünce ve pratiklerin parametrelerini belirleyen bilgi biçimleri ve iktidar tiplerinin işleyişlerini bulabilmek adına da hapishane ve cinsellik gibi olguları ele almış; toplumun kıyısına itilmiş ve “mahrem” addedilmiş olan bu konuların kamusal ve özel olanın dolayısıyla da kişisel ve siyasal olanın ayrılmazlığı üzerinden incelemiştir (Bernauer, 2005: 220-221). Yine bu bağlamda düşünülebilecek güncel politik, etik, toplumsal ve felsefi ve asıl mesele ise bireyi devletten ve devletin kurumlarından özgürleştirmeye çalışmak değildir, “kendimizi” hem devletten hem de devlete özgü bireyselleştirme türlerinden özgür kıl-

mak ve birkaç yüzyıldır dayatılan bireysellik türünü reddederek yeni öznel-lik biçimleri geliştirmektir ki bu bakımdan Foucault, insanın Batı antropolo-jizminin, tüm bilgi ve eylemin evrenselliğini ve bu yapıları insan doğasında arayan temelci ontolojisini reddeder (Keskin, 1997: 30-31).

Toplumsal açıdan “mahrem” olarak tanımlanmış ve bireysel/özel alana adeta hapsedilmiş bir alan olarak cinsellik, Foucault’nun özgürlük anlayışı-
nın betimlenmesi adına da önem arz eder. Çünkü *Cinselliğin Tarihi* isimli ça-
lışmasında (özellikle üçüncü kitabında) ele aldığı “kendilik kaygısı”, hem Fo-
ucault’yu antik döneme kadar götüren bir tema olması itibariyle hem de ikti-
dar kavramıyla kurduğu ilişkiye bir gönderme yapması bakımından önem
kazanmaktadır. Yine, Platon’un metinlerinden ele aldığı üzere, dönem itiba-
riyle vurgulanan kendine hâkim olma talimleri ile arzu ve hazları yönetme
çabalarının esprisinin, ulaşılmaya çalışılan bir durum olarak özgürlüğe işaret
etmektedir; özgürlük ise hem bütün halinde yaşayan yurttaşların hem de
yurttaşların her birinin kendiyile olan ilişkisinin bir biçimi olması itibariyle
kamusal ve özel olanı bir arada tutan bir zemindir. Bireysel özgürlük ise öz-
gür iradenin bağımsızlığından ziyade, hazlar karşısındaki bir özgürlüğü
ifade etmektedir. Aynı zamanda, kişinin başkaları üzerinde sahip olduğu ik-
tidar çerçevesinde kendi üzerinde sahip olduğu bir iktidarı da anlatmaktadır
(Foucault, 2007: 179-180). Bu ise hem özgürlüğü iktidar ile düşünmesi anla-
mında hem de özgürlüğün aynı zamanda bireysel ve toplumsal bağamları
olan bir ilişki biçimi olarak görülmesi bakımından etkileyici bir perspektiftir:
Polis’te başkalarını yönetecek olan kişinin de kendi üzerine “mükemmel bir
otorite” kurma becerisine sahip olması gerekliliği, hem bulunduğu konum
itibariyle tüm arzularını giderebilme imkânına ve bunların peşine takılabılme
ihtimaline hem de tutumundaki düzensizlikler nedeniyle herkesin ve sitenin
kolektif yaşamını etkileme durumuna işaret ettiği için önemlidir: Krallığa en
layık insan, kendisinin kralı olandır¹. Sonuç olarak Foucault’nun dikkat çek-

¹ *Cinselliğin Tarihi*’nde iktidarın karakteri ile ilgili ele alınan bir bölüm de aslında kendilik pratiğinin cinsiyetine işaret etmesi bağlamında önem kazanır. Foucault, özgürlüğü kendi üzerinde denetimi sağlama ile birlikte düşünürken bir yanıla da bunun erkeksi niteliğine de dikkat çeker. Çünkü baş-
kaları üzerindeki iktidarı dolayısıyla arzularını isteği doğrultusunda kullanabilecekken “iştahını” de-
netleyebilen, erkek, şef, efendi vs. kendi doğasında “itidali” en iyi temsil edendir. Bu anlamda itidalin
erkeksi niteliğine işaret etmek gerekir. Evde buyruk verenin erkek olması gibi sitede iktidar sadece
erkekler aittir ve bu bakımdan herkes kendi üzerinde “erkeksi” özelliklerini üstün kılmalıdır; kişi,
kendisine karşı “erkek” olmalıdır. Bu bağlamda kadınların da itidalli olabilmesi, kendilerine karşı
erkeksi bir üstünlük ve hâkimiyet ilişkisi kurmasını gerekli kılar. Bu ilişkinin simetrik bir niteliği ol-
ması nedeniyle başka bir sonucu doğurduğunu da söylemek mümkündür ki bu bağlamda itidalsizlik
de kadınsılık ile yakın görülmektedir. Bu çerçevede arzulayan insanın haz karşısında yenik, itidalsiz

tiği bir diğer nokta ise itidalli insanın kurmuş olduğu özgürlük ve iktidar ilişkisinin, bir hakikat ile bağlantı kurmaksızın kavranamayacağıdır. Hazlara hâkim olma ve onları bir *logos*'a tabi kılma bir ve aynıdır. İtidalli davranabilmek için ise onun temel koşullarından biri olan “bilme biçimi” gerekmektedir; kişi kendini bir bilgi öznesi olarak oluşturmada, hazların kullanımı bakımından ahlaki bir özne de olamaz. Yine bu anlamda haz arzularının denetimini sağlayan ve aşırılığa kaçmasına engel olan şey ise “akıl” olarak belirmektedir (Foucault, 2007: 181-186).

Özgürlüğün dışsal bir alandan ziyade içsel olana doğru çekilerek iktidar ile ilişkilendirilmesi, aynı zamanda iktidarın tanımına dair radikal¹ bir müdahaleyi de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda iktidar bir “ilişki biçimi” olarak görülmesi nedeniyle ardında bolca tartışmayı açmış olan bir kavram haline gelmiş olur. Öte yandan Foucault özgürlüğü de bir ilişki biçimi olarak iktidar ile karşı karşıya düşünerek, iktidarın karakteristik özelliğinin, bazı insanların başka insanların davranışlarını az çok bütünüyle (ama tamamen ya da zorlamayla değil) belirleyebilmesi olduğunu ifade etmektedir. Bu anlamda Foucault, iktidarı şiddet veya zor kullanımı ile denk gören anlayışı da değiştirmiş olur. Bir kişinin zincire vurulup şiddete maruz kalması, iktidarı göstermez ama ölümü tercih ederek ağzını açmamakta ısrar etmek gibi kesin bir tavır koyabileceği bir durumda kişi konuşmaya kısıtlanabilmişse, belli bir şekilde davranmaya itilmiş demektir; iktidar ortaya çıkmıştır (Foucault, 2011: 55). Yine başlangıç itibarıyla Foucault'ya göre iktidar, kendi ikizi olan muhalefeti de beraberinde getirir; iktidarın her yere nüfuz etmesi, her yerde direnişle de karşılaşması anlamına gelmektedir. İktidar, karşı koyulamayan ve parçalanamayan bir güç kitlesi demek değildir; işlemesi ve hedeflerinin gerçekleşmesi sadece bireylerde ve toplumlardaki birçok ögenin bir araya gel-

olanın da kadınsı olarak kabul görmesi ise başkalarına karşı olmaktan çok kendine karşı bir kadınsılığa işaret etmektedir. Bu noktada Foucault, önemli bir noktayı da açıklığa kavuşturur: Bir erkeğin kadınlara karşı duyduğu aşkın aşırılığı onu efemine yapmazken veya kendi üzerinde hâkimiyeti bulunan bir erkeğin erkeklerle aşk ilişkisini tercih ettiğinde kimse tarafından kadınsı olmakla suçlanmazken ortaya çıkan temel kriterin etkinlik ve edilgenlik karşılığı olduğuna dikkat çeker (Foucault, 2007: 182-184).

¹Revel'e göre Foucault'nun radikalliği, (eğer varsa) tarihin insan özgürlüğünü, metafizik düşünüm-sellik ve mutlak özerklik varsayımlarına indirgemesi nedeniyle insani özgürlüğü kaldırmaya yönelmesine karşı bir radikallik veya sapkınlıktır. Fransa'da 20. Yüzyıl ikinci yarısında “form-özne”yi oyundan çıkarmak adına gelişen felsefi bakış açısı da bu yaklaşımdan kaynaklanır. Bu doğrultuda ise özne, tarihin basit bir ürünü olmaya indirgenmiş olur. Kısacası, tarih ve özne, insan eyleyişinin ve bizzat tarihin tasarımını oluşturur; bunlar karşılıklı olarak birbirlerini besler ve dışlarlar (Revel, 2020: 207).

mesiyle mümkün olur (Bernauer, 2005: 262). Bu bağlamda Foucault'nun özgürlük anlayışında insanın başlangıç konumu itibariyle radikal bir özgürlük olarak tanımlamak yanlıştır çünkü insan özgürlükle değil "sınırla" başlar. Sınırla başlamak veya karşılaşmak, onu aşma fırsatı yaratması ölçüsünde düşünce ve eylemin coşmasına imkân sağlamaktadır (Bernauer, 2005: 303) ve bu bağlamda her sınır ve sınırlama girişimi olarak iktidar, kendi muhalefetiyle kaimdir. İktidarın uygulanabilmesi de sadece özgür özneler üzerine ve onlar özgür olduğu sürece mümkündür. Belirleyici etmenlerin tamamen doyurulduğu bir yerde iktidar ilişkisinden söz edilemez. Örneğin kölelik aslen insanın zincirlendiği yerde değil, kaçabileceği zaman bir iktidar ilişkisine dönüşür. Özgürlük, iktidarın uygulanmasının koşuludur ancak iktidarın uygulanmasına sadece karşı çıkabilir çünkü sonuçta iktidar özgürlüğü tamamen belirleme eğilimindedir (Foucault, 2011: 75) ve dolayısıyla bir iktidarın yani bu ilişkinin ortadan kalktığı an, özgürlüğün de hareket alanının altından kayması söz konusu olacaktır.

Foucault, özgürlük ile iktidar ilişkisinin işaret ettiği potansiyel bir tehlike olarak bizzat "özgürleşme"yi ele alırken bu konuda bizi uyarır gibidir: Genel özgürleşme temasının belli bir tarihsel, toplumsal ya da ekonomik sürecin sonunda bir baskı mekanizması veya o baskı mekanizması tarafından gizlenmiş, yabancılaştırılmış, mahkûm edilmiş olan bir insan doğası veya temeli fikrine gönderme yapma tehlikesi taşır! Bu noktada bir sömürge halkının kendini sömürgecisinden kurtarmaya çalışması, özgürleşme eylemi olarak tanınır ama bu özgürleşme eylemi, halkın ve bireylerin daha sonra kendi varoluşlarının ya da siyasi toplumlarının biçimlerini belirlemeleri için gereken özgürlük pratiklerinin yerleşmesi adına yeterli değildir. Bu anlamda Foucault, özgürleşme süreçlerinden çok özgürleşme pratiklerine vurgu yapar. Özgürlük süreçlerinin de yeri vardır ancak tek başına özgürlüğün tüm pratik biçimlerini tanımlayamazlar. Dolayısıyla özgürleşme temasının kendisini, "bastırılmış, gizlenmiş, yabancılaşmış insan doğası" üzerinden ele almak tam da özgürleşme sürecinin ardından yeni tahakküm ilişkilerini veya yeni yabancılaşma ilişkilerini getirmesi tehlikesi nedeniyle önemlidir ve yine tam da bu nedenle özgürleşme pratikleri tarafından denetlenmesi gerekir (Foucault, 2011: 223-224). Bu noktada Foucault'nun özellikle yaşamış olduğu dönem itibariyle karşılaştığı siyasal olaylara ve daha belirgin olarak Marksizm'in totaliter uygulamalarına karşın böyle bir tavrı geliştirmiş olduğunu da not etmek gerekir. Haliyle özgürlük, pratikleri dolayısıyla aslen sürekli kurulan, inşa edilen, yaratılan vs. bir alan olarak da belirmektedir.

Foucault'nun genel itibariyle özgürlük ve iktidar meselesini ele alırken, meseleyi günümüz siyasal sistemlerini de sorgulamamıza imkân tanıyacak kapsamda ele aldığını da görmek mümkündür. Keskin, Foucault'nun 17. yüzyıl sonundan itibaren Batı toplumlarında hâkim olmaya başlayan yeni bir iktidar biçimine odaklandığını ifade eder. Bu iktidar biçimi, ne sözleşmecî teorilerin belirttiği gibi bireylerin tek tek sahip oldukları iktidarın devredilmesiyle oluşan merkezi bir hükümlanlıktan kaynaklanır ne de yasaya indirgenebilir. Böylesi bir iktidar ne bir kurum ne de bir yapıdır. Toplumsal bir ilişkide üretilen ve dolayısıyla her yerde var olan bu iktidar her şeyden önce bir güç ilişkileri çokluğu; bu ilişkilerin içinde yer aldığı karmaşık bir stratejik durum; birbirlerinden aldıkları destek ya da onları birbirinden ayıran çelişkiler olarak görülmektedir. İktidar, tüm bu ilişkilerin her yerde ve her zaman var olan hareketliliğinin genel etkisidir. Dolayısıyla işleyişinden bağımsız olarak kendiliğinden var olan, sahip olunabilen, paylaşılabilen, devredilebilen ve uygulanmayı bekleyen bir iktidar yoktur. Yine bu yeni iktidar biçimi, üretken yaşamı desteklemeye ve yaşamın sağladığı güçleri sınırlamak yerine arttırmaya yönelik pozitif bir iktidardır ki bu anlamda Foucault, bio-iktidar olarak tanımlar (Keskin, 1997: 37). Bu bağlamda Foucault'nun özgürlük soruşturması hem yeni bir iktidar biçimi hem de yeni bir siyaset teorisi olarak liberal düşüncenin özgürlük anlayışını da ele almış olur. Bu bağlamda özgürlük, zaman içerisinde artan veya azalan, kimi zaman daha çok kısıtlanan, gizlenen bir evrensel olarak ele alınmamalıdır; özgürlük, yöneten ve yönetilen arasında kurulan ve sahip olunan ile talep edilen özgürlük arasında "anlık" bir ölçüm meselesi olan bir ilişkiden ibarettir. Öte yandan liberalizmin kurduğu ifade "özgür ol" değildir; liberalizm, kişiye "özgür olma özgürlüğünü" sunar. Dolayısıyla liberalizm, özgürlük koşullarının idare edilmesi ve düzenlenmesi anlamındadır ve bu nedenle de liberal pratiğin merkezinde özgürlüğün üretilmesi, üretilirken kısıtlanması ve yok edilmesi arasında hareket eden bir sorunsal mevcuttur. 18. yüzyılda kurulan bir yönetim sanatı olarak liberalizm, özgürlükle ilgili bir üretme-yok etme ilişkisi içerisinde; bir yandan özgürlüğü üretir ve fakat bunun sonucu olarak kısıtlamaları, denetimi, baskıyı, tehdide dayalı yükümlülükleri vs. getirir. Sonuç itibariyle liberal yönetim sanatı, üretilen ve düzenlenmesi gerekli olan bir davranış özgürlüğüne ihtiyaç duymakta ve özgürlüğü verili bir durum olarak görmemektedir. Özgürlük, hazır bulunan ve uyulması gereken bir alan olmaktan ziyade sadece kısmi veya bölgesel olarak, belli durumlarda vardır. Özgürlük, her an devamlı olarak inşa edilmektedir. Liberalizm, özgürlüğü kabul etmekten ziyade onu sürekli inşa eden, ortaya çıkaran, üreten şeydir ve bu üretim beraberinde

yaptırımları getirir (Foucault, 2015: 54-56). Öte yandan liberal teori incelemesi, Foucault'nun karmaşık yöntemi ve radikalizmi adına da etkili olmuştur denilebilir çünkü özgürlüğün kısmılığı, anlığa ait oluşu ve en temelde ilişkiselliği bağlamında gelişen "özgürlüğün üretimi ve yok edimi diyalektiği", Foucault'nun tarihe karşı bakışının radikalleşmesindeki güdü olarak düşünülebilir. Bu bağlamda Foucault, "...yolu hiçbir zaman mutlak belirlenimcilikle doygunluğa ulaşmış bir gerçekliğe çıkamayacak kalın bir belirlenimler katmanı ile her zaman tarihselleştirilmesi gereken ama yine de nesnesiz bir insan özgürlüğü kavramını birlikte ele almaya çalışır" (Revel, 2020: 208).

SONUÇ

Bu çalışmanın başında ele alınan bir soru, Stoa düşüncesinin özellikle Roma İmparatorluğu'nun düşünsel meşruluk zeminini teşkil edip etmediğine yöneliktir. Bu sorunun anakronizme (tarih yanılgısı) kaçarak ima ettiği bir diğer ifade ise günümüzde içinde yaşıyageldiğimiz sistemin de imparatorluk gibi emperyal ve eşitsiz bir düzene dayandığı gerekçesiyle içsel bir özgürlüğün aslında apolitizmi beslediği yönündeki önyargıdır. Ancak gösterilmeye çalışıldığı üzere ne Stoa düşüncesi böyle bir alana sıkıştırılmalıdır ne de Foucault böyle bir mirası devralmıştır. Hele ki Foucault'nun temel meselesi olarak baskı veya tahakküm durumundan bir özgürlük yaratmak adına da özneleşme ethosu üzerinden bir özgürlük imkânı aramak ve "duvarda bir gedik açmak" anlaşıldığı kadarıyla özgürlüğü bir koşul olarak ortaya çıkarmak adına önem arz etmektedir. Keskin'in de ifadesiyle Foucault için özgürlük pratiği bir ethos, bir davranış biçimi olarak kendimizi yönetme, kendi davranış alanlarımızı yapılandırma, yaşamımıza ne tür bir biçim ya da yapı vereceğimize karar verme sanatıdır. Bu özgürlüğü kullanarak kendimizi, kendi davranışlarımızın öznesi olarak yeniden kurmak yani bir ahlaki özneleşmedir (Keskin, 1997: 43).

Diğer yandan Foucault'nun özgürlük meselesini son bir tartışma bağlamıyla örneklendirerek çalışmayı netleştirmek mümkündür. Bu noktada Foucault'nun İran Devrimi'ne karşı tutumuna göz atılabilir. Bernauer'e göre İran Devrimi ardından yeni bir baskı rejiminin ortaya çıkması, Foucault'nun daha öncesinde Devrim'e destek veren yaklaşımına dair eleştirileri beraberinde getirmiş olsa da Foucault'nun "devrimin ahlaki başarımı"na dair tutumunu değiştirmemiştir. Ona göre sözünü ettiği etik (veya özgürlük etiği), siyasi başarı sorununa indirgenemeyecek bir etiktir çünkü ayaklanan insanın, itaatin gü-

venliğine karşı ölüm riskini alabilmesi, tarihin akışı ve nedensel zincirlerinden bir kopuşu gerektirmektedir (Bu noktada iktidar karşısında özgürlüğün en uç boyutta tercih edildiğini söylemek ne denli yanlış olur?). Keza, Polonya'daki Dayanışma Hareketi'nin bastırılması ve Batılı yönetimlerin tepkisizliği karşısında Foucault, siyasi bir etik ihtiyacını netleştirmeye yönelmiştir. Bu çerçevede Foucault'ya göre böylesi bir bastırma ve sessizlik karşısında sadece protesto etmek de yeterli değildir; bu tutumu oldukça tutarlı ve yöneticilerin hesaba katmak zorunda kalacakları bir siyasal olguya dönüştürmek gerekmektedir (Bernauer, 2005: 303-304). Bu noktada Foucault'nun tamamen pasifist bir siyasal tutum ve hatta "itaati önerme" şeklindeki bir siyasal davranışı ele aldığını söylemek mümkün olamaz. Foucault, içsel özgürlükten (ve hatta kendilik etiğinden kaynaklı bir özgürlükten) başlayarak "sınırları aşmayı" hedefler; sınırın kıyısında beklemeyi salık vermez. Bu durumda politik başarısızlıkla da karşılaşılabilir ve hatta karşımızda "ölüm" dahi söz konusu olabilir ancak şu hâlde politik davranışa yönelik olan etik, yine de sınırı bir biçimde zorlamamız gerektiğine ilişkindir. Bu, her ne kadar özgürleştirici bir davranış olsa da modern iktidar aygıtları ve devlet gözetildiğinde ise Stoa dönemi ile benzerlik ve farkların da ortaya çıktığı bir alanı teşkil eder. Helenistik dönem veya Roma döneminde en nihayetinde belirli iktidar odakları söz konusudur ve bu odaklar imparatorluk örneğinde olduğu gibi giderek daralmaya meyyaldir. Bu bakımdan içsel özgürlük veya siyasal etik, böylesine güçlü ve ama bir o kadar yüksek "sınırı" aşabilecek bir boyutta zorlayıcı etkinliğe sahip olabilse, tarihsel bağdan kopabilecek devrimsel bir hareket de söz konusu olabilirdi. Roma Dönemi'nde pek çok ayaklanma olabilir ancak Roma'nın iktidarını yıkan böylesi bir etik davranış örneğini göremiyoruz. Zaten amacımız da böylesi bir tarihsel araştırma değil. Yine de Foucault'nun Stoacı düşünceden bir arayış içerisinde bulunması, tam da insanın radikal özgürlük değil sınır üzerine kurulduğu anlayışının göstergesi gibidir. Modern dönem iktidarlarında ise ya da İran ve Polonya örneklerinde gördüğümüz üzere zor kullanımı üzerinden baskının varlığı ise her ne kadar sonucunda bu baskının tamamen aşıldığına dair örnekleri doğuramamış olsa da iktidarın yayılmasına karşın ölümü göze alırcasına bir "hayır"ı içerdiği için anlamlıdır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. A. (2004), *Kent Devleti'nden İmparatorluğa*, 4. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi
- Ağaoğulları, M. A. ve Levent K. (2006), *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, 6. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi
- Aurelius, M. (2019), *Düşünceler*, (Şadan Karadeniz, çev.), 14. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Bernauer, J. W. (2005), *Foucault'nun Özgürlük Serüveni*, (İsmail Türkmen, çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Epiktetos (1989), *Düşünceler ve Sohbetler*, (Burhan Toprak, çev.), Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları
- Esposito, R. (2008), *Bios: Biopolitics and Philosophy*, (Timothy Campell, çev.), Londra: University of Minnesota Press
- Foucault, M. (2007), *Cinselliğin Tarihi*, (Hülya Uğur Tanrıöver, çev.), 2. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Foucault, M. (2011), *Felsefe Sahnesi*, (Işık Ergüden, çev.), 2. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Foucault, M. (2011), *Özne ve İktidar*, (Işık Ergüden ve Osman Akinhay, çev.), 3. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Foucault, M. (2015), *Biyopolitikanın Doğuşu*, (Alican Tayla, çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Foucault, M. (2015), *Öznenin Yorumbilgisi*, (Ferda Keskin, çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Foucault, M. (2019), Kendini Biçimlendirme Teknikleri, *Kendini Bilmek* (ss. 26-66), Luther H.
- Martin, Huck Gutman, Patrick H. Hutton (haz.), (James Cem Yapıcıoğlu, çev.), İstanbul: Profil Kitap.
- Keskin, F. (1997), Foucault'da Öznellik ve Özgürlük, *Toplum ve Bilim*, sayı 73, s. 30-46
- Lorenzini, D. (2018), Governmentality, Subjectivity, and the Neoliberal Form of Life, *Journal for Cultural Research*, 22 (2), ss. 154-166, Erişim: 09.11.2025, <https://shorturl.at/2U6nL>
- Lorenzini, D. (2023), Foucault, Governmentality, and the Techniques of the Self, *Handbook on Governmentality* (ss. 22-37), William Walters ve Martina Tazzioli (ed.), Cheltenham: Edward Elgar Publishing
- Revel, J. (2020), Foucault Yoldan Çıkılmış Bir Marksist Midir? *Marx & Foucault* (203-224), Ferhat Taylan, Christian Laval, Luca Paltrinieri (der.), (İsmet Birkan, çev.), İstanbul: İletişim Yayınları
- Seneca (2018), *Ahlak Mektupları*, (Türkân Uzel, çev.), 2. Baskı, İstanbul: Jaguar Kitap.